

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2020

Blanka Skalová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Ústav sociální práce

Udržitelný rozvoj sociální práce v postmoderní situaci

Diplomová práce

Autor: Bc. Blanka Skalová
Studijní program: N6731 – Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Hradec Králové
2020

Zadání diplomové práce

Autor: Blanka Skalová

Studium: U18079

Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Název diplomové práce: **Udržitelný rozvoj sociální práce v postmoderní situaci**

Název diplomové práce AJ: Social work sustainable development in postmodern situation

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat syntézou koncepce udržitelného rozvoje a sociální práce v perspektivě postmoderní situace v kapitalistické společnosti. Pomocí metody studia dokumentů a metody expertních rozhovorů se bude snažit reflektovat současné změny v sociální práci. Práce se tedy bude vztahovat k problémům současné společnosti a pokusí se přinést jejich přehled. Rovněž se bude zabývat strategiemi naplňování cílů udržitelného rozvoje.

ELICHOVÁ, Markéta. Sociální práce: aktuální otázky. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4. HAPLA, Martin. Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8186-4. HRUBEC, Marek. Kritická teorie společnosti: český kontext. Praha: Filosofia, 2013. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-403-9. LAAN, Geert van der. Otázky legitimity sociální práce: (pomoc není zboží). Boskovice: Albert, 1998. ISBN 80-85834-41-3. NOVÁČEK, Pavel. Udržitelný rozvoj. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9.

Garantující pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Oponent: Mgr. Michal Trousil, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.6.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradce Králové dne 20. 7. 2020

Poděkování

Děkuji PhDr. Martinu Smutkovi, Ph.D. za čas, který mi věnoval, za podnětné rady a motivující vedení mé diplomové práce. Dále děkuji Mgr. et Mgr. Danielu Štěpánkovi za cenné připomínky k praktické části. Nemalé poděkování patří také respondentkám, které si našly čas a energii pro uskutečnění mých rozhovorů nehledě na své pracovní vytížení. A v neposlední řadě děkuji své rodině a přátelům za podporu, jíž se mi dostávalo nejen při psaní této práce, ale během celého studia.

Anotace

SKALOVÁ, Blanka. *Udržitelný rozvoj sociální práce v postmoderní situaci*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzity Hradec Králové, 2020. 89 s. Diplomová práce.

Práce se bude zabývat syntézou koncepce udržitelného rozvoje a sociální práce v perspektivě postmoderní situace v kapitalistické společnosti. Pomocí metody studia dokumentů a metody expertních rozhovorů se bude snažit reflektovat současné změny v sociální práci. Práce se tedy bude vztahovat k problémům současné společnosti a pokusí se přinést jejich přehled. Rovněž se bude zabývat strategiemi naplňování cílů udržitelného rozvoje. Teoretická část bude čerpat ze studia dokumentů, zároveň ale bude usilovat o to, aby poznatky vynikly v nových souvislostech. V rámci výzkumné části bude zjišťována aplikace udržitelného rozvoje do sociální práce. Udržitelný rozvoj bude konfrontován se dvěma zásadními výzvami sociální práce, a sice novým manažerismem a Průmyslem 4.0, které budou reprezentovat postmoderní vývoj společnosti. V závěru se pokusí odpovědět na otázku, zda je možná syntéza koncepce udržitelného rozvoje s postmoderní situací.

Klíčová slova

Udržitelný rozvoj, postmoderna, sociální práce, Průmysl 4.0, neoliberalismus

Annotation

SKALOVÁ, Blanka. *Sustainable development of social work in the postmodern situation*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2020. 89 pp. Master Thesis.

The work will deal with the synthesis of the concept of sustainable development and social work in the perspective of postmodern situation in capitalist society. By using the method of studying documents and the method of expert interviews, it will try to reflect the current changes in social work. The work will therefore be related to the problems of contemporary society and it will try to bring their overview. It will also go about strategies for meeting the objectives of sustainable development. The theoretical part will be based on the study of documents, but it will also make sure that knowledge stand out in new contexts. During the research part, the application of sustainable development to social work will be investigated. Sustainable development will be confronted with two fundamental challenges of social work, namely new managerialism and Industry 4.0, which will represent the postmodern development of society. Finally, it tries to answer the question of whether a synthesis of the concept of sustainable development with a postmodern situation is possible.

Key Words

Sustainable development, postmodern, social work, Industry 4.0, neoliberalism

Obsah

Úvod	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Vymezení koncepcí	11
1.1 Koncepce udržitelného rozvoje a sociální pilíř	11
1.2 Postmoderna	16
1.3 Průmysl 4.0.....	21
2. Formování udržitelného rozvoje v období modernity	26
3. Námitky vůči postmoderně aneb Koná se postmoderna?	33
4. Hodnoty v postmoderně	41
5. Průmysl 4.0 a prognóza jeho vlivu na společnost	46
6. Možnosti současné sociální práce	51
PRAKTICKÁ ČÁST.....	55
7. Metodologie práce.....	55
7.1 Cíl a dílčí cíle výzkumného šetření	55
7.2 Kvalitativní výzkumná strategie.....	55
7.3 Postup organizace a průběhu výzkumu	56
7.4 Rizika zvolené metody	58
7.5 Výběr výzkumného vzorku a zajištění anonymity	59
7.6 Realizace výzkumného šetření vzhledem k mimořádné situaci.....	59
Závěr.....	72
Seznam použitých zdrojů	75
Přílohy	80
Příloha 1:	80
Příloha 2:	81
Příloha 3:	82
Příloha 4:	83

Úvod

Obecně platná definice, kterou stanovila Světová komise OSN pro životní prostředí a rozvoj v roce 1987, vymezuje udržitelný rozvoj tak, že: „*Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.*“ (Naše společná budoucnost, 1991 s. 47) Jednou ze základních otázek kolem koncepce udržitelného rozvoje ovšem je, zda vůbec něco takového jako udržitelný rozvoj může existovat. Tato otázka se vztahuje již k samotnému překladu anglického sousloví „sustainable development“. To bylo totiž dříve překládáno jako „trvale udržitelný rozvoj“. Problém ale, jak upozorňuje Nováček, je s tím, že „trvale udržitelného“ není doopravdy nic. Trvale udržitelná z vědeckého pohledu není ani naše existence, dokonce ani existence naší sluneční soustavy. (Nováček, 2011, s. 216) Z toho důvodu se později příslovce „trvale“ odebralo a česká varianta překladu je proto pouze „udržitelný rozvoj“. Pokud ale odebereme slovo „trvale“, může být ještě náš rozvoj udržitelný (zde směřuji zejména k časovému charakteru slova)? Na mezinárodním poli je koncepce udržitelnosti jednou z klíčových. Jsou podle ní vytvářeny strategie, které se posléze promítají do strategického plánování republiky a krajů a potažmo tedy do sociální práce. Proto je podstatné zamyslet se nad tím, zda se tato vize zakládá na reálně možné koncepci.

Oproti tomu „postmoderní situace“ je vymezena tak, že svět nevěří jakýmkoli ideologiím, ať už jsou pro svět celkově pozitivní či negativní. Doslova je postmoderna vysvětlována jako tzv. „nedůvěřivost vůči metavyprávěním“. Postmoderna vznikla úpadkem legitimacy, který byl význačný nejen pro rozpad komunismu, ale také pro krizi liberálního kapitalismu. Ten se stal, podle Lyotarda, příčinou světové bídy, což způsobuje, že jeho legitimita je čím dál pochybnější. Bělohradský popisuje postmoderní svět tak, že ho nikdo neřídí. Znakem postmoderní situace je také úpadek hodnot, celkově jako fenoménu. Každodenní život postmoderního člověka se nese ve znacích nedůvěry, ostrážitosti a ironického přístupu k hodnotám jako je dobro, spravedlnost a pravda. Hodnotami postmoderního člověka ovšem nejsou ani nihilismus a skepse. Zdá se, že se zánikem metavyprávění, zaniká potřeba o hodnotách hovořit. Práce pracuje s premisou, že teorie postmoderní společnosti není „epochální podvod“, neboli že postmoderní diskurs, který má znamenat „povídání o“ je od samého začátku „povídání o sobě samém“ (Petrusek, 2006, s. 301), jak o něm píše Strasser, ale že je reálně platný. Pokud tomu tak je, je třeba zabývat se dopady, které má tento stav na žitý svět, v této práci konkrétně na sociální oblast.

Udržitelný rozvoj není utopickým ideálem, který by vyřešil všechny problémy světa. Podobně jako východní filosofie si uvědomuje, že dobro nemůže existovat bez přítomnosti špatného, neboť se zdá, že tak je náš svět neměnným pravidlem ustanoven. V takovém světě ale lze prožít více méně šťastný život a mohou ho tak prožívat stovky generací, pokud bude tento svět podporovat své kladné stránky a bude udržitelný. Nováček uvádí, jak si lze takový udržitelný svět představit. Je podle něj třeba stavět na první místo snahu, aby všichni lidé na Zemi mohli uspokojit své, alespoň základní, potřeby. Aby byla v rovnováze práva, svobody a zároveň odpovědnost jedince (a to i ve vztahu k přírodě). Aby byla respektována svoboda všech ostatních živých bytostí na Zemi. Abychom se učili z „předběžné opatrnosti“, nikoli z důsledků. A samozřejmě, aby tyto podmínky měly také další budoucí generace. (Nováček, 1999, s. 59-61)

Tato práce se zaměřuje konkrétně na dopady postmoderny na sociální práci. Stav sociální práce je odrazem současné společnosti. Ta je pro svou nejednotnost a úpadek hodnot nazývána, jak jsem již zmínila, jako postmoderní. Bauman o ní hovoří také jako o společnosti „tekuté“, čímž je označena narůstající nejistota a zároveň nucenost k čím dál větší flexibilitě, jež oslabuje přirozené hranice jedince. S tím se pojí frustrace z nejistých podmínek a roztržité soudržnosti. Zvětšuje se míra absence solidarity, úměrně s tím roste individualizace. Lipovestky postmoderní společnost popisuje jako neutěšenou, vedoucí jedince k osamělosti a k existenciální prázdnotě. To vše může být příčinou konzumní společnosti, ve které se jedinci snaží svou nejistotu a prázdnotu utěšit konzumním „štěstím“.

Sociální práce, pomáhající lidem postaveným na okraj společnosti, měla dříve díky pevným hodnotám pomoci bližnímu svůj nepopíratelný význam. V době, kdy jsou ale ideje prázdnými pojmy, je tento obor zranitelný. Společnost necítí potřebu vynakládat na sociální práci dostatek prostředků, protože hodnoty, které prosazuje sociální práce, nejsou v souladu s upadajícími hodnotami společnosti. Společnost vykazuje rychlé změny, se kterými je těžké se v omezeném časovém horizontu vyrovnat. To se však ekonomizované společnosti, která požaduje viditelné výsledky, nezamlouvá. Když chybí viditelný a měřitelný výsledek, je také těžké identifikovat v postmoderní době samotnou sociální práci. Dopadem nevyjasněné role sociální práce může být neschopnost sociálních pracovníků vidět za svou práci poslání obhajoby práv klientů. Jak vidno, všechny tyto problémy jsou provázané. Je třeba najít mezi nimi souvislost, kterou by mohl být právě úpadek hodnot společnosti, potažmo postmoderní nastavení světa, aby mohl být dán prostor hledání účinného řešení mířícího na primární příčinu problémů v sociální práci a jejím současným, možná neudržitelným rozvojem.

Hlavní cílem diplomové práce je pokusit se o syntézu koncepce udržitelného rozvoje s postmoderní situací a na základě zkušeností v sociální oblasti reflektovat, zda je tato syntéza možná. Diplomová práce je za tímto účelem strukturována do dvou částí. Teoretická část představuje za pomoci metody studia dokumentů problematiku udržitelného rozvoje v sociální oblasti, zkoumá vývoj udržitelného rozvoje jako koncepce v souvislosti s modernitou a představuje postmoderní optikou neoliberalismu a analýzou významu hodnot v současné společnosti v kontextu sociální práce. Prostor je v práci věnován také konceptu Průmyslu 4.0, který nyní zásadně ovlivňuje proměnu společnosti a do budoucna bude znamenat velký rozsah změn v žitém světě každého z nás, jeho vliv tedy bude patrný i v sociální práci. Zmíněné koncepce byly vybrány proto, že v současné společnosti mají velký význam a mohou proto reprezentovat dění v postmoderně.

Praktická část se snaží pomocí metody expertních rozhovorů zjistit diskurs o problematice udržitelného rozvoje, nového manažerismu a Průmyslu 4.0. Záměrem je tedy získat odborný názor, popsat zkušenosti i pocity vybraných odborníků. Dílčími cíli této práce jsou: 1) Zjistit, jaký pohled mají odborníci na význam koncepce udržitelného rozvoje v sociální práci., 2) Zjistit, jaký je pohled odborníků na vliv nového manažerismu na sociální práci a jeho souvztažnost k udržitelnému rozvoji. a 3) Na základě expertních rozhovorů provést rozbor problematiky dopadů Průmyslu 4.0 na sociální práci. Mou snahou zde je ověřit, jak fungují koncepce, zpracované v teoretické části, reálně v praxi. Vzorek bude tvořit odborná veřejnost a získán bude technikou mapy zainteresovaných stran.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení koncepcí

1.1 Koncepce udržitelného rozvoje a sociální pilíř

Udržitelný rozvoj označuje uvědomělý vývoj společnosti, ve kterém se snažíme o kompromis mezi svobodou a právem jedince a odpovědností lidstva k sobě, k přírodě a k budoucím generacím. Obecně platná definice, kterou stanovila Světová komise OSN pro životní prostředí a rozvoj v roce 1987, vymezuje udržitelný rozvoj následovně: *„Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“* (Naše společná budoucnost, 1991 s. 47) Tato definice je vhodná zejména pro prostředí sociální práce, neboť na dalších známých definicích je zřejmý velký podíl apelu na životní prostředí. Příkladem zdůraznění role životního prostředí může být vymezení udržitelného rozvoje v České republice Zákonem č. 17/1992 Sb. o životním prostředí (§ 6), pro který je udržitelný rozvoj společnosti *„takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.“* Dle mého názoru může být takové vymezení zavádějící, neboť podstatou udržitelného rozvoje je, že tři pilíře lidského působení a sice sociální, environmentální a ekonomický stojí v rovnováze a žádný z nich není upřednostňován na úkor jiného. (Udržitelný rozvoj, MŽP, 2019)

Protože se jedná o korigovaný rozvoj, je jeho záměrem vytvářet, pokud možno, co nejvíce dlouhodobé strategie, které by však měly mít záruku efektivity. Aby bylo možné dosáhnout úspěšné strategie, je potřeba vytvářet soudržnou veřejnou politiku ve všech jejích formách (strategie, zákony, finanční nástroje). Podstatnou součástí vytváření plánů by měl být také kvalitní výzkum současné situace a rovněž buď dialog s občany, nebo podpora rozvoje zdola. (Tamtéž) Dimenze udržitelného rozvoje by měla pokrývat všechna odvětví lidské činnosti, proto by měla být předmětem řešení i v sociální práci.

Potřebu udržitelnosti v sociální práci reflektovali například autoři Světové výzvy (tzv. Global Agenda), dokumentu vytvořeném společnou iniciativou tří mezinárodních organizací zastupujících praxi a vzdělání v oblasti sociální práce a sociálního rozvoje, kterými jsou Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW), Mezinárodní asociace škol sociální práce (IASSW) a Mezinárodní rada pro sociální péči (ICSW). V dokumentu se zavazují *„aktivně prosazovat standardy v oblasti vzdělání a praxe v oblasti sociální práce a sociálního rozvoje,*

keré umožní pracovníkům snáze dosahovat výsledků udržitelného sociálního rozvoje“ (Global Agenda, 2012, s. 3) , dále „usilovat s ostatními o ekonomiku zaměřenou na člověka, která je regulována s cílem chránit a prosazovat sociální spravedlnost, lidská práva a udržitelný rozvoj“ (Tamtéž, s. 2) a přizpůsobit „své aktivity a programy rozvojovým iniciativám, které jsou udržitelné a které zahrnují lidský rozměr“ (Tamtéž, s. 5)

V České republice však udržitelný rozvoj na poli sociální práce nedostává tolik prostoru, kolik by zasluhoval. V koncepci je mu věnován celý jeden pilíř. V české společnosti se ale o udržitelnosti hovoří *de facto* jen v souvislosti se sociálními podniky, anebo v opozitu, když je „neudržitelnost“ skloňována v různých až překvapivých souvislostech. Těžší než vymezit, co udržitelný rozvoj v sociální oblasti není, je ale stanovit, co by jí mělo být. To dokládá i tvrzení někdejšího ministra práce a sociálních věcí Zdeňka Škromacha, který varoval, že „*Sociální pilíř je největším a nejobtížněji řešitelným problémem udržitelného rozvoje.*“ (Štráfeldová, 2004)

Gupta a Pillai se právě o vymezení sociální práce v kontextu udržitelného rozvoje pokusili ve zprávě *Dokument vypracovaný pro globální komisi Rady pro vzdělávání v sociální práci*. (Pillai, Gupta, 2013) Udržitelný rozvoj je podle nich doslova novým paradigmatem, a to nejen pro sociální práci. Jedním z důvodů, proč je těžké v kontextu udržitelnosti vymezit sociální práci, je podle nich ten, že se toto „paradigma“ objevilo ve chvíli, kdy jsme nejbolestněji pociťovali změny na životním prostředí. To způsobilo, že je udržitelný rozvoj nejvíce spojován právě s environmentalistikou a je velmi populární chápat udržitelnost jako environmentální fenomén. Přesto se však koncepce udržitelného rozvoje dotýká všech oblastí a sociální práce by v něm měla mít rovnocenné postavení. Autoři tvrdí, že sociální práce jako disciplína poskytuje strukturu pro udržitelné myšlení a jednání. Udržitelnost sociálního pilíře by měla být postavena na třech základních snahách, a to dodržovat lidská práva, zmocňovat klienty a každý klient by měl mít možnost uspokojit své základní lidské potřeby. Nově se do sociální oblasti udržitelnosti řadí také podpora komunit, což podporují myšlenky autorů jako je Shiva nebo Braden. Autoři zprávy Gupta a Pillai také zdůrazňují význam sociálního pilíře pro udržitelný rozvoj. Ekonomický rozvoj by se totiž podle nich sám o sobě nikdy tak nepodepsal na životním prostředí, jako když zároveň jeho negativní stránky dopadají i na sociální oblast.

Aby vlády mohly doložit, že konají v souladu s udržitelným rozvojem, jsou stanovovány faktory ovlivňující udržitelnost a zkoumány pomocí indikátorů. Ne každá sada indikátorů udržitelného rozvoje respektuje i sociální oblast. Indikátory by měly být zpracovány a posuzovány na třech základních úrovních – nadnárodní, národní a místní. K tomu slouží

Společné evropské indikátory (ECI), nebo globální indikátory (*Indikátory Agendy 2030*), Programové indikátory – Indikátory strategických plánů (*Indikátory Strategického rámce České republiky 2030*) a Místně specifické indikátory (př. *Sada místně specifických indikátorů města Jilemnice*). Ty by neměly směřovat ani tak ke snaze kvantitativně měřit sociální práci, jako spíš k touze po vyrovnaném naplňování všech oblastí a k jejich vyrovnanému financování. Každá obec by měla vybrat ukazatele, které může ovlivnit, nebo u kterých vidí největší problém, a ty zlepšovat, a takovýmto mechanismem tak neustále postupovat k udržitelnému rozvoji. (Tamtéž) Nevýhodou indikátorů je to, že obzvláště u tak široké oblasti, jakou je udržitelný rozvoj, je velmi těžké zahrnout všechny oblasti, které by měly posuzovat. Čím je indikátorů více, tím se považuje sada za kvalitnější.

Naopak k všeobecnějším hodnotám se dostáváme pomocí indexů. Index slouží jako prostředek pro srovnání klíčových rozměrů lidského rozvoje nejčastěji mezi státy. Opět zmíním několik výrazných ukazatelů pro srovnávání v sociální oblasti. Asi tím nejznámějším je Index lidského rozvoje, který lze vypočítat pomocí geometrického průměru ze tří hodnot, kterými jsou demografické ukazatele naděje na dožití, vzdělání populace a hrubý národní příjem. Dalším velmi známým ukazatelem je Index lidské chudoby, který do výpočtu zahrnuje naděje na dožití pod 40 let věku, negramotnost dospělých a průměr populace bez přístupu ke kvalitnímu zdroji vody a podvyživené děti vzhledem k jejich věku. Zajímavý je také Index sociálního zdraví, který sleduje sociální blahobyt v USA. Je složen ze šestnácti indikátorů ve čtyřech věkových skupinách (děti, mladiství, dospělí, senioři) a jedné obecné kategorie (př. počet vražd ve všech věkových kategoriích). (Nováček, 2011, s. 274) Přímo pro udržitelný rozvoj existuje také index, a sice Index kvality života a udržitelného rozvoje, ten však zahrnuje více konkrétní oblasti (1 - lidská práva, svoboda a rovnost; 2 – demografické ukazatele a očekávaná délka života; 3 – zdravotní stav a zdravotní péče; 4 – vzdělání, technologie a informace; ...) a právě kvůli tomu může v důsledku být méně přesný, neboť může spíše vynechávat klíčové faktory než více obecnější předchozí indexy. (Tamtéž, s. 278)

To, jak dobře se daří v jednotlivých zemích občanům, hodnotí žebříčky konkurenceschopnosti, které bývají sestavovány mezinárodními institucemi. Diskuze, proč se v některých zemích žije lépe, bývaly tradičně vedeny v ekonomickém duchu. Jako ovlivňující činitele byly posuzovány výrobní faktory, jejich kvalita, množství a technická vyspělost. (Kačírková, 2015, s. 3) V posledních letech je na globální úrovni posuzována konkurenceschopnost zemí optikou obohacenou o sociální sféru. Lze říci, že hodnocení zemí dle HDP, totiž nepřinášelo obraz odpovídající skutečnosti. Přesvědčivě vyjádřil tuto myšlenku

Garreli v ročence IMD: „*Konkurenceschopnost nelze redukovat na produktivitu nebo zisk. Každý ví, že země, která se nepodílí na užití bohatství, které vytváří, země, která nezajistí svým občanům adekvátní zdravotní nebo vzdělávací infrastrukturu, země, která nedokáže udržet politickou nebo sociální stabilitu, nemůže dlouhodobě prosperovat.*“ (Tamtéž, s. 5) Proto jsou do srovnávacích dat zahrnuty kromě tvrdých faktorů také tzv. *soft faktory* neboli těžko měřitelná data.

Je velmi pozoruhodné, jak se může proměnit řebříček zemí, pod vlivem toho, kolik *soft faktorů* je zahrnuto a kolik prostoru je věnováno sociální oblasti. Pro srovnání jsem vybrala dvě různé metodologie hodnocení konkurenceschopnosti. První je konkurenceschopnost dle IMD (Mezinárodní institut pro rozvoj managementu). Ta je určována pomocí 333 faktorů rozdělených do čtyř oblastí, které jsou dále děleny. Sociální oblast zde spadá pod oblast Efektivity vlády, jak je patrné z následující tabulky.

Tabulka 1 | Faktory konkurenceschopnosti dle IMD

Ekonomická výkonnost 83 faktorů	Efektivnost vlády 70 faktorů	Efektivnost podniků 71 faktorů	Infrastruktura 114 faktorů
domácí ekonomika (25)	veřejné finance (12)	produktivita (11)	základní infrastruktura (25)
mezinárodní obchod (26)	fiskální politika (13)	trh práce (24)	technologická infrastruktura (23)
mezinárodní investice (18)	institucionální prostředí (13)	finance (20)	vědecko-výzkumná infrastruktura (23)
zaměstnanost (8)	„business“ legislativa (20)	management (9)	zdraví a životní prostředí (26)
ceny (6)	sociální prostředí (12)	přístupy a hodnoty (7)	vzdělání (17)

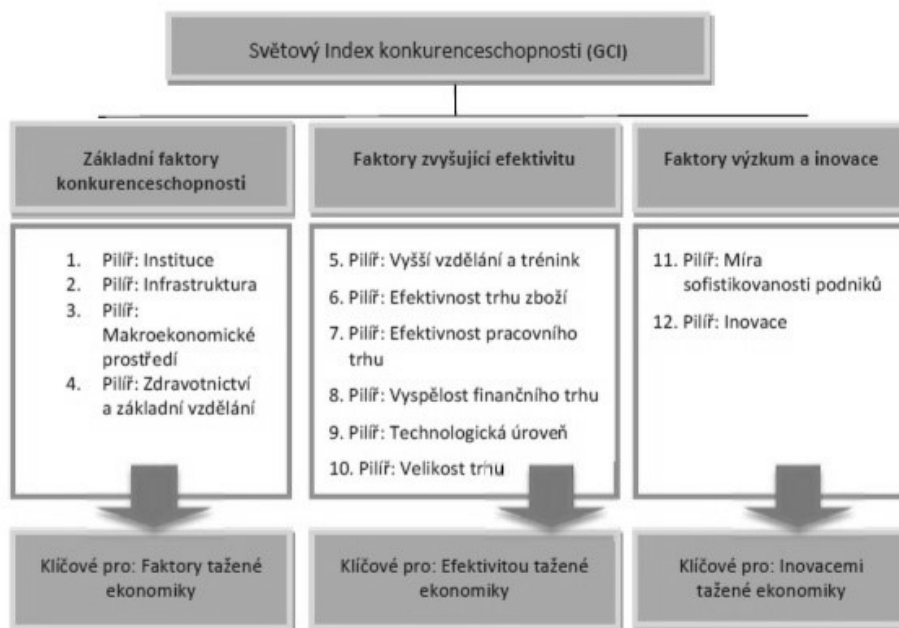
Zdroj: Kačírková na základě dat IMD (Kačírková, 2015, s. 6)

Do sociální oblasti spadá 12 faktorů. Konkrétně se jedná o spravedlnost, počet vražd, stárnutí populace, riziko politické nestability, sociální soudržnost, Gini koeficient, rozdělení příjmů – nejnižší 10 %, rozdělení příjmů – nejvyšší 10 %, podíl příjmů držený nejnižšími 60 % – růst, rovné příležitosti, počet žen v parlamentu, míru nezaměstnanosti – poměr pohlaví, genderovou nerovnost a disponibilní příjem. (WCDA, *List of all criteria*)

Podle IMD se jako nejkonkurenceschopnější v roce 2018 jeví Švýcarsko, na druhém místě Dánsko, na třetím Norsko, pak Rakousko, Nizozemí, Kanada, Finsko, Švédsko,

Lucembursko a na desátém místě Německo. Česká republika se z 63 hodnocených zemí umístila na 37. pozici. (WCDA, *Results*)

Oproti tomu Světové ekonomické fórum (WEF), které taktéž sestavuje každoročně žebříček zemí dle konkurenceschopnosti (The Global Competitiveness Report), je zaměřeno mnohem více na ekonomickou prosperitu. Jak je patrné z citace WEF: „*Konkurenceschopnost je to, jak země dokáže vytvořit nejlepší ekonomické, sociální a environmentální prostředí pro růst své ekonomiky. Díky konkurenceschopnosti může země prosperovat, vytvářet více příležitostí pro všechny, a zvyšovat tak životní úroveň svých obyvatel. Kompetitivní ekonomika je taková ekonomika, která je schopná trvale udržitelného růstu.*“ (Kačírková, 2015, s. 9), opět je kladen důraz na udržitelnost a její tři pilíře. Ty jsou však posuzovány pohledem ekonomickým a výsledky tak jsou jiné. Do schématu je zahrnuto také více než sto faktorů, ovšem WEF hodnotí mnohem více zemí. (Tamtéž)

Zdroj: Kačírková na základě dat The Global Competitiveness Report (Kačírková, 2015, s. 9)

Konkurenceschopnost zemí je měřena faktory do dvanácti základních pilířů. Zajímavostí je, že pilíře u jednotlivých zemí mají rozdílnou váhu, a to v závislosti na vyspělosti ekonomik. Proto jsou země napřed rozděleny do pěti skupin: 1) Stupeň 1 – Faktory tažený růst; 2) Přejít mezi stupněm 1 a 2; 3) Stupeň 2 – Efektivitou tažený růst; 4) Přejít mezi stupněm 2 a 3; 5) Stupeň 3 – Inovacemi tažený růst. Teprve poté je pomocí faktorů, které ovlivňují

produktivitu země jak pozitivním, tak negativním způsobem, hodnocena konkurenceschopnost. (Tamtéž, s. 10)

Podle WEF tak žebříček zemí vypadá pro rok 2018 tak, že na prvním místě jsou Spojené státy americké, na druhém Singapur, na třetím Německo, poté Švýcarsko, Japonsko, Nizozemí, SAR Hong Kong, Velká Británie, Švédsko a na desátém místě Dánsko. Česká republika si v tomto žebříčku vede lépe a ze 140 hodnocených zemí je na 29. místě. (Global Competitiveness Index, 2018)

Oba žebříčky by měly měřit konkurenceschopnost zemí. Země jako je Švýcarsko, Nizozemí, Německo, Švédsko a Dánsko obstály v obou žebříčcích, byť na rozdílných pozicích. Jiné však, například Rakousko, které ze čtvrté pozice u IMD kleslo až na dvaadvacátou pozici u WEF (Tamtéž), změnilo pořadí velmi výrazně. Přitom je možné si položit otázku, zda se ve Spojených státech žije obecně lépe než ve Švýcarsku, či v SAR Hong Kongu lépe než ve Finsku. Osobně bych preferovala žebříček IMD, ovšem takové hodnocení samozřejmě záleží na osobních preferencích jednotlivce. Samotná sociální oblast však hraje evidentně významnou roli a není náhodou, že do deseti států, které vycházejí nejlépe v žebříčku IMD, se zařadilo všech pět¹, které řadíme k severskému modelu sociálního státu.

1.2 Postmoderna

Pojem „postmodernismus“ (nebo v té době spíše „postmoderna“) měl do té doby, než ho vymezil Jean François Lyotard tolik různých významů, že již dnes jeho původní vymezení ani nelze interpretovat. Lyotardova definice však pojem ustálila na dnešním významu: „nedůvěřivost vůči metavyprávěním“. Jednoduše řečeno „metavyprávění“ je příběh, který jednotně, překlenujíc všechny události, vypráví dějiny. Neboli celá historie je vtěsnaná do jedné jediné teorie, do jednotného rámce. Typickým příkladem z nedávné historie je marxismus, který dějiny pojímá jako střídání epoch třídních bojů. Pro úplnost zmiňuji, že i náboženství je řazeno mezi metavyprávění. Postmodernismus znamená konec všech takových teorií. Svět se, symbolicky řečeno, roztrhne na mnoho střepů (ideologií, které nelze sjednotit ani v rámci jedné země), které se již nedaří seskládat zpět. (Buckingham, 2013, s. 298-299)

Mezi „postmodernismem“ a „postmodernou“ je dnes třeba vnímat rozdíl. Postmodernismus je charakterizován jako vzpoura proti modernitě, jako antisystémový, ale právě svou nesystémovostí v podstatě sám systém vytváří. Proto je považován za další

¹ Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko, Nizozemí

ideologii, směr, či další obraz světa, se kterým můžeme a nemusíme souhlasit. Postmoderna je oproti tomu stav světa. „Ne-systém“ sám o sobě. Postmoderna je nastavení společnosti poté, co skončily všechny teorie. Zahrnuje všechny teorie a současně žádné, protože žádná teorie nemůže fungovat, pokud není plně naplněna. Funguje v ní simultaneita různých koncepcí, takže pod ní spadají různé popisy společnosti, jako je společnost dětinská, mcdonaldizovaná, sekularizovaná atd. (Petrušek, 2006, s. 292-293)

Postmodernismus se ujal především v uměleckých směrech. Zpochybňuje ideály, pravidla, hodnoty, vládu rozumu. Možná až zoufale touží po svobodě ducha. Pro lepší ohraničení postmodernismu lze uvést několik konkrétních příkladů. V literatuře je postmodernismus charakterizován prolínáním světů, přičemž je těžké postihnout hranici mezi nimi. Zástupci tohoto směru jsou ku příkladu Umberto Eco nebo Vladimír Nabokov. V architektuře jde o imaginativní tvary a umělecké svobodomyšlné kompozice. Příkladem lze uvést The Sydney Opera House v Sydney v Austrálii, Guggenheim Museum ve španělském městě Bilbao, nebo tolik známý Tančící dům v Praze. V umění pak postmodernismus do kompozice díla přidává reálné předměty (Marcel Duchamp: Fontána), neobvykle komponuje fotografie (Andy Warhol), tvoří v krajině (Christovův landart), či dokonce zahrnuje do díla sebe sama (Chris Burden: Sculpture in Three Parts). Opět jde především o originalitu nápadu, o osvobozené myšlení. „*Toto směřování reflektuje postmodernismus jako jakéhosi nástupce modernismu, určitý trend, proud v umění, vědě i filosofii, jehož cílem je aktivně se chopit změny, které nová situace lidstva přináší, přihlásit se k nim a vytvořit na základě nich další projekt, další ideologii (...). Na rozdíl od moderny či postmoderny, která je zachycením, konstatováním určité situace, s sebou modernismus či postmodernismus již jasně nesou jistý normativní nádech.*“ (Waisová, Cabada, Strnadová, 2009, s. 17) Byť lze ale postmodernismus označit za „něco jiného“ než postmodernu, za něco, co se jinak chová a vykazuje znaky modernity, těžko bychom hledali lepší reprezentaci postmoderny. Lyotard píše: „*Postmoderní umělec, postmoderní spisovatel je v situaci filosofa: text, který píše, dílo, které vytváří, se neřídí v zásadě pravidly už stanovenými, a nemohou být posuzovány tím, čemu Kant říká soud určující, tak, že na tento text, na toto dílo budou aplikovány známé kategorie. (...) Umělec a spisovatel pracují tedy bez pravidel, a proto, aby ex post byla stanovena pravidla toho, co bude vytvořeno.*“ (Lyotard, 1979, s. 28) Z toho vyplývá, že základní charakteristikou postmodernismu je, že je obsažen jako jeden z mnoha směrů v postmoderně.

Dalo by se říci, že Lyotard svou definicí vymezil spíše „postmodernu“, neboť „postmodernismus“, jak bylo zmíněno výše, chápeme spíše jako specifickou ideologii, zatímco

Liotardova definice popisuje konec jakýchkoli ideologií. Ovšem svými dalšími myšlenkami Lyotard spíše podporuje „postmodernismus“, neboť hovoří o merkantilizaci vědění nebo komerčních hodnotách, což jsou „nálepky“, které určují svět v mezích, a proto nespádají do „postmoderny“. (Buckingham, 2013, s. 299) V tom je Lyotardův velký paradox.

Petrusek zdůrazňuje, že ačkoli postmoderna vznikla v rámci umělých teorií, není to jen výmysl teoretiků, pouhý popis situace. Postmoderna je realita, proti které se nelze vymezit. „*Postmoderna a postmodernismus nejsou výmysly teoretiků umění, umělců a filozofů. Věc spíše spočívá v tom, že naše realita a náš životní svět se staly postmoderními.*“ (Petrusek, 2006, s. 290) Postmoderna totiž zasahuje nejen sféru kultury, ale také světový názor a vnímání světa, kde přesahuje emocionální reakce na svět na místo dřívějšího logického vysvětlování světa. (Tamtéž) Jakékoli teorie, dokonce i takové, které postmodernu odmítají, spadají pod postmodernu. Kritika postmoderny je postmoderní.

Byť jsou autoři, kteří datují přechod modernity v postmodernu do dřívějších období, osobně souhlasím spíše s datováním pozdějším. Například Charles Wright Mills již v 50. letech reflektoval, že „*základní chápání sociálního a kulturního života bylo „předstiženo novou realitou“*“, (Harrington, 2006: 341) a tyto změny považoval za končící moderní dobu a nastupující postmodernu. Arnold Toynbee, který se v 40. letech věnoval vymezení modernity, dokonce stanovil období modernity od konce 15. jen do začátku 20. století, po němž podle něj nastoupila právě postmoderna. Tvrdil, že první světová válka byla válkou postmoderní, což je názor, který osobně považuji za poměrně ojedinělý. Ačkoli i Bělohradský uvádí známou cimrmanovskou hru Posel z Liptákova, ve které postava Smrtky říká: „*Už končím, ještě nějakého Ferdinanda v Sarajevu a pak jdu do penze. Ten, co přijde po mně, to bude Sekáč, ten se nezakecá.*“ (Bělohradský, 2007, s. 37), čímž jako kdyby naznačoval, že posledním člověkem modernity byl František Ferdinand d'Este a po něm již nastupuje postmoderna. (Tamtéž) Tato práce ale operuje s datací postmoderny od období druhé poloviny 20. století, protože jednak je tato datace velmi rozšířená, a také proto, že změny v sociální práci tuto dataci také podporují. Právě v 80. letech rovněž došlo k rozdělení koncepce do dvou směrů. „*Výraz postmodernismus se používal k označení estetických, literárních a architektonických stylů a znamenal také způsob myšlení. (...) Výraz postmodernita zase označoval specifickou sociální situaci, nové „sociální uspořádání“.*“ (Harrington, 2006, s. 341)

Ve slovníku sociální práce je postmoderna uvedena jako: „*Přístup ke světu zdůrazňující pluralitu, nestejnorodost, nemožnost najít objektivní měřítko a sjednocující autoritu. Vznikl*

jako kritika moderny v osmdesátých letech 20. století.“ (Matoušek, 2016, s. 146) Postmoderna vznikla úpadkem legitimacy, který byl význačný nejen pro rozpad komunismu (Pipes podotýká, že „komunismus nikdo nebránil, ani jeho vlastní lidé“.), ale také pro krizi liberálního kapitalismu. Ten se stal, podle Lyotarda, příčinou světové bídy, což způsobuje, že jeho legitimita je ještě pochybnější. A Lyotard říká, že vlastně neví, proč rozvoj tohoto systému stále pokračuje. Tento stav dobře vysvětluje Bělohradský, který říká, že systém je postmoderní proto, že ho nikdo neřídí. A upozorňuje na samoučelnost a racionální nezdůvodnitelnost – prvky, kterými se současný systém vyznačuje a které jsou pro celou společnost velmi nebezpečné. (Petrušek, 2006, s. 291)

Bylo by ale chybou vnímat postmodernu jako radikálně ohraničený začátek tzv. nového světa. Jak již vyplývá z nejasně vymezené datace postmoderny a z vysvětlení, že postmoderna není něco, co by vzniklo po boji za nové uspořádání třídní, kulturní, náboženské, či jiné, postmoderna se ve svém počátku prolíná s modernitou a její nástup má velmi plíživý, pozvolný charakter. Lyotard k tomu uvádí: „*slůvko „post“ v označení „postmodernismus“² je tu chápáno ve smyslu pouhého časového sledu, diachronické sekvence různých období, z nichž každé je samo o sobě zřetelně identifikovatelné. Toto „post“ označuje něco jako určitý obrat: nové zaměření vystřídávající zaměření předchozí.*“ (Lyotard, 1979, s. 69) Podstatné v této citaci je zvláště znějící nedokonavé *vystřídávající*, neboť právě to ukazuje na onen plíživý charakter. Více objasnit tuto časovost se pokusil Večera, který postmodernu popsal slovy: „*Postmodernita nepředstavuje zánik modernity, ale vnímání kvalitativně nových prvků v pozdně moderní společnosti, které vyznačují probíhající proces postmodernizace.*“ (Hapla, 2016, s. 17) Je tomu tak proto, že jádro postmoderny je obsaženo v modernitě. Ačkoli tedy vlivem postmoderny modernita upadá, není možné, aby zanikla zcela, neboť každá koncepce, či ideologie v postmoderně má ze své podstaty znaky modernity. (Tamtéž, s. 18) Nelze ale tvrdit, že žijeme v době moderní, a to právě z toho důvodu, že žádná z ideologií nemá zcela překlenující charakter, ale je skládána z dílčích paradigmat. Postmoderna proto označuje situaci, v jaké se ocitá lidstvo po ukončení celé *epoché*³. Postmoderna nemusí být nutně něco převratně nového. Osobně se domnívám, že období podobná postmoderně mohla v minulosti předcházet vzniku velkých říší. A nedá mi to nezamýšlet se nad otázkou, zda má současná situace povahu spirály

² Dnes „postmoderna“

³ Ve smyslu, který dává tomuto slovu Foucault

dějin, nebo zda je tato situace vyvrcholením celého procesu na sebe navazujících metavyprávění.

Proces postmodernizace, o kterém Hapla hovoří, může nastat pouze pokud jsou splněny určité předpoklady. Společnost již musí mít zajištěnou materiální bezpečnost, přesto ale nejsou materialistické hodnoty nejvyšším cílem, ale leží dál za nimi snaha o sebevyjádření a kvalitu života. Blahobyt je subjektivní a je zajišťován individuální formou. A politické instituce jsou demokratizovány. (Waisová, Cabada, Strnadová, 2009, s. 19) To koresponduje s tím, že dosud můžeme na světové úrovni pozorovat souběžně postmodernu s modernitou, neboť v některých zemích dosud převládá spíše modernita. (Hapla, 2016, s. 18) Tato práce se ale vztahuje více na evropské prostředí, či přímo na český kontext, proto toto téma nebude dále rozpracováno, ač by si to jistě také zasloužilo.

Postmoderna se samozřejmě dotýká i sociální práce. O to více, že je sociální práce ze své povahy utvářena společenským kontextem. „*Soudobá sociální práce je konfrontována se dvěma zásadními výzvami. První z nich je globální neoliberalismus; politická ideologie s ekonomizujícím paradigmatem, která aplikuje zákonitosti volného trhu téměř na všechny procesy ve společnosti. Druhá z těchto výzev je spojována s rostoucí fragmentací, heterogenitou společnosti a klientů sociální práce, která vede k celkové rostoucí nejistotě.*“ (Glumbíková, 2019) Navrátil a Navrátilová složili soupis nejvýznamnějších znaků postmodernity pro oblast sociální práce. Snad nejdůležitějším prvkem je podle nich individualizace. Člověk je takzvaně vržen do světa a je nucen svou identitu utvářet jako reflexivní projekt. Zatímco v minulosti byl jeho život rozvrhován institucemi, kulturou, tradicí, či rodinou, nyní je jen na něm, aby zodpovídal otázky po identitě svého života. Tím se sice stává více svobodný, ale rovněž je na něj hozena odpovědnost za jeho život a životní volby. (Navrátil, Navrátilová, 2008, s. 126-129)

Byla-li ponechána kdysi člověku svoboda v utváření jeho identity, pak měl situaci ulehčenou tím, že byl v životě ukotven teologicky vysvětleným údělem života. Do jisté míry také náboženství modernímu člověku poskytovalo oporu a sílu vypořádávat se s nelehkými životními situacemi. Náboženství rovněž podněcovalo kolektivitu, která podporuje sociální smýšlení. Není proto náhodou, že se problémy v sociální oblasti objevují ve chvíli, kdy přibývá nevěřících, nehledě na to, že sociální práce byla v minulosti rovněž obstarávána náboženskými institucemi. (Tamtéž, s. 127) Sociální práci nepřispívá ani to, že vztahy již nejsou trvalé a závazné. To se totiž promítá nejen na rodinné situaci klientů, ale i na vztahu klienta se

sociálním pracovníkem. Je však nutné podotknout, že tento atribut může mít i pozitivní dopady. Právě nestálost a nevázanost jedince má pak ještě za následek vytěsnění existenciálních témat, od nichž kvůli jejich náročnosti raději uniká a jež zůstávají skryty. Výsledkem však není ulehčení života a zbavení strastí, ale ztráta smysluplnosti života a autentičnosti, jež jsou zahalovány spolu s tím. (Tamtéž, s. 130-131)

Nakonec lze pozorovat nejen zánik tradičních institucí, ale také vznik nových forem „kontroly“, nových sociálních očekávání. Církev, instituce a rodinná autorita byly nahrazeny globálním světem médií a expertní věděni popularizovanými zdroji. Cílem života je subjektivně vnímaný „americký sen“ založený na konzumu produkovaném kapitalismem. (Tamtéž, s. 126-129) Hodnoty jako štedrost, skromnost a šetrnost, tak důležité pro sociální a environmentální pilíř udržitelného rozvoje, tak nemají prostor. Přitom ale není tento cíl založen primárně na touze po něm, jako právě na sociálním očekávání. Společnost se tak žene za tímto ideálem pomocí kritiky, kterou udržuje vzájemnými konfrontacemi. Záleží pouze na tom, jak se kdo v průběhu této fáze dokáže adaptovat. A ukazuje se, že ne všichni jsou s to držet zrychlující se tempo společnosti. *„Lidé v pozdně moderní době tak často utíkají ke konformismu konzumu, anebo se nechávají spoutávat totalitarismem. Uvedené způsoby myšlení a chování jsou však podle Frankla výrazem rezignace na vlastní odpovědnost za život, který člověk prožívá.“* (Tamtéž, s. 126)

1.3 Průmysl 4.0

Koncepce Průmysl 4.0 je ze zmíněných koncepcí nejnovější, neboť ji s sebou přinesla až čtvrtá průmyslová revoluce. Koncepce Průmysl 4.0 je občas mylně se čtvrtou průmyslovou revolucí ztotožňována. Jedná se sice o částečně překrývající se pojmy. Zatímco čtvrtá průmyslová revoluce je však označení současného stavu ve světě průmyslu, samotná koncepce Průmysl 4.0 je reakcí na tento stav. Označení Průmysl 4.0 pochází z iniciativy, která vznikla již v roce 2011 v Německu v rámci Hightech-Strategie jako projekt pro budoucnost. Její platforma byla široké veřejnosti oficiálně představena na veletrhu Hannover Messe v roce 2013 a v roce 2015 byla obsahově rozšířena do politicko-společenské podoby. (Podivínský, Ehler, 2016) Otázka, proč je koncepce ztotožňovaná s popisem stavu, má jednoduchou odpověď. Autoři záměrně zvolili číslo 4, které se vztahuje ke čtvrté průmyslové revoluci, neboť změny, které měl projekt přinést by přispívaly k jejímu zdárnému vývoji. Od doby svého vzniku se však pojem rozšířil, z projektu se stala koncepce a dnes má celosvětový dopad. V současnosti

označuje trend automatizace, „chytrých“ strojů, výměny dat ve výrobních technologiích a také dopady těchto změn celkově. (*Vše, co jste si ...*, Helios)

Průmysl 4.0 stojí na třech základních pilířích. Prvním jsou kyberfyzické systémy, ve kterých je, jak název napovídá, spojen fyzický systém s kybernetickou složkou, často obsahující umělou inteligenci. Tyto systémy dokáží vzájemně komunikovat a mají schopnost jednoduchého i pokročilého rozhodování. Druhým pilířem je internet věcí. Zajišťuje konektivitu mezi stroji, monitoring, vzdálené řízení a automatické plánování. A třetím pilířem je Cloud computing, což je obecný pojem pro kooperativní vytváření obsahů. Cloudový server se dokáže přizpůsobovat kolísavé zátěži, což v důsledku umožňuje učící se procesy. (Tamtéž) Právě tyto tři pilíře dohromady umožňují technickou revoluci, které jsme dnes svědky.

Pro ilustraci tohoto systému si můžeme představit firmu, která má základní vlastnosti představené koncepcí Průmyslu 4.0. Jednalo by se o firmu interoperabilní, tzn. firmu, ve které jsou vzájemně propojeni lidé, stroje a senzory a dokáží spolu komunikovat, firmu, která má výrobní proces vybavený flexibilními zařízeními, roboty, dopravními prostředky atd., které jsou ovládány centrálními řídicími jednotkami, firmu, ve které je realita zachycována virtuálním obrazem, tedy kamerami, modely, čidly a dalšími daty, které jsou pak uchovávány v datových úložištích, a na jejich základě lze dohlížet, kontrolovat a operativně zasahovat do procesu výroby, či predikovat. Co se týče lidských zdrojů, je v této firmě redukován počet zaměstnanců a důraz je kladen na top management, vývojáře a inovátory a pracovníky vykonávající správu nebo opravu mechaniky. Setkat se v takové firmě můžeme i s přidruženými profesemi, jako jsou pracovníci vykonávající úklid, catering, nebo PR. (Veber, 2018, s. 51) Implementace Průmyslu 4.0 by měla maximalizovat využití výrobních kapacit zejména díky zmíněné konektivě strojů. Ty by navíc měly na základě průběžného monitoringu predikovat vlastní poruchovost, především je zde ale výhoda práce bez přestávek, či nočního režimu. Měly by také zvýšit kvalitu produkce právě díky tomu, že na rozdíl od lidských zdrojů dokáží predikovat chyby a eliminují nehody. A poslední výhodou, samozřejmě z pohledu firem, je razantní pokles personálních nákladů. Lidské zdroje v podobě dělníků již nejsou třeba, veškerou práci zastanou stroje. Firma může díky tomu investovat do výzkumu a inovací. (*Vše, co jste si ...*, Helios) Dnes již takové firmy, obsahující všechny zmíněné prvky, existují, většina firem pak má alespoň některé, nebo tyto prvky zařadit plánuje. Je to ale právě poslední bod, který je nejvíce diskutovaný v sociální oblasti. Jaké dopady bude mít Průmysl 4.0 na obyvatelstvo?

Obava z toho, že stroje vezmou lidem práci, není nová. Na počátku průmyslové revoluce se textilní dělníci, kteří vytvořili sociální hnutí zvané luddismus, vzbouřili proti tomu, že jim stroje berou práci a okrádají je tak o mzdy. Jako formu protestu zvolili ničení strojů. Přes sto ludditů za to bylo pověšeno, nebo vysídleno do Austrálie. Když byla později jejich obava zvažována ze socioekonomického hlediska, ukázalo se, že nebyla neopodstatněná. Ačkoli totiž stroje zvýšily produktivitu a výrobní kapacitu, byla snížena hodnota práce kvalifikovaných pracovníků a nezaměstnanost vedla k sociálně-patologickým jevům.

V roce 2016 Vláda ČR schválila dokument Iniciativa Průmysl 4.0, jehož cílem je „*podchytit impulsy, které našemu průmyslu přináší tato zcela nová filosofie systémového využívání, integrace a propojování nejrůznějších technologií při uvažování jejich trvalého, velice rychlého rozvoje, a připravit pro průmyslovou výrobní i nevýrobní sféru podmínky k realizaci nové (tzv. čtvrté) průmyslové revoluce v ČR*“. (Průmysl 4.0 má v Česku své místo, MPO) Dokument popisuje především současný stav jednotlivých oblastí a klíčové výzvy pro tyto oblasti. Osmá kapitola dokumentu se věnuje dopadům Průmyslu 4.0 na trh práce a rovněž sociálním dopadům. V dokumentu se uvádí, že v současné době pracuje ve zpracovatelském průmyslu 55 % zaměstnaných v technologicky nenáročných odvětvích s vysokým podílem fyzické práce. Tato práce by měla být pomocí Průmyslu 4.0 nahrazena stroji. Díky tomu by mělo dojít k přesunu pracujících do znalostně náročnějších služeb (v dokumentu jsou příkladem uváděny telekomunikační činnosti, činnosti okolo nových technologií, činnosti ve výzkumu a vývoji). O připravenosti pracovní síly dle dokumentu vypovídá narůstající podíl terciární vzdělanosti, způsobený rostoucím zastoupením vzdělanější mladé generace. Dokument však připouští, že ve srovnání s jinými členskými zeměmi EU, je tento trend pomalý. (*Iniciativa Průmysl 4.*, MPO, s. 132-140)

Dokument dále informuje o tom, že ačkoli v historii růst produktivity práce kromě ztráty pracovních míst znamenal také tvorbu míst nových, vlivem Průmyslu 4.0 je nyní ohroženo až 50 % pozic v tradičních odvětvích. „*Úbytek pracovních míst se tak očekává větší než tvorba nových pracovních příležitostí.*“ (Tamtéž, s. 140) Robotizace už nyní víceméně nahradila činnosti rutinního charakteru, přesouvá se ale i na tzv. měkké dovednosti. Nejméně nahraditelné jsou ty profese, které vyžadují vysokou kvalifikaci, tvůrčí činnost, bezprostřední kontakt s lidmi, empatii, nebo kde je stroj či umělá inteligence vnímána jako neadekvátní náhrada. Mělo by jít zejména o oblasti sociální, zdravotnické, oblasti managementu a volného času. Ve společenských službách dokument dokonce slibuje vzhledem k zvyšování životní úrovně a demografickým změnám nárůst pracovních příležitostí. (Tamtéž, s. 140-145) Je ovšem

otázka, do jaké míry s tímto sdělením souhlasit. Na trh pronikají nové technologie, které zasahují i oblast sociální sféry. Jen namátkou mohu uvést příklady aplikací Sociální pracovník v mobilu (SPM) umožňuje snadno najít vhodnou pomoc v krizové životní situaci, či aplikace InnerVoice, která zase usnadňuje dětem s poruchou autistického spektra komunikaci. Jiné technologie mají pomáhat lidem vyrovnávat se s osamělostí. Přímo vzorovým příkladem je Kirobo, syntetické dítě vyvinuté v Japonsku, které má disponovat inteligencí pětiletého dítěte a projevovat pozitivní i negativní emoce. Kirobo byl také prvním robotem, který si ve vesmíru popovídal s člověkem (jeho první slova byla: „*Dne 21. srpna 2013 učinil robot jeden malý krok směrem k lepší budoucnosti pro všechny.*“ (Robot astronaut Kirobo ..., 2015)). Je-li umělá inteligence na takovéto úrovni, jak si můžeme být jisti, že nebude nahrazena i práce v sociální oblasti?

Jaroslav Šulc, ekonom a odborník na problematiku Průmyslu 4.0, se domnívá, že čtvrtá průmyslová revoluce ohrožuje nejen primární (zemědělství, lesnictví) a sekundární (průmysl) sektor, ale i terciární sektor, sektor služeb. Chceme-li podle něj čelit socioekonomickým problémům, které Průmysl 4.0 nepochybně přinese, měli bychom přijmout několik kroků. Jednak bychom měli bojovat s nezanedbatelnou chudobou a případným rizikem jejího šíření. To, že Česká republika patří mezi země Evropské unie s nejnižší chudobou, je dle Šulce pouze tím, že 2 miliony důchodců mají rovnostářsky vypočtený starobní důchod, dále proto, že se řídíme matoucí definicí příjmové chudoby a rovněž proto, že nezapočítáváme bezmála 100 tisíc bezdomovců. „*O skutečné „české“ chudobě mnohem lépe vypovídají naturální ukazatele materiální deprivace a sociálního vyloučení. Sem patří až šestina českých domácností.*“ (Šulc, Středula, Ungerman, 2017, s. 16) Měli bychom reagovat na čím dál větší potřebu výstavby seniorské infrastruktury. Seniorská infrastruktura je vyžadována fenoménem stárnoucí populace. Potřebné je zde jednak vybudovat síť, která zkrátí čekací lhůtu na pečovatelskou službu, nepodcenit prevenci vůči industrii staroby a rovněž zamezit dalšímu zvyšování výdajů na dlouhodobou lůžkovou péči, které dle Šulce jen od roku 2010 do roku 2017 vzrostly o čtvrtinu. Neposlední v řadě je podmínka vyrovnání dlouhodobého podfinancování veřejných služeb (školství, zdravotnictví a sociální péče). (Tamtéž, s 36)

I z ekonomického pohledu není vše jen pozitivní. Průmysl 4.0 se sice již nyní může chlubit reálnými efektivními výstupy, pokud se ale podíváme do Německa, ke kolébce koncepce, nelze přehlédnout systém masivní podpory, která do průmyslu míří z veřejných prostředků. Stejně tak je nevyvratitelný kritický pohled na Průmysl 4.0. Jeho zástupce Andreas Syska podotýká, že chybí dialog o budoucích scénářích tohoto vývoje, a rovněž, že iniciativa

zatím přinesla pouze velkým firmám a výzkumné organizaci profitující na této iniciativě. (Veber, 2018, s. 55) Právě to, že nedokážeme odhadnout, jaký dopad bude mít Průmysl 4.0 do budoucnosti, že chybí vize pro sociální oblast, je na této koncepci nejvíce nebezpečné. Stěží můžeme mířit k udržitelnému rozvoji, vytvářet preventivní programy, či rekvalifikovat na určité pozice, pokud hrozí v horizontu desítek let, že dojde k obrovské ztrátě pracovních míst a nemáme představu, jak systém bude fungovat dál. Jistě, k robotizaci a automatizaci dochází postupně dle toho, jak které firmy dozrávají k tomuto vývoji, nic se neděje ze dne na den, ovšem to je pro sociální oblast velmi slabá útěcha.

2. Formování udržitelného rozvoje v období modernity

Než se práce dostane k samotné postmoderně, patří se představit, alespoň stručně modernitu, z níž postmoderna vychází. Co je to tedy modernita? Modernita je způsob a organizace sociálního života založený na universalismu zatíženém převládající politickou ideologií. Objektivní pravdu přináší věda a empirické poznání. Existenci nezpochybnitelných pravd, či možnost jednoznačného poznání světa s sebou přináší tzv. „velká vyprávění“. Lyotard popisuje modernu v konkrétní podobě slovy: „(...) *postupná emancipace práce (která je v kapitalismu zdrojem zcizované hodnoty), obohacení celého lidstva pokrokem kapitalistické vědotechniky, a dokonce také, počítáme-li i samo křesťanství k modernímu myšlení (v tom případě v opozici k antickému klasicismu), spása tvorstva konverzí duší přijímajících kristovský příběh mučednické lásky.*“ (Lyotard, 1979, s. 29)

Moderna stála na distinkcích takových entit jako muž vs. žena, člověk vs. příroda, Západ vs. „ti druzí“ atd. To pomáhalo realizovat projekty moderny. Proti tomu se však postupně začaly protipólní utlačované poloviny dichotomií vzpírat. „Univerzální platnost a přitažlivost západního liberálně demokratického vzoru společenského uspořádání dostala trhliny pod tíhou kritických hlasů, ozývajících se zpoza hranic Západu, ale i zevnitř, od představitelů environmentálních, feministických a kulturních hnutí.“ (Waisová, Cabada, Strnadová, 2009, s. 17) Jmenovat je možné Friedricha Nietzscheho a Martina Heideggera, filosofy, kteří zpochybňovali spolehlivé základy „pravdy“ a jejichž práce nesou určitou podobnost s postmoderními pracemi Foucaultovými a Lyotardovými. Podobně lze hledat postmoderní myšlení u sociologů Maxe Webera a Georga Simmela, a to ve Weberových úvahách o racionalizaci a v Simmelově popisu krize moderní kultury. (Harrington, 2006, s. 340)

Hall a Gieben definují modernitu charakteristikami: 1) rozum: nadřazenost rozumu a racionality je modulována prožitky a experimenty, neboli racionalismus a empirismus jsou propojeny; 2) empirismus: znalosti o přirozeném sociálním světě jsou založeny na empirických skutečnostech; 3) věda: znalosti založené na experimentální metodě vyvinuté během vědecké revoluce v sedmnáctém století; 4) univerzalismus: rozum a věda mohou být uplatněny v každé situaci a jejich principy jsou stejné pro celý vesmír; 5) pokrok: podmínky lidského života mohou být zlepšeny aplikováním vědeckých poznatků, 6) individualismus: jednotlivec je výchozím bodem každého poznání a jednání, společnost je suma jednání velkého množství jednotlivců; 7) tolerance: všechny lidské bytosti jsou v podstatě stejné, navzdory svému vlastnímu náboženskému nebo morálnímu přesvědčení; 8) svoboda: v protikladu k feudálním

a tradičním omezením v náboženství, obchodu, sexualitě, vlastnictví atd.; 9) uniformita lidské přirozenosti: základní charakteristiky lidské přirozenosti byly vždy a všude stejné a 10) sekularismus: etika je tzv. „virulentním antiklerikalismem“, tedy rychle se šířící postoj proti domnělé moci a vlivu, proti prosazování ortodoxie. (Hall, Gieben, 1992, s. 21-22) Tyto modernitou deklarované jistoty se v postmoderní pluralitě rozpadají. Postmoderna kulminuje rozpory modernity. Zpochybňuje vše, co bylo v modernitě uznávané (Waisová, Cabada, Strnadová, 2009, s. 18).

Jan Keller vymezuje modernitu do dvou období, které jednoduše nazývá první a druhá modernita. První modernita začíná na konci 18. století a bylo by možné ji označit pojmem „omezená liberální modernita“. Obsahuje přerod tradičních společností ve společnosti moderní. Komunita, která měla velký význam pro více pospolitou společnost, se do jisté míry rozpadá skrze mechanistické nástroje a smluvními vztahy uzavírané kontrakty. Autorita podložená politickými, náboženskými a kulturními tradicemi se mění v moc, která, protože funguje nepřirozeně, musí být neustále zdůvodňována a legitimizována. Status jednotlivce nahrazuje třídní postavení. Pohled na svět je utilitární, posvátné již není podstatné, záleží pouze na možnosti uspokojovat materiální potřeby. A místo úvah o odcizení, o vrženosti do světa, nastupuje idea pokroku. Ta zaručuje uspokojování potřeb a slibuje budoucnost, kde každý žije v materiálním blahobytu. (Keller, 2005, s. 391-427)

Udržitelný rozvoj je v této době ještě v plenkách. Období průmyslové revoluce v 18. století s sebou, jak známo, přineslo kromě největšího technologického pokroku také znečištění řek a povrchových vod, vůbec poprvé se hovoří o znečištěném ovzduší. Mimo environmentálních problémů však byly zaznamenány problémy také v druhé oblasti udržitelnosti – a sice v oblasti sociální. Lidé se stěhovali z vesnic za práci do měst, což mělo za následek přelidnění měst, spojené s chudobou a hladem, a rozpadu tradičního venkovského způsobu života. Jedno z prvních významných děl, ve kterém můžeme pozorovat počátek myšlenek o udržitelném rozvoji, je dílo ekonoma Thomase Malthuse. Malthus si uvědomil, že křivky vyznačující růst obyvatelstva a růst potravinových zdrojů nejsou rovnoběžné. V roce 1798 proto napsal *Esej o principu populace*, ve které vyjádřil domněnku, že zatímco populace roste geometrickou řadou, potravinové zdroje rostou jen řadou aritmetickou. Vyzýval, aby byla populace omezována zákony. (Malthus, 1798) Malthusova teorie naštěstí nebyla platná, neboť chybně stanovil populační kvocient. Přesto však můžeme jeho myšlenky v základu považovat za velmi pokrokové a přínosné. Bereme-li v potaz, že Malthus varování, že růst populace není udržitelný, vyslovil již v 18. století. Nakonec alarmující dopady růstu populace spojené

s chudobou i nedostatkem potravin můžeme sledovat i dnes. Malthusiánský přístup v dějinách udržitelnosti přetrvával víceméně jako dogma téměř až do 70. let 20. století. Cílem bylo implementovat programy řízení populačního růstu, a to zejména v zemích jižní polokoule a v rozvojových zemích jakou byla Indie. Návrhy zahrnovaly takové metody jako např. povinnou kastraci mužů, pokud by již měli tři děti, nebo povinnou antikoncepci. Vina za zhoršující se životní prostředí a problémy v sociální oblasti tak byla redukována pouze na jednu příčinu, a tedy růst populace. Na těchto opatřeních lze zřetelně pozorovat zvláštní tendenci první modernity, a sice, že z rétoriky práv a svobod byly vyloučeny nižší nemajetné vrstvy a spolu s nimi také ženy, etnické menšiny a obecně nebělošské obyvatelstvo. Ačkoli malthusiánský přístup dodnes někteří autoři zastávají a přináší velmi zajímavé pohledy, je již možné tvrdit, že byl překonán.

Výchozí fáze modernity způsobila, že velká část obyvatel zemí, které prošly průmyslovou revolucí, tvořily „vykořeněné“ masy. Ty byly postaveny na samý okraj společnosti. Sociální práce do té doby převážně zajišťovaná církevními institucemi postupně přechází v odpovědnost státu vlivem zesvětšťování a centralizace moci. Podpora chudých v Anglii stanovená počtem dětí a místní cenou chleba, či podpora hendikepovaných stanovená tak, aby byla zpravidla nižší než plat nejhůře placeného dělníka, jsou z dnešního pohledu neúnosně tvrdé a represivní. (Matoušek, 2012, s. 95) Situaci příliš nepomohl rozvíjející se sociální darwinismus s postojem přežití nejschopnějších, tzn. dobře adaptovaných jedinců z vyšší sociální vrstvy. Názor, že altruismus je proti přírodě a silní mají právo ovládat slabší, jen podpořil kapitalistickou rétoriku. Industriální kapitalismus ještě zvětšil už tak rozevírající se propast mezi lidmi. Takový obraz světa, který měl ve své době převládající diskurz, byl značně neudržitelný. I proto se modernita ocitla v první krizi. Počínaje nedůvěrou v liberalismus, podle nějž měli jednotlivci pružně a aktivně reagovat na nové výzvy, a konče zpochybněním legitimacy omezování práv určitých skupin, bylo nutné modernitu reformovat. Ženy bojovaly o svá volební práva a nárok na vzdělání, sociálně vyloučení žádali o opětovné začlenění, k čemuž byly využívány například mechanismy sociálního pojištění. Masy začínají hledat společnou identitu v národní jednotě. (Keller, 2005, s. 27-29)

Druhá modernita začala dle Kellera v první polovině 19. století a trvala ještě v prvních dvou třetinách století dvacátého. Je možné ji označit jako modernitu organizovanou. Tato etapa završila první fázi modernity poté, co se začalo ukazovat, že tržní liberalismus nezaručí prosperitu celé společnosti. Nebyl totiž schopen zabránit novým formám nerovnosti a sociálnímu rozpadu. (Keller, 2005, s. 30) Pomocí formální organizace „shora“, které se na

podloží posílené centralizované moci státu dařilo, se druhá modernita snažila ještě více nahradit tradiční formy sociálna. Státnímu dohledu se podřizovaly například dělnické podpůrné spolky, které sice pro státy znamenaly úlevu v péči o chudé, zároveň se však stávaly určitou politickou silou. (Matoušek, 2012, s. 96) Vyšší organizovanost současně znamenala omezení svobody jednotlivců, aby mohlo být realizováno „kolektivní úsilí“. Pomocí organizovaného úsilí se v průběhu 20. století podařilo národním státům snížit míru nejistoty ve společnosti. Velké skupiny lidí, strádající v důsledku průmyslové revoluce, bylo cílem sociálně integrovat. V rámci národního státu získali tito jedinci novou kulturní a sociální identitu. Ideálem organizované modernity bylo ekonomicky aktivizovat obyvatelstvo v rámci zaměstnanecké společnosti. Konzumní společnost získala prostor pro svůj globální rozvoj. V období druhé modernity společnost nevnímá konzum jako problém. Stejně tak je tomu s rozrůstající se konvencionalizací (obecný systém pravidel, který je možné aplikovat univerzálně, bez ohledu na specifický kontext konkrétního prostředí), která mimo jiné podpořila byrokratizaci společnosti. Příkladem konvencionalizace je monopol, masová média, či pásová výroba zboží. Konvencionalizace zjednodušuje míru rozhodování jedince, neboť nabízí jen určité variace jednání. Tím umožňuje snížit nejistotu jedince, formuje jeho přání a současně naplňuje zjednodušené očekávání. (Keller, 2005, s. 30-33) Posiluje tendence standardizace, homogenizace a univerzality.

Koncepce udržitelného rozvoje se v této době zatím nevyvíjí. V sociální oblasti bylo cílem pokrýt škálu sociálních rizik populace pomocí odpovědnosti státu. Evropské státy začaly podporovat charity organizované převážně křesťansky motivovanými jedinci z vyšších vrstev, které na počátku 19. století zaznamenaly vývoj souběžně s industrializací. Stát také začal spolupracovat s církví na řešení chudoby pomocí vyrovnávání příjmu do výše životního minima. Stejně tak spolupracovali na řešení péče o hendikepované, kterou buď přebíraly státní orgány, nebo byly delegovány na církev. Na konci 19. století byl podroben kritice darwinismus a jako kontrast k němu se začaly šířit socialistické ideje. Vznikaly státní systémy sociálního zabezpečení. Do tohoto období spadá první sociální pojištění, první diakonie, azylové domy a také první vzdělávací kurzy pro vychovatele a pracovníky v oblasti sociální péče. Sociální práce tak mohla vzniknout jako samostatná profesní specializace. (Matoušek, 2012, s. 97-99).

Rychlý vývoj sociální práce nastartovaný na počátku 19. století byl v první polovině 20. století narušen hned dvěma světovými válkami, vývoj na americkém kontinentě následně ještě válkou ve Vietnamu. Hrůzné události se nevyhnuly ani environmentální oblasti. Velký smog v Londýně, atomové bombardování Hirošimy a Nagasaki, vyčerpání aralského jezera, otrava

látkou DDT, prachová bouře, či černobylská havárie jsou jen některé nejznámější katastrofy, které byly zapříčiněny člověkem během 20. století. Ačkoli od dob Malthuse vzniklo mnoho významný děl, nikomu se nepodařilo změnit jednání lidstva. Díla, ač byla diskutována, nevyvolala fyzickou reakci. Teprve kniha *Mlčící jaro* Rachel Carsonové prolomila ledy mlčení. V knize z roku 1962 Carsonová popsala vizi katastrofy, která by mohla nastat, pokud lidstvo nezmění své jednání. Apokalyptickým scénářem se jí podařilo vyvolat diskuzi nejen odborníků napříč obory, ale především mezi veřejností. (Moldan, 2003, s. 79) Vlna znepokojení rozeběhla rychlý sled událostí, jež doslova z prvního náčrtu koncepce udržitelného rozvoje během tří desetiletí učinily celosvětově uznávanou vizi.

Již během prvních deseti let od vydání *Mlčícího jara* se odehrály pro udržitelný rozvoj podstatné kroky. Vzniklo environmentální hnutí, ve většině zemí byla zakázáno používání látky DDT v zemědělství. Za zmínku zde stojí také kniha, která vyšla v roce 1972, u nás známá pod názvem *Meze růstu*. Tato kniha představila limity těžby a průmyslového znečištění. Mohlo by se tudíž zdát, že podstatná je pouze pro environmentální oblast. Tato kniha má však dopady mnohem širší. Autoři na grafech navrhli možné cesty vývoje čerpání přírodních zdrojů, z nichž z každé z nich je patrné, že udržitelný rozvoj a neomezený exponenciální růst se vzájemně vylučují. Kniha také navrhuje „záchrannou“ strategii. Podle ní má být udržitelný rozvoj roven pouze nulovému růstu. (Meadows, Meadows, Randers, Behrens, 1972) Křivky je možné modulovat na mnohé další jevy a jejich výsledek se nemění. Toto zjištění má tudíž celospolečenský dopad. Znamená, že pokud chceme udržitelný rozvoj úspěšně realizovat, musíme slovo „rozvoj“ chápat nikoli ve smyslu růstu (kvantitativně), ale kvalitativně. Jako něco, co nám umožní zlepšovat podmínky jedinců, přičemž ale nebudeme ničit jiné druhy na Zemi ani narušovat jejich prostředí. Rozvoj by měl také myslet na budoucí generace a umožnit jim žít v minimálně stejně dobrých podmínkách, v jakých žijí generace současné. Tato změna myšlení byla zcela revoluční.

Vraťme se ale o něco zpátky a podívejme se na popsání vývoj ze sociologického hlediska. V 70. letech 20. století se modernita propadá do krize. Dochází k chaosu a nesystémovosti. Keller se domnívá, že tato dezorganizace je však jen povrchová a pod povrchem se opět formuje univerzální moc. (Keller, 2005, s. 427) Zároveň však ale informuje o snaze jedinců vymanit se ze vzorců organizované modernity, o snaze nebýt svazován omezující společností. Řešením se tedy zdá individualizace, kterou zároveň nová ekonomicky zaměřená společnost vítá, protože může na jedince přenášet větší díl nákladů i odpovědnosti. Konvencionalizace, tak typická pro organizovanou modernitu, je deregulována. Kolektivní

identita a národní jednota se rozpadají a ztrácí svou hodnotu. Na jedné straně vznikající společnost přináší větší míru flexibility, svobodu a do určité míry až nezávislost, na straně druhé se objevuje desorganizace, nejistota a nestabilita. (Keller, 2005, s. 32-33) Sociální práce, kterou Chytil nazývá doslova „dítětem modernity“, vznikla jako „pracovní nástroj“, který má za úkol řešit problémy, které modernita generuje. (Chytil, 2007, s. 66) Propadá-li se do krize modernita, pak se musí krize vztahovat i na sociální práci. V postupující krizi se mluví o nedostatečném financování i samotném vymezení sociální práce, které zůstává dodnes nejednoznačné. (Musil, 2008) Beck později reflektoval, že se v tomto období stále více rozrůstá riziková společnost a vynucená individualizace. Společnost se stává nebezpečnou sama sobě. (Hrubec, 2013, s. 34)

Udržitelný rozvoj se mezitím formuje spíše ve stopách doznívající modernity. V tomtéž roce, kdy vyšla kniha *Meze růstu*, tedy v roce 1972, se odehrála první mezinárodní konference OSN na poli udržitelného rozvoje, kde byla udržitelnost postavena na pozici nadnárodního cíle. Výstupem tzv. Stockholmské konference bylo zejména to, že nikdo nezpochybnil výzkumy informující o nadměrném znečištění a všichni uznali, že má-li být koncepce úspěšnou, musí se na ní podílet všechny země a všichni občané po celém světě. Přesto se však ukázalo, že cesta k udržitelnosti nebude jednoduchá. Překážkou byl především hospodářský růst, který zůstával a dodnes zůstává pro některé země, bohužel včetně České republiky, prioritní. (Moldan, 2007) V roce 1983 byla ustanovena Světová komise pro životní prostředí a rozvoj. Jejím hlavním výsledkem byla po čtyřletém výzkumu zpráva *Naše společná budoucnost*. Tato zpráva je podstatná nejen proto, že v ní byla stanovena obecně platná definice udržitelného rozvoje (popsaná výše), ale také proto, že to byla právě tato zpráva, která stanovila ekonomický, environmentální a sociální pilíř jako rovnocenné. Chceme-li udržitelný rozvoj, je třeba vkládat do pilířů rovnoměrně prostředky, nezvýhodňovat žádný z pilířů jako více prospěšný, a především vnímat tyto pilíře jako stejně významné. Přitom ve stejné době Laan reflektuje rozebíhající se proces vyřazování lidí ze společnosti vlivem hospodářské politiky, při němž se sociální práce stává pouze nástrojem na „zalepení šrámů“, které tito jedinci od společnosti utržili. (Laan, 1998, s. 225)

V roce 1992 se uskutečnila v Rio de Janeiru do té doby největší mezinárodní konference, jíž se zúčastnilo okolo 40 000 lidí ze 178 států. Známa je jednoduše pod názvem „Earth Summit“. Této konferenci se zúčastnil tehdejší československý ministr životního prostředí Josef Vavroušek. Ten na konferenci navrhl odvážný projekt reformy OSN na základě hodnot udržitelného rozvoje, který by zohledňoval také sociální oblast a oblast bezpečnosti. Apeloval na lidské hodnoty, bez kterých podle něj nelze tuto myšlenku realizovat. Zavrhoval

sobectví a egoismus. Vavroušek tímto návrhem předběhl dobu, ovšem jeho myšlenka zůstala bohužel nerozvinuta. (Patočka, 2012) Hlavním tématem konference v Riu byla chudoba a její dopad na pilíře udržitelného rozvoje. Během konference se opět ukázalo, že nebude snadné překonat zásadní názorové rozdíly mezi tzv. rozvinutými a rozvojovými zeměmi. Předmětem sporu bylo to, zda rozvojové země mají právo na rychlý hospodářský růst, který zatěžuje životní prostředí, ale na druhou stranu alespoň v první fázi zároveň eliminuje chudobu. Spor se nepodařilo vyřešit. Vznikl ale rámcový dokument *Agenda 21* určený k rozpracování na národních a posléze lokálních úrovních. (Nováček, 2011, s. 283–284) Tento dokument se stal východiskem pro následující rámcové dokumenty. Druhým významným výsledkem konference bylo ustanovení Komise pro udržitelný rozvoj Valným shromážděním OSN. Komise je pověřena kontrolou efektivního plnění závazků a sledováním pokroku v mezinárodních, národních i regionálních implementacích. Komise je součástí Ekonomické a sociální rady OSN. Komise současně připravuje světové summity o udržitelném rozvoji a měla by rovněž představovat fórum pro diskusi problematiky všech tří dimenzí udržitelného rozvoje.⁴ V této době lze říci, že je již udržitelný rozvoj uznávanou koncepcí a jsou podnikány určité kroky k jeho realizaci. Nicméně, je třeba položit otázku, zda je toho vykonáváno dost pro to, aby náš svět mohl být opravdu udržitelný.

„V průběhu 90. let a v přechodu do 21. století prestiž koncepce udržitelného rozvoje stále rostla, zvláště od uskutečnění Summitu Země v Riu v r. 1992. Tato koncepce byla stvrzena Světovým summitem v Johannesburgu jako nevyhnutelný model rozvoje a jako ústřední podstatná součást mezinárodního programu. Nicméně v různých interpretacích udržitelného rozvoje a cest, jimiž by mělo být tohoto cíle dosaženo, se ještě odráží široká škála tužeb či vizí.“ (Lublaňská deklarace, 2003, s. 20) Právě to, že země stále spíše upřednostňují své vlastní zájmy nad světovým zájmem, brzdí udržitelný rozvoj a koncepce se začíná zastiňovat na oko přednějšími zájmy. Tak se možná koncepce udržitelného rozvoje stává posledním moderním projektem.

⁴ Přehled dalších nejvýznamnějších událostí na poli udržitelnosti je uveden v příloze.

3. Námitky vůči postmoderně aneb Koná se postmoderna?

Udržitelnost sociálního pilíře závisí dle ustanovení Lublaňské deklarace na hodnotách spravedlnosti, samosprávy, dostupnosti, participace (Lublaňská deklarace, 2003, s. 20). Podobné hodnoty potřebuje ke své udržitelnosti i sociální práce. Jenže jak ukazuje například Geert van der Laan ve své známé knize *Otázky legitimizace sociální práce* a stejnou optiku přináší kritická sociální práce, na místo pro hodnoty jako je spravedlnost, emancipace, či demokratizace nastoupila v osmdesátých letech témata o efektivitě, soutěži a úspoře.

Keller se domnívá, že další etapa, kterou sám nazývá Společnost sítí, je jen další pokračování modernity. Tato fáze se odehrává, podle Kellera, právě nyní. Třetí fáze modernity, která započala v poslední čtvrtině dvacátého století, kritizuje byrokratizovanou modernitu, rozvíjí individualizaci a emancipuje jedince pomocí jejich vymanění ze sociálních struktur. (Keller, 2005, s. 34-35) Keller v článku *Postmoderní rekviem* přednáší myšlenku, že pokud by náš svět byl opravdu postmoderní, řídili bychom své konzumní preference především dle estetického měřítko. Vlastní volba by převažovala nad determinovaností, řídili bychom se tedy spíše svými přáními než nutnostmi. A Keller je přesvědčen, že taková doba nenastala. (Keller, 2009)

To, zda taková doba opravdu nenastala, lze zpochybnit. Ukázat změnu ve společnosti lze dle mého názoru na známé Maslowově pyramidě potřeb skládající se z pěti kamenů. Základním kamenem jsou fyziologické potřeby, na ně stavíme potřeby bezpečí a jistoty, dále potřeby příslušenství a lásky, poté potřeby sebeúcty a vrchol uzavírá potřeba seberealizace. Pokud by platila Kellerova domněnka, že člověk stále napřed uspokojuje své potřeby bezpečí a jistoty a zajišťuje materiální blaho, a teprve poté se věnuje věcem krásným, řídila by se společnost bez výjimky, tedy snad kromě patologií, právě pyramidou potřeb. Jenže nové trendy, obzvláště mezi mladou generací, vykazují zcela jiné hodnoty. Pyramida potřeb se přeskupuje a potřeba estetiky se posouvá téměř k základům pyramidy. Tento trend můžeme pozorovat například skrze sdílení na sociálních sítích. Mladí lidé veřejně sdílí svou aktuální polohu, protože potřeba příslušenství u nich převyšuje potřebu bezpečí. Jiný fenomén, známý pod kódem *#SelfieOlympics*, posouvá hranice pořizování fotek až na samý okraj bezpečnosti a mnohdy až za hranici, jak dokazují úmrtí, k nimž občas dochází při pořizování těchto fotek. A nelze opomenout ani úpravy vzhledu z estetických důvodů, jež lidé podstupují nehledě na bolest, která se se zákroky pojí. Francouzský sociolog Gilles Lipovetský se domnívá, že jsme se dostali do fáze, kdy odsouváme funkční uplatnění a dáváme přednost estetice a kosmetizaci.

Jen samotná kosmetizace je všeobklopující. Vztahujeme ji na dílo, věci, naše těla, a dokonce i na jiné mimolidské bytosti. (Lipovetsky, 2007, s. 313) Současně se mění priority vzhledem k zmíněnému materialismu. Ten již pro mladé lidi není zdaleka tak podstatný, jako byl kdysi. Na jedné straně samozřejmě také chtějí do určité míry zázemí a zabezpečení, mezi trendy se však dostává minimalistický styl života (zastávající naopak minimální vlastnictví a maximum zážitků), sdílené cestování, život na cestách umožněný digitálním nomádstvím a dalšími trendy, které umožňuje čtvrtá průmyslová revoluce a budou dále rozebrány níže. Doba je tedy velmi rozporuplná, vykazuje různé hodnotové základy a způsoby životního stylu. A na rozdíl od minulosti je tato doba specifická tím, že se většina těchto směrů odehrává ve své extrémní podobě.

Byť se však snad tímto daří vyvrátit zmíněnou Kellerovu námitku vůči tomu, že se „žádná postmoderna nekoná“ na základě estetiky (Keller, 2009), je nasnadě přemýšlet, zda je vůbec Kellerem předložená premisa, tedy, že pokud by se postmoderna konala, musela by se společnost řídit motivy estetickými, platná. Osobně se domnívám, že budeme-li vycházet z rozdělení (v úvodu vymezeného) postmoderny a postmodernismu, odpovídá tato premisa spíše postmodernismu.

Mnohem naléhavější je podle mne výtku vůči postmoderně poukazující na tlak ekonomiky na společnost. Keller popisuje trendy ve společnosti, které napomáhají rozvoji ekonomického pilíře na úkor pilíře sociálního a environmentálního. Tzv. hypermoderní uspořádání v ekonomice znamenalo přeměnit vysoce centralizované organizace pružnými a efektivními sítěmi, které jsou schopny rychlé adaptace na vysokou proměnlivost. Manažerská filosofie v 80. letech změnila uspořádání společnosti, „*kde namísto hierarchie, strnulosti, příkaznictví a plánování nastupuje vertikální propojení, nápaditost, iniciativnost a velká schopnost improvizace*“. (Keller, 2005, s. 34) Na jedné straně bylo firmám umožněno navazování svobodných obchodů a umožnilo rozvoj demokratičtějšího trhu, díky čemuž mohly firmy měnit hierarchii trhu a přenášet část odpovědnosti na externí dodavatele. Jenže tzv. „zeštíhlování“ firem má na straně druhé dopad ještě většího posílení moci firmy, která opět hierarchii na trhu vytváří. Snahou nové éry byla reformace modernity, což se jí nepochybně podařilo. Snad skutečně efektivní přístup v ekonomice se však začal šířit i do oblasti sociální. Keller je přesvědčen, že tato změna stojí za krizí sociálního státu, včetně problémů s novou chudobou, exkluzí, či krizí zaměstnanecké politiky. (Keller, 2005, s. 34-35) A není v těchto úvahách sám.

Wacquant je rovněž přesvědčen, že se stát snaží sociální sféru ovládnout pomocí tržních mechanismů. Neoliberální stát ekonomizuje žitý svět. Wacquant popisuje, jak se stát mění z ochránářského sociálního státu v přísný neoliberální stát. Model, kdy stát cyklicky rozšiřoval nebo uzavíral své programy pomoci, aby reagoval na růst a pokles ekonomiky, proměny na trhu práce a potlačoval sociální problémy způsobující nezaměstnanost a bídu, byl dle Wacquanta v době industrializace účinný. Ve fázi, kdy docházelo k rozšiřování blahobytu, byly řešeny občanské „poruchy“, které ohrožovaly zavedenou hierarchii. V opačné fázi restrikce bylo cílem tlačit příjemce zpět na trh práce. Wacquant se však domnívá, že v současné době, v době nekontinuální práce, hypermobilního kapitálu a prohlubování sociálních nerovností je cyklické střídání regulací nahrazeno snižováním blahobytu a je třeba jej doplnit o silnou síť kontroly systémem policie, soudů a vězení. K jednotnému dohledu státem nad chudými slouží represivní pracovní postupy a agresivní trestní byrokracie. Aby bylo možné ovládat „nevychované chudé“, je institucionálně spojena veřejná podpora a uvěznění, dochází tedy ke spojení levé a pravé ruky státu pod záštitou disciplinární filozofie behaviorismu a moralismu. Wacquant to doslova nazývá „svatbou mezi sociální a trestní politikou“. Neoliberalismus zdůrazňuje řadu tržně vstřícných politik, jako je deregulace práce, kapitálová mobilita, privatizace, finanční autonomie, liberalizace obchodu a snížení daní a veřejných výdajů, jež se pak silně dotýkají sociální oblasti. (Wacquant, 2010) V praxi sociální práce se jedná o to, že jsou sociální výdaje prezentovány jako zbytečné, a tak dochází ke škrtkům a podfinancování. Za účelem „zefektivňování“ jsou vytvářeny měřicí nástroje, které mají hodnotit sociálního pracovníka dle standardizovaných nástrojů.

Jsou-li nastaveny nástroje kontroly, pak je třeba kontrolu vykonávat. Musil bilancoval otázku, zda by měli sociální práci kontrolovat spíše sociální pracovníci, zadavatelé, nebo obě skupiny. Zdá se, že Musil považuje kontrolu ze strany zadavatelů za nevyhnutelnou, ovšem nabádá sociální pracovníky, aby se rovněž kontroly sami chopili. Musil je přesvědčen, že ten, kdo provádí kontrolu, získává moc ovlivňovat pravidla, podle nichž se ve společnosti rozhoduje o přidělování zdrojů (peněz, oprávnění, kapacit, zakázek atd.). Nicméně prozatím dochází ke kontrole dle Musila spíše jednostranně, a to tedy ze strany zadavatele. (Musil, 2008, s. 60-79) Ukázkově se tímto příkladem naplňují neoliberální mechanismy. Je-li kontrola na zadavatelích, pak se tomu uzpůsobuje systém hodnocení. Přichází na řadu soutěž mezi poskytovateli a také vyšší míra privatizace, protože stát nemůže být optikou neoliberalismu tak efektivním hospodářem jako soukromé služby. Právě konkurenční prostředí mezi poskytovateli sociální práce a jeho důsledky popsala Janebová a kol. Uvádí, že ke konkurenci dochází vlivem

podfinancování a organizace musí o prostředky bojovat. To má nepříznivý dopad jednak na klienty, jednak na sociální pracovníky samotné, který u nich může vést k jejich mlčení, tedy pozici, kdy v konfliktu práv klientů s požadavky zadavatele podléhají mocenskému tlaku ze strany zadavatele. (Janebová a kol., 2013)

Současné trendy v sociální práci v obecnějším měřítku popsal Chytil. Osm fenoménů: individualizace (jedinci jsou nuceni vypořádat se s problémy, které jsou vytvářeny sociální realitou, sami a navíc s omezenými zdroji), funkční diferenciací (všechny oblasti jsou kategorizovány, čímž se dostávají na stejnou úroveň, byť potřebnost může být různá), racionalizace (sociální práce stejně jako ostatní oblasti podléhá tržním mechanismům, což v důsledku znamená, že její realizace závisí na tom, zda se vyplácí), generalizace (sociální práce se stává uniformní, univerzální, normovanou a ekonomizovanou kategorií), proměna struktury společnosti (instituce, které zajišťovaly stabilitu společnosti, jsou zpochybňovány), proměna sociální (tradiční sociální je nejprve nahrazeno státním systémem a poté přeměrováno na soukromý sektor), kolonizace veřejného privátním (soukromý sektor privatizuje základní instituce ve společnosti) a nakonec nejistota (postihuje náš žitý svět), je nástinem diskursu, jež v sociální práci ohledně nové éry panuje. Chytil označuje tuto dobu jmény „postindustriální moderna“, „reflexivní modernita“, „tekutá modernita“ a „moderna ve druhé fázi modernizace“. (Chytil, 2007) Nicméně znaky, které popisuje, odpovídají téměř jistě popisu postmoderny. Opět však, tak jako předchozí autoři, klade důraz na ekonomizaci, což vyplývá i z jeho náčrtu možného dalšího vývoje sociální práce, který trochu skepticky staví právě na tom, jak se jej bude dařit financovat.

Všechny statě, které byly pro tuto práci vybrány, zachycují dle mého názoru realisticky současnou situaci v sociální práci. A všechny, jak již bylo nastíněno, *de facto* podporují námitku vůči koncepci postmoderny, že se možná žádná postmoderna nekoná, ale místo toho máme novou fázi modernity, kterou můžeme buď přímo nazvat neoliberalismem, nebo silný tlak ekonomiky označit alespoň za nosný sloup nové modernity. Na tomto místě se tedy jistě patří vymezit neoliberalismus samotný. S tím je však potíže. Neoliberalismus je hojně používán, ovšem málo kdy definován.

Zajímavý názor k této problematice zastává Svičková, která se domnívá, že: *„S jednoznačnou definicí neoliberalismu je potíže. Je to nejen proto, že se stal všeobecnou nálepkou a sloganem vyžívaným kritiky, často bez vysvětlení toho, jak tato nálepka konkrétně souvisí s kritizovaným jevem. Je to ale i proto, že neoliberalismus jako ideologie není*

koherentní a mnohdy je také vágní účelově.“ (Svíčková, 2011) Svíčková se domnívá, že je tomu tak proto, že neoliberalismus proniká do oblastí mimo ekonomiku a díky nejasnému vymezení získává pružnost a může se tak stát ideologií doby. (Svíčková, 2011) Boas a Gans-Morse přitom před označováním neoliberalismu za ideologii varují. Podle nich jde o to vnímat neoliberalismus spíše jako soubor určitých projevů, dávat mu neutrální charakter, který pak umožňuje diskusi. Právě to je dalším z problémů neoliberalismu. Samotné označení je povětšinou používáno v negativní korelaci. Navíc se používá v ideologickém zabarvení více než pro samotný volný trh. A neméně zvláštní je i to, že samotní zastánci tohoto směru pro své myšlenky toto označení příliš nepoužívají. (Boas, Gans-Morse, 2009) Snad jedním příkladem za všechny může být bývalý prezident České republiky Václav Klaus, který bývá jak v českých, tak zahraničních médiích označován za příkladného neoliberála, ale sám sebe označuje vždy jen jako konzervativce. (srov. Rut, 2018)

Přes obtížné vymezení neoliberalismu lze však najít mezi autory víceméně shodu v tom, že *„Slovy neoliberalismus nebo také neoklasický liberalismus se označuje oživení ekonomického liberalismu, ke kterému dochází v 70. letech 20. století.*“ (Heywood, 2005, s. 65) A dále, že *„Přes již zmíněnou pluralitu v rámci neoliberalismu lze (ale) najít společný jmenovatel. Je jím úsilí o individualismus, ekonomickou svobodu a to, jak redefinovat funkce státu k dosažení těchto cílů. (...) Základními principy na trhu má být cenový mechanismus, volné podnikání a konkurence. Povinností neoliberálního státu je pak udržovat tržní uspořádání, vyvarovat se zásahů do výroby a směny a stíhat zásahy proti porušování konkurence. Jinými slovy, stát má neustále obnovovat podmínky pro to, aby ve svobodné konkurenci vítězili ti nejschopnější a ne ti, kteří si privilegia budují mimo trh nebo prosazováním kolektivních zájmů.*“ (Svíčková, 2011)

Boas a Gans-Morse se však nespokojili s vymezením neoliberalismu jen pomocí znaků a provedli proto výzkum, aby základní definici neoliberalismu zjistili. To se jim však ne zcela podařilo a museli nakonec přijít s trojím možným vymezením. Podle prvního je neoliberalismus nový model volného trhu s jedinečnými vlastnostmi, které ho odlišují od předchozích modelů, jako je absolutní nadvláda tohoto směru v ekonomice v globálním měřítku, neboli ubývání jakýchkoli alternativ volného trhu. Druhé vymezení směřuje více k původní definici pojmu, která naznačuje obnovení liberalistické ekonomiky. Toto označení by autoři využili pro odlišení „západní ekonomiky“, která by byla tradiční liberalistická (přičemž v průběhu vývoje však liberalismus ztratil svůj původní smysl), a ekonomiky rozvojových zemí, ve kterých se dle autorů liberalismus krystalizuje v původní formě jako „neo“-liberální. Za třetí by

neoliberalismus mohl být použit k označení rozvíjejícího se odlišného typu ekonomiky typického v Severní Americe, západní Evropě a několika asijských zemích, které zažily období radikální tržní reformy, jako Velká Británie za éry Margaret Thatcherové, USA za Ronalda Reagana a Chile za Pinochetovy vlády. (Boas, Gans-Morse, 2009) Tato definice dle mého názoru nejvíce odpovídá používání tohoto pojmu v našem prostředí. Je-li ale tato definice platná, pak vyvrací námitky, že je to koncepce zcela převládající ve smyslu nového metavyprávění. Neboť jasně stanovuje, že je to jen jedna z koncepcí, které v ekonomice, potažmo v dalších vědách, platí. Bude však nutné se této problematice věnovat dále a pokusit se v praktické části této práce zjistit názor odborné veřejnosti, který snad vnese do této oblasti nové světlo.

V návaznosti na neoliberalismus je důležité neopomenout specifický přístup k sociální práci zvaný „Nový manažerismus“, který získal v sociální práci silné zastoupení. Manažerismus označuje ideologii založenou na přesvědčení, že organizace by měly být řízeny výhradně manažery, neboť ti jsou schopni zajistit ekonomickou efektivitu skrze manažerské postupy. Pomocí standardizace výkonných činností lze umožnit centralizování iniciativ a kompetencí manažerem, a tudíž omezení moci ostatních profesionálů. Zatímco „starý manažerismus“ preferoval racionalizaci činností prostřednictvím dělby pracovních postupů na dílčí činnosti ve stanoveném čase, „nový manažerismus“ přidal ke klasické teorii manažerismu navíc důraz na společnou vizi organizace. Vývoj nového manažerismu lze sledovat v souvislosti s tzv. krizí sociálního státu. (Matoušek a kol., 2013, s. 246) Ta přišla v 70. letech následkem otřesů ekonomiky způsobené omezováním dodávek ropy (tzv. ropná krize). Tlumení dopadů krize se místo v podpoře sociální oblasti nabídlo v jejím omezování. Smutek uvádí: *„Od té doby je ve většině vyspělých zemí stále častěji diskutována otázka úspěšnosti a efektivity sociálně-politických opatření. Růst nákladů, zdražení vstupů, ztížení konkurenceschopnosti vedou k hledání cest k úsporám ve všech oblastech, tedy i v oblasti sociální.“* (Smutek, 2005, s. 63)

Manažerismus spatřuje vhodnou cestu k dosažení tohoto cíle skrze zavádění tržních principů do sociální práce. Do sociální práce (a mimo ni také například do oblastí školství

a zdravotnictví) se začaly zavádět manažerské strategie jako například metoda MBO⁵ či TQM⁶ a také principy a terminologie z oblasti managementu. Sociální pracovníci, kteří poskytují pomoc, jsou označováni jako případoví manažeři, týmoví manažeři, poskytovatelé služeb, a lidé, kterým je pomoc určena, jsou nazýváni klienty, zákazníky, či uživateli služeb. V České republice může být jednou z příčin prosazování manažerismu v sociální práci nízký společenský status sociálních pracovníků. Manažerismus jim může dodat pocit jeho zvýšení. (Mlčák, Kubicová, 2006, s. 411-412) „*Tuto skutečnost v uvedených oblastech dnes potvrzuje existence tzv. business plánů, standardů kvality, analýz trhu i služeb pro zákazníky, strategického plánování, auditu, evaluace, monitoringu apod.*“ (Tamtéž, s. 411)

Důsledky zavádění nového manažerismu lze kromě zaměření organizací na ekonomickou efektivnost, zakázku, soutěž atd. spatřovat v sílící legitimizaci manažerů rozhodovat o práci sociálních pracovníků. Ti naopak ztrácí možnost samostatného vedení svých klientů v důsledku omezené rozhodovací pravomoci. Kromě toho ve chvíli, kdy je sociální práce standardizována a pracovník přistupuje k tzv. „seznamovému přístupu“, mohou se v rozhovoru ztratit informace, které jsou třeba k přiměřenému posouzení klientova případu. Dalším důsledkem pak může být odosobněný vztah klienta s pracovníkem. (Matoušek a kol., 2013, s. 246-247) Prudký nárůst centralizované a byrokratické kontroly sociální práce má dopad i na sociální politiku. „*Stát si ponechal kontrolní pravomoc nad veřejným sektorem, rozpočtem i volbou strategických cílů a na nižší úroveň byla přenesena rozhodovací kompetence v otázkách zajištění služeb.*“ (Mlčák, Kubicová, 2006, s. 412) Tím vzniká jakýsi „centralizovaný decentralismus“. (Tamtéž) Sama sociální politika se pak vlivem důrazu na ekonomickou racionalitu zdá rovněž neefektivní a nedůvěryhodná. Nabízí se tedy logický krok a sice, že bude sama o sobě manažery přeměněna v efektivní a měřitelnou. Ti, kdo pomáhali standardizovat sociální práci, pak budou sami podléhat nástrojům, jež vytvářeli.

Problémy, v které manažerismus vyústil, nebo vyústit může, podněcují vlnu kritiky. Mlčák a Kubicová se domnívají, že přes prezentované etické zásady v podstatě manažerismu chybí morální a hodnotový základ. Manažerismus se podle nich ukazuje jako byrokraticky zabarvený, a především odcizený přístup. Sociální práce však není jen o poskytování služeb,

⁵ „Management by Objectives“ je metoda orientovaná na výsledek, kdy příliš nezáleží na způsobu jeho dosažení. Při používání se vyhodnocuje úspěšnost dosažení výsledku.

⁶ Metoda „Total Quality Management“ je komplexní metoda řízení organizace ve všech aspektech života organizace tak, aby byla organizace co nejefektivnější.

ale zejména o pomáhání. Je proto třeba hájit primární úlohu sociální práce vůči vlivům, které by tuto úlohu narušovaly. (Mlčák, Kubicová, 2006, s. 413-416) Další autoři předkládají názor, že manažerismus nedokáže nahradit profesionální přístup sociální práce. Byť může s profesionálním přístupem koexistovat, či se budou vzájemně kombinovat, nemohou nikdy manažerské strategie plnit funkce veřejných služeb v sociální práci zcela. (Matoušek a kol., 2013, s. 247)

Právě to, že existuje kritický pohled na tuto situaci nás posouvá do další etapy. Vyvrací možnost neoliberalismu a dalších zmíněných koncepcí jako převládajícího metavyprávění. Kritický pohled je vždy založen na principiálním dualismu, což odpovídá povaze postmoderny. (Harrington, 2006, s. 344-346) Neoliberalismus a nový manažerismus nejdou tedy koncepčně proti postmoderně, ale jsou naopak jejím typickým příkladem.

Postmoderna ale není převratem, není radikální změnou, naopak je složena jen nepatrnými změnami, výtkami vůči moderně. Svým způsobem je v moderně zakotvená. Lyotard nevymezil postmodernu jako epochu „od – do“, ale je pro něj „nepochybnou součástí moderny“. Moderna má v sobě, tak jako každý pevně ohraničený sociální řád, mnoho rozporů. Postmoderna, místo aby je nahrazovala, z nich čerpá. Postmoderna však není pouhou kritikou. Na počátku kritický pohled je rozvíjen a na jeho vzniká základě mnoho směrů. (Tamtéž) Právě to je důvod, proč je možná postmoderna v dějinách něčím novým. Lidé se vždy snažili radikálně změnit předchozí stav. Měnili politické režimy tím, že se sjednocovali, volali po změně a revoltovali. Nový režim ostře kritizoval předchozí a bojoval za své hodnoty. Postmoderna je proti tomu nevyjasněným chaosem. Málokdo obhajuje hodnoty kapitalismu nebo neoliberalismu. Více než obhájců najdeme kritiků. Přesto nikdo nepovstane a nezmění systém od píky. Když Lyotard hovoří o postmoderně, konstatuje stav. Neshání zastánce postmoderny. Změnilo se nastavení světa? Mnozí si to myslí a za přeměnou vidí globalizační trend. Je možné, že s vývojem lidstva přijde nová silná koncepce, již podlehne sociální konsensus. V současné době ale nic nenasvědčuje takové změně a tato práce nemá být prognostickou, ale vztahuje se k současnému dění. Pokud ale současná doba je postmoderní a nic nenasvědčuje tomu, že by se tato doba měla měnit, a pokud se koncepce udržitelného rozvoje jeví jako projekt modernity, může být postmoderna dobou udržitelnou? Kam se ztrácí koncepce udržitelnosti, která má být nadějí pro všechny, když je jen jedním možným směrem z nespočtu dalších?

4. Hodnoty v postmoderně

V předchozí kapitole bylo zmíněno, že udržitelný rozvoj sociální oblasti stojí na určitých hodnotách. Pokud nyní pomíneme hodnoty, které by měly být uznávány při pohledu na sociální oblast „shora“, jsou zde mimo těchto v sociální práci dvě základní skupiny, o jejichž hodnotách je třeba uvažovat. Jedná se samozřejmě o hodnoty sociálních pracovníků a hodnoty klientů, přičemž obě tyto skupiny lze ještě rozdělit – jednak na hodnoty, které sociální pracovníci mají, a hodnoty, které chceme, aby sociální pracovníci měli, a dále na hodnoty, které mají klienti, a hodnoty, které u klientů očekáváme.

Hodnoty v sociální práci nabízí mnoho podnětů k zamyšlení. Když například Kopřiva provedl výzkum mezi pracovníky pomáhajících profesí ohledně toho, jaké hodnoty by u sociálních pracovníků, či ošetrovatelek sami tito pracovníci uvítali, kdyby se ocitli v pozici klienta, objevila se na prvním místě náklonnost (vlídnost, ochota), na druhém trpělivost (klid, vyrovnanost), na třetím vcítění (porozumění, empatie) a teprve na čtvrtém místě odbornost (profesionalita, znalosti), přičemž se shodovaly výpovědi zdravotních sester s výpověďmi sociálních pracovníků. (Kopřiva, 1994, s. 8) Tyto charakteristiky by odpovídaly spíše filantropickému pojetí sociální práce a přitom, hodnotíme-li převládající pojetí sociální práce dnes, domnívám se, že dnes v sociální práci převládá administrativní a profesionální pojetí. (Musil, 2008) Můžeme uvažovat nad tím, zda se sociální práce ubírá směrem, jakým chceme, či jakým potřebují klienti, můžeme uvažovat o hodnotách dnešní sociální práce. Mě však napadá obecnější otázka, která může zároveň odpovědět na předchozí úvahy, a to: Jakou moc mají hodnoty v postmoderní době?

„Postmoderní situaci vládne nepřekonatelná mnohost příběhů a mýtů náležitých k odlišným společenstvím a kulturám, mezi nimiž již nelze zvolit žádný univerzálně platný, jelikož autorita univerzálních kritérií byla zpochybněna.“ (Waisová, Cabada, Strnadová, 2009, s. 16) Tím se ale ocitají v rozkladu také jednotné pravdy a hodnoty. Jak můžeme vědět, co je správné, jestli záleží pouze na daném výkladu pravdy?

Hogenová upozorňuje, že ideje (tedy i veškeré hodnoty) nemohou být předmětem, nejsou elementem, ale vždy jsou celkem. (Hogenová, 2015, s. 134-135) Hodnoty tedy existují nehledě na postmodernu a její absenci vnímavosti vůči hodnotám, existují jako ideje dokonce i pro zastánce nihilismu, neboť ti se vymezují proti nim. Co se v postmoderně mění, je, že je nám nabízeno nadměrné množství obrazů. *„Tato nadbytečnost zabavuje lidem jejich vlastní obsahy, které by mohly být autenticky prožívány a osobně zabudovány do bezprostředních*

životů.“ (Tamtéž, s. 135) S tím úzce souvisí fakt, že se v postmoderně objevuje tzv. diferenciovaná pluralita, přístup, ve kterém se pluralita stává posledním cílem. (Kondrly, 2010, s. 90) To v praxi znamená, že někteří mnohost oceňují a velebí ji, druzí před ní varují, ale nevidí z ní východisko, které by bylo lepším stavem. Hodnoty jsou vlivem toho dle Kondrly redukovány na jednoduché, svévolné. Zacházení s hodnotami pak podléhá dané využitelnosti. (Tamtéž, s. 105) Tedy, stručně řečeno, hodnoty už nejsou něčím určitým, k čemu bychom vzhlíželi a byli ochotni pro ně leccos obětovat, ale jsou využívány tehdy, pokud se hodí.

Mění se i lidské city. Ztrácí se posvátnost žitého světa. Hogenová říká: „*Věci nevěcní, svět tu chybí.*“ (Hogenová, 2015, s. 133) Upozorňuje tak na fakt, že předměty ztrácejí hlubší význam, ocitají se ve stavu „tupého existování bez distance“. Výsledkem je, že jediné, co s nimi můžeme dělat je, že je počítáme, kontrolujeme a plánujeme. (Těmito slovy záměrně poukazují na problematiku zmíněnou v předchozí kapitole.) Hogenová před tímto stavem ale varuje. „*Pokud však nejsme schopni myslet věci v jejich věcnění, protože jsme vše proměnili na předměty, pak se opět nacházíme v totalitě, a to v takové, jež je důkladně skryta pohledu a myšlení založeném na verifikaci smyslu a na falzifikaci empirických výsledků.*“ (Tamtéž, s. 134) „*To je „das Gestell“, to je pole pro možnosti, a to nevidané – možnosti „der Machenschaft“. To je naše postmoderní doba. Celé armády lidí si tyto souvislosti neuvědomují a slouží této mašinérii s pocitem dobře vykonané práce.*“ (Tamtéž)

Také Bělohradský varoval před posuzováním hodnot vzhledem k jejich užitečnosti. Když jsou hodnoty takto tyranizovány, stát může reagovat tak, že je využije k obhajobě „vyššího dobra“ a legitimizuje tím jakoukoli cestu k jejich dosažení, nehledě na etiku. Bělohradský však tento stav neuvažoval jako potenciální, ale jako reálný. Jako příklad společnosti, ve které je klíčový cíl, nikoli cesta k jeho dosažení, uvádí americkou společnost. I on zde poukázal na to, že zdánlivá svoboda, kterou nám údajně nabízí kapitalismus, má totalitní kořeny. Pocit, že všeho lze dosáhnout a že záleží jen na houževnatosti jedince, spatřoval v ideologii komunismu a budování nacistické říše. (Bělohradský, 2007, s. 213-216) „*Dnes jím je americký zápas o mocenský monopol nad světem a vtahování všech historických světů do univerzální říše růstu Růstu.*“ (Tamtéž, s. 213) Opět se tak vracíme k nadvládě ekonomického směru v našem žitém světě. Bělohradský cituje Heideggerovu poznámku: „*Problémem není úpadek hodnot, ale to, že vše se stalo jen hodnotou.*“ (Tamtéž, s. 214) Místo etiky tak opět řešíme ekonomiku.

Nechci nyní hodnotit podíl americké kultury na dnešním evidentně neudržitelném světě, ve kterém ekonomická sféra doslova válkuje sféry zbylé. Zásadní pro tuto práci je, jak se ukazuje na sociální oblasti a jak bylo prezentováno v předchozí kapitole, že ono „vtahování všeho do říše růstu“ proniklo i do naší kultury. A je třeba o tomto stavu diskutovat. Hogenová pokládá logickou otázku: *„Diskurz je jen způsobem řeči, také ekonomie je jen způsob řeči o lidském společenství; vedle jiných diskurzů, proč by měl mít tento diskurz přednost před ostatními?“* (Hogenová, 2015, s. 131) Tato otázka je o to více významná, že se na mezinárodních summitech hlavy většiny zemí světa shodují na tom, že tento stav není udržitelný, že nelze brát v potaz pouze obhajobu systému těmi, kdož z něj profitují, ale je třeba myslet i na masu obyvatelstva, která jeho vlivem trpí, přesto se svět vyvíjí v ekonomickém duchu dál. Bělohradský řekl, že: *„Politický lyrismus (...) umlčí či zavraždí lidi, kteří to Ne zprostředkovávají.“* (Bělohradský, 2007, s. 216) Osobně se domnívám, že kapitalismus změnil podíl moci, že síla, kterou disponuje, je silnější, než jakou mají samotné státy. Možná právě proto lze situaci označit za postmoderní. Kapitalismus získal tak velkou moc, že nepotřebuje, aby ho někdo obhajoval, aby obhajoval hodnoty, které zastává. Neexistuje velké vyprávění, protože není, kdo by ho vyprávěl.

Liotard napsal k modernitě: *„Tyto příběhy nejsou mýty ve smyslu něčeho pouze vybájeného (ani křesťanský příběh ne). Mají zajisté tak jako mýty za účel legitimizovat společenské a politické instituce a praktiky, ustavení zákonů, různé etiky a způsoby myšlení. Ale na rozdíl od mýtů nehledají tuto legitimitu v nějakém prapůvodním zakládajícím činu, nýbrž v budoucnosti, jejíž příchod se má připravit, to znamená v určité Ideji, která má být realizována. Tato Idea (svobody, „osvícenosti“, socialismu atd.) má legitimizující hodnotu proto, že je univerzální.“* (Liotard, 1979, s. 29) Zdá se, že tyto znaky odpovídají i koncepci udržitelného rozvoje. Je to koncepce směřující k budoucnosti, má budoucnost připravit a je to idea univerzální, do zajisté považována za ideu legitimní. Jsme-li tedy v postmoderní situaci, znamená to, že udržitelný rozvoj nelze úspěšně realizovat?

„Problémem postmoderní existence je úpadek veřejného prostoru, který už není schopen ustavit žádnou přesvědčivou hierarchii mezi vyšším a nižším, hodnotou a zájmem, věčným a efemérním. V českém veřejném prostoru je to problém zvláště dramatický, protože u nás chybí smysl pro racionální politický diskurz.“ (Bělohradský, 2007, s. 174) Elichová hodnotí dopad absence racionálního politického diskurzu do sociální práce. Společenské problémy jsou podle ní zatemňovány a rovněž přispívá k nejasnému vymezení sociální práce, jak o něm hovoří Chytil. (Elichová, 2017, s. 17)

Tato pozice koresponduje se situací sociálního pracovníka, jak ji vymezil Laan. Sociální pracovníci musí klientovi předat informaci: „*V téže společnosti, která tě dostala do problémů, která neakceptuje tvůj způsob života, ve které nemůžeš najít svou cestu, v této společnosti musíš znova zakotvit a musíš při tom zohlednit okolnosti vlastního života.*“ (Laan, 1998, s. 225) Zároveň ale není akceptována ambivalence ležící na bedrech sociálního pracovníka. Tato ambivalence zřejmě pramení ze vzájemné kritiky dvou táborů sociální práce, které se objevily v 80. letech 20. století. Na jedné straně to byl přístup, že by sociální pracovníci měli poskytovat standardizovaný produkt spíše, než projevovat soucit a porozumění. Na straně druhé to byl názor, že „*za komunikativním postojem lze až příliš často nalézt skryté strategie moci*“ (Laan, 1998, s. 226). Sociální práci zde podle Laana nepomohlo ani to, že až překvapivě snadno podléhala kritice a vztahovala ji sama na sebe, čímž se mohlo začít zdát, že sociální pracovníci nemají dostatek sebevědomí na to, aby zvládli onu ambivalenci bilancovat. (Tamtéž, s. 226-227) Za takových předpokladů pozice sociálních pracovníků nemůže mít pevné základy. Nemluvě o tom, že prognózy pro zlepšení nejsou dobré. Vlivem rostoucích nároků na sociální práci i na pozici sociálních pracovníků, které s sebou nese globalizace, migrace, multikulturalismus, případná nezaměstnanost v důsledku Průmyslu 4.0 a dalších soudobých jevů, bude sociální klima ještě více narušené. (Elichová, 2017, s. 20). Je možné, že sociální práce nedokáže dostatečně reflektovat změny ve společnosti v důsledku toho, že jsou tyto změny až příliš rychlé, a navíc postrádají pevný základ? Elichová to naznačuje a opírá se přitom o mnohé autory, kteří podávají svědectví o tom, že ideje jsou dnes prázdné, individualizované a byrokratizované. (Tamtéž, s. 18)

Ačkoli je tato problematika velmi složitá a má hluboké kořeny, někteří autoři se snaží najít řešení. Laan se domnívá, že jediným, v současné době realizovatelným řešením je přijetí ambivalence v roli sociálního pracovníka, jakkoli je nesnadná. Zmiňuje, že proto je samozřejmě nezbytná neustálá kontrola sociálních pracovníků sebou samými, tedy aby byla sociální práce naplněna ve významu uvážlivé pomoci. Zároveň však připomíná, že jiná kontrola je velmi problematická, neboť jde vždy o individuální pohled zakotvený v daných okolnostech. (Laan, 1998, s. 227-228)

Hogenová, oproti Laanovi velmi abstraktně, navrhuje vrátit se k věcem samým. (Hogenová, 2015, s. 134) To znamená, ptáme-li se po legitimitě sociální práce, musíme si klást dvě otázky. Za prvé: „*Co je legitimního v této historické situaci a čím je legitimita podmíněna?*“ (Hapla, 2016, s. 74) a za druhé: „*Co má být legitimní? Jaké má být kritérium legitimacy?*“ (Tamtéž) Musíme se tedy vždy vracet a revidovat podstatu. „*To, co je nám*

zapotřebí, je v tomto okamžiku jen jedině: vědět o tom!“ (Hogenová, 2015, s. 134)
A Bělohradský zase zmiňuje Rousseauovy úvahy o dvou přirozených zásadách lidské duše a sice starost o svůj „blahobyť“ a vrozený soucit. Platí o nich dle Rousseaua, že jsou starší než rozum. Z nich pak podle něj vznikají přirozená práva. Podle Bělohradského je tím ustanoveno, že tato práva předchází rozumu. (Bělohradský, 2007, s. 215) Explicitně to lze vztáhnout na sociální práci v tom smyslu, že dříve než po kvantifikovatelném produktu bychom se měli ptát, zda byla naplněna přirozená podstata sociální práce. Je ale dnes ještě možné reformovat sociální práci od její podstaty, navíc s nejistým výsledkem? Bude-li se postmoderna vyvíjet dále, pak to z její podstaty možné není. Jako jediné řešení se tak podle mne ukazuje řešení Laanovo, nicméně to bych připodobnila k balancování na špičce jehly. Může být tedy vůbec nějaké řešení udržitelné? Obávám se, že to je otázka, na kterou může najít odpověď pouze čas.

5. Průmysl 4.0 a prognóza jeho vlivu na společnost

Vlivem rychlého rozmachu nových technologií vstupujeme do nové dekády zvané čtvrtá průmyslová revoluce. Pro přehled přiblížím ve zkratce ty předchozí. Symbolem první průmyslové revoluce byl parní stroj. Během ní se rozvinula industrializace a do té doby převážně zemědělská společnost se proměnila na společnost průmyslovou. Druhá průmyslová revoluce znamenala zavedení hromadné výroby a neméně významnou elektrifikaci. Charakteristické byly pro tuto dobu montážní linky a také první žárovka. Třetí průmyslová revoluce je spojována s automatizací a s rozvojem informačních technologií. Na jejím počátku stál v roce 1969 první programovatelný logický automat, který umožnil přechod od mechanismů k automatům. A konečně se dostáváme ke čtvrté průmyslové revoluci. Její nástup umožnilo masové šíření internetu. Dnes se k němu připojuje v řádu miliard uživatelů denně. K internetu jsou rovněž připojovány věci, které pak lze skrze internet snadno ovládat. Zvláštností čtvrté průmyslové revoluce však je, že zasahuje nejen oblast průmyslu, ale přesahuje ji do celospolečenské změny. (Cejnarová, 2015) Mařík proto navrhuje na místo o Průmyslu 4.0 hovořit o Společnosti 4.0. Protože společnost bude zasažena, ovlivněna přeměna změnami, které s sebou trendy čtvrté průmyslové revoluce přinesou. (Mařík, 2016, s. 230)

Lze si představit téměř jakoukoliv oblast, od bezpečnosti, technické standardizace, vědy, výzkumu, komunikace a trhu práce, po vzdělávání, sociální systém, či dokonce stravování. To vše dnes podléhá propojování s internetem a výsledkem je generování enormního množství dat. Reálné a virtuální světy se do jisté míry prolínají. Celý nový systém disponuje obrovskou silou, která má globální charakter a vyžaduje interdisciplinární přístup. Nový systém s sebou přináší větší flexibilitu, efektivitu, ale také ztrátu soukromí a změnu hodnot. Dozajista se tak podílí na postmodernizaci žitého světa.

Arnold Toynbee, jehož uvažování o postmoderně již bylo letmo zmíněno, přišel se zajímavou myšlenkou, že za obtížnou situací Západu stojí rozpor mezi nerovnoměrným rozvojem sociální sféry a rozvojem technologií, který je mnohem rychlejší. (Harrington, 2006, s. 341). Tato myšlenka, pronesená ještě před hlavním nástupem postmoderny, mně osobně přijde velmi nadčasová. Na jedné straně digitalizace společnosti představuje lákavé nabídky ulehčení práce, rozvoj ohleduplný k životnímu prostředí nebo inovace fascinujících technologií, jsou na straně druhé zmiňovány možné sociální nepokoje, potencionální nerovnost a další hrozby. Nedá mi to také se nezamýšlet nad tím, do jaké pozice nás staví technologický

vývoj. Zastánci Průmyslu 4.0 hodnotí pozitivně stránku přispění k udržitelnému rozvoji pomocí šetrnějších technologií. Já ale zároveň vidím možnosti člověkem neomezené výroby. Je takový vývoj skutečně udržitelnější? Budeme více produkovat, ekonomika bude moci růst, ale znamená to opět zátěž pro životní prostředí. Mimo to, i pokud bychom zaznamenali úspěch v environmentální oblasti, nebude rozvoj udržitelný, pokud stejných výsledků nedosáhneme také v oblasti sociální. Udržitelný rozvoj může fungovat jen pokud jsou pilíře ekonomický, environmentální a sociální v rovnováze. A nakonec, i kdyby se vše zdárně povedlo pomocí nových technologií synchronizovat a náš svět by se konečně vydal po udržitelné cestě, co vývoj stále dokonalejších technologií přinese běžnému člověku? Vyšší produkce neznamená větší prospěch lidstva.

Zygmunt Bauman se k otázce pokroku stavěl velmi skepticky. Upozorňoval na to, že jako v celé postmoderní době chybí přímý hybatel, zde chybí aktér pokroku (nikdo nic neřídí, moc je skrytá, každý z mocných je nahraditelný). Pokrok ale potřebuje ovládnout přítomnost, aby mohl být realizován, a potřebuje také vizi budoucnosti. Přitom mnoho jedinců dnes rezignuje a o pokrok se nesnaží, nebo jejich individuální snaha o ovládnutí přítomnosti kolikrát úplně chybí. Kráčíme tedy vpřed bez představy o cíli, takže nemůžeme vědět, jestli to, co z pokroku vzejde bude dobré, nebo špatné. A pokrok podle něj nemůže být nikdy jen pozitivní ještě z dalšího důvodu. V postmoderní době jednak nikdo není tak mocný, aby změnil svět k lepšímu, ale pravděpodobně by se to ani nikomu nepodařilo, protože, jak vidno na tragických pokusech z minulého století, štěstí celé společnosti je nedostižitelné. (Bauman, s. 213-217) *„Jsou dějiny opravdu pochodem za lepším příštím a naplněním štěstí? I kdyby to byla pravda, jak bychom to mohli vědět? My, kteří si myslíme, že to víme, přece nežijeme v minulosti; a ti, kteří žili v minulosti, zase nežijí dnes. Kdo tedy může učinit srovnání?“* (Bauman, 2002, s. 112)

Povahu pokroku Bauman neviděl v kvalitě výsledku spatřovaném v budoucnosti, ale v sebevědomí současnosti. (Bauman, 2002, s. 212) Doba nás přesvědčuje, že pokud se budeme řídit tím, co hlásá, budeme šťastnější. Její diskurz je ovlivňován masovými médii. Charakteristikou je neustálá aktualizace a dynamický pohyb. Bělohradský tento diskurz ilustroval reklamním sloganem „Nemožné neexistuje.“ (Bělohradský, 2007, s. 263), Bauman zase citací Forda, že „Tradici nepotřebujeme, historie je blbost, jde o to, co vytváříme teď.“ (Bauman, 2002, s. 210). Toto tvrzení perfektně zapadá do postmodernismu, který vychází z postoje zpochybňování pravd i historických základů a pro který je tak typická nedůvěra v racionalismus. (Harrington, 2006, s. 342) Hogenová zase hovoří o tom, že se v dnešní době nejlépe uplatní mladí lidé, ideálně bez zkušeností, protože jsou sebevědomí a neuvědomují si

zcela dopady svých rozhodnutí. To podle ní podporuje dravý a chamtivý styl doby. (Hogenová, 2015, s. 129-130) Bauman ale říká: „*Jestliže je ovšem naše sebejistota – uklidňující pocit, „že ovládneme přítomnost“ – jediným základem, na kterém stavíme svou důvěru v pokrok, pak se nelze divit, že v naší době musí být tak nepevná a vratká.*“ (Bauman, 2002, s. 213) Nastíněný diskurz doby skutečně odpovídá charakteristikám postmoderního pokroku. Sotva bychom ale mohli tyto charakteristiky řadit mezi udržitelné. Nechlácholí nás tedy koncept Průmyslu 4.0 stejnou představou, že díky němu budeme zvyšovat životní úroveň, že sociální oblast získá prostor pro růst, neboť se uvolněné pracovní síly budou moci přesunout do této sféry? (Mařík, 2016, s. 176) Není to jen uklidňující pocit, ačkoli skutečnost se podobá spíše vlaku bez strojvedoucího?

Strategický rámec Česká republika 2030, který zpracovává koncepci udržitelného rozvoje pro naše území, přitom spatřuje oblast inovativního průmyslu naopak jako nadějný, neboť by svým pokrokem měl táhnout vpřed i další oblasti. Tuto myšlenku již v průvodním dopise vyjádřil Bohuslav Sobotka, tehdejší předseda vlády, slovy: „*Mám radost, že se nám již dnes daří nalézat a uvádět v život inovativní a pokroková průmyslová řešení a doufám, že se jich brzy dočkáme třeba i při odpovědném využívání území, důstojném bydlení a uzpůsobení našich měst dopadům klimatických změn.*“ (Strategický rámec Česká republika 2030, 2017, s. 3) Koncepce sice předjímá, že by přechod společnosti na digitalizaci a robotizaci nemusel být snadný. Celkově se ale k pokroku, který přináší oblast průmyslu a ekonomiky, staví poměrně kladně, dokonce je očekávané změny hodnotí jako *ambiciózní*. (ČR 2030) Když se pak podíváme do analýz na konci projektu, zjistíme, že je do roku 2030 předpokládán zánik 700 tisíc pracovních míst a vznik pouze necelých 300 tisíc míst. (Strategický rámec Česká republika 2030, 2017, s. 241) V dokumentu ovšem nenacházím ani řešení pro 400 tisíc nezaměstnaných, ani nastíněnou prevenci, či následnou péči.

Při shromažďování dat ohledně Průmyslu 4.0 jsem současně nenarazila na dokumenty zabývající se prognostikou dopadů do sociální oblasti a následně preventivních opatření (snad kromě upozornění, že bychom měli plánovat rekvalifikace). To mne staví na stranu skeptiků vůči progresivnímu vývoji technologií. Má ale smysl se vůči pokroku jako kdysi luddité bránit? Nakonec, jak řekl zmíněný Bauman, nikdy nevíme, zda pokrok přinese více špatného, či dobrého a nelze to porovnávat. A vzhledem k tomu, že nikdo není tak mocný, aby změnil celý svět, lze se jen přizpůsobit.

Vraťme se k sociální oblasti. Průmyslová revoluce a politicky prosazovaná koncepce Průmyslu 4.0 jsou, jak bylo řečeno, specifické tím, že zasahují nejen oblast průmyslu a ekonomiky, ale znamenají celospolečenskou změnu. Jistě, předchozí revoluce měly také dopad na společnost. Zde je ale změna obsažena již v samotném procesu, nejen jako dopad. Ilustrovat podstatu tohoto problému můžeme na změně v tak zásadní oblasti člověka, jako je komunikace. Když Alan Turing kdysi vymyslel test na zodpovězení otázky, zda stroje mohou myslet, málokdo věřil, že by testem mohla umělá inteligence projít. Test byl jednoduše koncipovaný. Pokud člověk nepozná, že ten za zdí, s kým komunikuje, je počítač, pak se dá říci, že počítač myslí. Dlouho se test nedařilo prolomit. Až v roce 2014 předstoupil před Královskou společností v Londýně počítačový program „Eugene“ a uspěl. (*Turing test*, 2014) Test je samozřejmě velmi kontroverzní. Zda ukazuje, jestli opravdu může program myslet, je spíše na filosofickou debatu. Co ale zaručeně ukazuje, je to, že umělá inteligence dokáže spolehlivě napodobit člověka v komunikaci. A to je skutečný milník pro společnost. Najednou musíme počítat s novými riziky, musíme brát ohled na to, že ve společnosti se ocitá „někdo jiný“. A to je pouze ilustrační nástin změn, které probíhají širokospektrálně napříč společnostmi.

Tento pokrok vyvolává řadu ohlasů, pozitivních i negativních. Ve třetí kapitole bylo zmíněno, že trendem postmoderního života je neomezené cestování, které umožňuje čtvrtá průmyslová revoluce tím, že pracovat lze v rámci digitálního nomádství odkudkoli, díky technologiím ostrovních a soběstačných domů (či znovu tak moderních houseboatů, nebo karavanů). Sdílení na sociálních sítích navíc umožňuje, že si ani na nejvzdálenějším místě planety nemusíme připadat sami. Při nejhorším máme hlasového asistenta. Tento styl života s sebou nese bezstarostnost, nezávaznost, svobodu. I to jsou samozřejmě fenomény, které se pak promítají i do sociální práce, která je odrazem života společnosti.

Na negativní straně ale můžeme objevit distancování se od společenských problémů, od péče o staré (ve stárnoucí populaci je tento trend obzvláště zásadní), šíření globalizačních trendů, které ničí specifčnost a rozmanitost kultur, nebo ještě větší existenciální problémy jedinců, které s sebou přináší rozšiřující se svoboda. Jaký budou mít tyto jmenované fenomény vliv na sociální oblast? A jaký konkrétně na sociální práci? Opět dle mého názoru nelze odpovědět jednoznačně. Tyto změny přináší obrovskou výzvu jak pro společnost, tak pro sociální práci. Samotná adaptace záleží především na tom, jak se na tyto změny připravíme. V tomto směru možná chybí v sociální práci a také v sociologii větší diskuze na toto téma.

Částečným východiskem by mohla být soustředěná podpora sociálního státu. Udržování sociálního státu sice stojí dost z veřejných prostředků, ale na druhou stranu funguje jako pojítka společnosti, dalo by se dokonce říci, že je posledním pojítkem v postmoderní společnosti. Sociální stát podporuje vzdělání, čímž naplňuje požadavek Průmyslu 4.0 na stále kvalifikovanější obyvatelstvo. Podporuje také stabilitu ekonomiky např. pomocí stanoveného minimálního příjmu. Kromě toho sociální stát umožňuje tvorbu pracovních pozic, čímž může pomoci kompenzovat jejich úbytek v důsledku robotizace. (Smutek, 2005, s. 100-102) A to poměrně dobře odpovídá požadavkům udržitelného rozvoje. Těmi jsou například umožnění všem lidem, aby mohli uspokojit své potřeby, zvýšení životní úrovně obyvatelstva, komplexní řešení problémů nebo zefektivňování sociálního systému. (Nováček, 1999, s. 60-61; Nováček, 2011, s. 178-180) Z toho podle mne vychází jasné stanovisko. Chce-li být tedy společnost udržitelná, měla by do sociálního státu investovat mnohem více než nyní.

6. Možnosti současné sociální práce

Sociální práce je v dnešní době ohrožována z jedné strany fragmentovanou společností, pro kterou je charakteristické, že je polarizovaná (rozvírají se nůžky mladými a starými, bohatými a chudými, „Severem“ a „Jihem“), „tekutá“ (rostoucí nejistota vyžaduje čím dál větší flexibilitu) a individualizovaná (vytváříme si „mikrokosmy“, kde v podstatě nepotřebujeme druhé). Pro členy fragmentované společnosti je nemožné stanovit si společný cíl, nebo se identifikovat v pospolité společnosti. Fragmentace je proto úzce spojena s odcizením. (Hrubec, 2013, s. 336) Z druhé strany je ohrožována ekonomizujícím globálním paradigmatem, který v podstatě fragmentace využívá. Nordström například říká: „*Pokud tento trend dotáhneme ještě o krok dál, zjistíme, že čelíme totální fragmentaci a extrémní individualizaci. Dobrá zpráva však je, že ještě nikdy jsme neměli tolik příležitostí k seberealizaci.*“ (Nordström, Ridderstråle, 2008, s. 112) Samozřejmě je tím myšlena seberealizace v ekonomickém světě.

Sociální práce stojí před důležitou otázkou. Bude hájit žitý svět, nebo se přidá ke světu tržní ekonomiky? Pro sociální práci je důležité rozhodnout se správně, protože jinak se může ocitnout na existencionální hraně, jak upozorňují někteří autoři. (Elichová, 2017, s. 15; s. 207) Přitom ale sociální práce bojuje s nejasným vymezením, nejasnou identitou sebe sama. Současně s tím také ztrácí zaměření na klienta, a přitom právě na něm závisí smysl sociální práce. (Opatrný, Flídrová, Sýkorová, 2015, s. 144-145)

V českém prostředí je za příčinu „mizérie“ identity sociální práce považováno především finanční zajištění sociální práce. Aby mohla být sociální práce udržitelnou, bylo by tedy potřeba změnit systém financování. Dalším problémem se ukazuje nejasnost toho, co je a co není za sociální práci považováno. (Tamtéž, s. 145) Když Ningerová hodnotila zkušenosti nabyté svou třináctiletou praxí na úřadu práce, stěžovala si na to, že její práce v terénu je neměřitelná a tudíž neviditelná, zatímco když vytvoří svazky spisů, je to jasný důkaz provedené práce. Přitom poukazovala na to, že její práce v roli terénního pracovníka je mnohem těžší. Z nějakého důvodu ale není okolím takto vnímána. (Ningerová, 2015) U sociálních pracovníků také, jak naznačuje například právě Ningerová, ale také mnozí další, dochází k vnitřní rozpolcenosti mezi „děláním sociální práce“ a „bytím sociálním pracovníkem“. „Dělaní sociální práce“ je vzhledem k osobní odpovědnosti snazší, neboť se stačí řídit pokyny, metodikami a pravidly a plán práce je naplňován. Kdežto „bytí sociálním pracovníkem“ nás nutí navyšovat podíl osobní odpovědnosti, vyžaduje budování vztahu s klientem, nejvíce však reflexivní přístup k vlastní práci. Za tímto lze opět spatřovat nejasné vymezení, kromě toho ale

také nedostatek nástrojů pro pomoc klientům, nepřizpůsobené pracovní podmínky a mnohdy dokonce bezmoc změnit situaci. Pokud sociální práce má být udržitelnou, je potřeba všechny tyto body zlepšit. (Glumbíková, 2019) V poslední poznámce k výčtu těchto problémů bych přidala jeden čistě vlastní postřeh. Za pět let hlubšího zkoumání fungování sociální práce jsem nezaregistrovala, že by se sociální pracovník chlubil svými výsledky. Nepotkala jsem sociálního pracovníka nebo pracovníci, kteří by podobně jako když doktor vykazuje počet odvedených operací, či právník počet úspěšných případů, počítali úspěchy své vlastní práce. Má to samozřejmě poměrně jednoduché vysvětlení. Sociální práce má mnohem delší časový charakter než například odvedená operace. Sociální práce je mnohem hůře měřitelná, či dokonce zcela neměřitelná, jak už bylo v této práci nejménou zmíněno. A pak jsou oblasti (například hospicová péče), kde by bylo nějaké počítání úspěchů vskutku nemístné. Přesto nabízím tuto připomínku k zamyšlení, neboť se mi zdá, že právě tento fenomén může stát za disrespektem a devalvací sociální práce obecně.

Je otázkou, zda při všech těchto problémech sociální práce může myslet na delší časový horizont, jaký obsahuje koncepce udržitelného rozvoje. Zda nejde pouze o to „přežít“. Osobně se domnívám, že má-li být sociální práce udržitelná, musí naopak právě z dlouhodobých koncepcí těžit. Uvažovat o vývoji společnosti a pokusit se na změny s předstihem adaptovat. Jak by ale případná adaptace měla vypadat a co vše by měla brát v potaz? A je vůbec taková představa realistická?

Nordström je přesvědčen, že vývoj postmoderny není u konce, ale naopak, že stojíme teprve na jeho počátku. Ve svých přednáškách hovoří o transformaci světa, která bude znamenat přesun centralizované moci z 218 zemí do 600 měst, která budou disponovat až 90 % světové ekonomiky. Rovněž je přesvědčen, že všechny oblasti lidské činnosti, které budou moci být digitalizovány, digitalizaci podlehnou. Jeho slova v současné době potvrzuje masivní rozvoj v oblasti technologií známý jako Průmysl 4.0, který byl již v této práci popsán. Nordström rovněž zmiňuje, že přechod k zcela postmoderní společnosti nebude úplně hladký, ale vždy bude někdo, kdo bude bojovat za „starý režim“, tak, jak toho bylo lidstvo svědkem při každé změně epochy. Přesto se svět promění, ať chceme, nebo ne. (Nordström, Ridderstråle, 2008, s. 113) Má tedy smysl, aby byla sociální práce zastáncem hodnot, které už v postmoderně nebudou mít prostor? Nebo nemá se raději sociální práce spokojit spíše s administrativním pojetím, přičemž v budoucnosti bude možné tento styl práce automatizovat, a v postmoderním stylu se věnovat jen těm klientům, které systém vyhodnotí jako ty, u nichž má pomoc smysl?

Samozřejmě je tato satirická otázka opravdu extrémním pojetím možné adaptace na „nový svět“. Nicméně již dnes můžeme podobné iniciativy v sociální práci sledovat a někdy mohou být překvapivě i poměrně úspěšné. Z vlastní praxe mohu uvést příklad z organizace, která nahradila část diagnostiky klientů počítačovým programem. Odpadlo tak složité shánění certifikovaného odborníka, který bude ochoten věnovat každému klientovi 20 hodin svého času, a bylo nahrazeno takovým programem, který vykazuje stejnou úspěšnost jako fyzický odborník, ovšem za méně než čtvrtinu předchozího času a samozřejmě s minimálními náklady. V procesu diagnostiky a následného doporučení konkrétní služby a pomoci i přes toto ulehčení zůstala osoba sociálního pracovníka. Ten má ovšem díky univerzálnímu formátu posudků snazší práci a může se mnohem více zaměřit na klienta. Známa je také nová aplikace sociální pracovník v mobilu, která má klientům v těžké životní situaci pomoci najít kontakt na sociálního pracovníka. Jakkoli můžeme hodnotit tyto snahy z pozitivního, či negativního hlediska, je to jednoznačně nový trend, který bude do sociální práce pronikat, a je potřeba s ním počítat. Osobně reflektuji jako nutné zabývat se těmito trendy. Odborníci by měli provést analýzu úspěšnosti podobných iniciativ a vyhodnotit, zda jsou pro sociální práci přínosné, nebo naopak a jak by se s nimi sociální práce měla dále vypořádat.

Sociální práce by se s ohledem na udržitelnost obecně měla více zabývat vlivy, které postmoderna přináší a které jsou v této práci nastíněny. Ferguson apeluje na sociální práci, aby čelila rizikům, které přináší nová doba, a uvažovala o nich otevřeně a veřejně. Zmiňuje přitom, že tato rizika lze chápat nejen negativně, ale také jako výzvu. Také autoři Simmel, Elias, Beck zvažují dvě roviny postmoderní situace. Na jedné straně je kritický pohled na přetěžování schopnosti jedince zvládat samostatně svůj život a utvářet svou identitu, na straně druhé se otevírá prostor pro autonomii, která má snad největší sílu za celé poslední dekády lidstva. Příroda a tradice už nelimitují člověka tak jako dřív. Je snazší měnit životní plány. Ovšem, je třeba mít na paměti, že tento společenský vývoj neprospívá všem. Mnohoznačné podmínky a nejasné vymezení mohou limitovat některé jedince, aby vytvářeli své „reflexivní já“. Proto Simmel, Elias a Beck navrhuji další směřování sociální práce k podpoře jedince, aby se v těchto podmínkách orientoval. Ferguson vidí nové poslání sociální práce ve formování životních projektů a identity člověka. Sociální pracovníci by přitom měli brát v potaz existencionální témata, která na klienty čím dál častěji dopadají, a rovněž to, že společenský vývoj je nevratný, tudíž hledat řešení, která se osvědčovala v minulé epoše, již dnes postrádá smyslu. (Navrátil, Navrátilová, 2008, s. 129-132)

Zmiňovaní autoři tedy vidí sociální práci jako profesi, která „*může být nástrojem efektivního plánování života a životních strategií*“. (Tamtéž, s. 132) Měla by být reflexivní, rozvíjet s klienty intimní pomáhající vztah, podporovat klienty v životních rozhodnutích, k čemuž by měl být sociální pracovník vybaven kumulativními schopnostmi. Zároveň má jít o to, aby byl klient veden k uschopnění či zmocnění vést dobrý život přístupem podpory rozhodování, spíše než řešení problému, neboť pouze klient je expertem na vlastní život, a to vše navíc s ohledem na etiku. (Tamtéž, s. 132-133) „*Úkolem sociálního pracovníka v takto orientované sociální práci je pomáhat lidem zejména (1) v sebereflexi i v reflexi životních podmínek, (2) v odhalování významů, které pro ně prožívaná životní situace může mít, (3) v podpoře při porozumění, jak životní situace i její interpretace na sebe vzájemně působí, a (4) v podpoře při rozhodování a utváření reflexivních životních trajektorií s důrazem na hodnoty, které člověk poznal jako cenné a nosné pro svůj život.*“ (Tamtéž, s. 133) Přidáme-li k tomu implementace dlouhodobých plánů a prognostiku budoucího vývoje společnosti, nasčítal se tím sociální práci téměř nesplnitelný seznam úkolů. Gray se domnívá, že sociální práce má „*vybudované nástroje, které jí umožňují intervenovat v úrovni domén politiky pro život (emocionalita, sociální vztahy, podpora při zvládání atd.)*“. Sociální práce je tedy profesí, která *může pomáhat lidem v jejich úsilí o rozvoj individuální identity a může být nástrojem efektivního plánování života a životních strategií*.“ (Tamtéž, s. 132) Zbývá tedy poslední otázka. Opravdu má sociální práce tyto nástroje?

PRAKTICKÁ ČÁST

7. Metodologie práce

Teoretická část poskytla znalostní základ část praktickou, a to za pomoci metody studia dokumentů. Praktická část se o tyto poznatky opírá a snaží se je převést do praxe. Kvůli úzké profilaci výzkumného šetření k tomu využívá kvalitativní metodu expertních rozhovorů. Tato metoda by měla pomoci zjistit diskurs o problematice udržitelného rozvoje, nového manažerismu a Průmyslu 4.0, získat odborný názor, popsat zkušenosti i pocity vybraných odborníků. Získaná data a jejich následný rozbor pomohou naplnit hlavní cíl diplomové práce. Vzorek bude tvořit odborná veřejnost z oblasti sociální práce a bude získán technikou mapy zainteresovaných stran.

7.1 Cíl a dílčí cíle výzkumného šetření

Hlavní cílem diplomové práce je pokusit se o syntézu koncepce udržitelného rozvoje s postmoderní situací a na základě zkušeností v sociální oblasti reflektovat, zda je tato syntéza možná.

Dílčími cíli práce jsou:

Dílčí cíl 1: Zjistit, jaký pohled mají odborníci na význam koncepce udržitelného rozvoje v sociální práci.

Dílčí cíl 2: Zjistit, jaký je pohled odborníků na vliv nového manažerismu na sociální práci a jeho souvztažnost k udržitelnému rozvoji.

Dílčí cíl 3: Na základě expertních rozhovorů provést rozbor problematiky dopadů Průmyslu 4.0 na sociální práci.

7.2 Kvalitativní výzkumná strategie

Pro praktickou část byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Ta je používána v případech, kdy se snažíme odhalit podstatu jevu, a pro získání tzv. tacitních znalostí. Kvalitativní výzkum chápeme jako takový výzkum, který není prováděn kvantifikací a statistickými metodami. (Strauss, Corbin, 1999, s. 10-11) Je mi zřejmé, že pro charakter výzkumného jevu této práce je kvalitativní metoda vhodná a že je v podstatě nemožné získat data pro účely této práce jiným způsobem. Kvalitativní výzkum má tři základní složky. Za první

získání údajů, za druhé jejich analýza nebo interpretace a za třetí písemná nebo ústní zpráva. (Tamtéž, s. 12) Tyto tři složky se bude snažit naplnit i tato práce. Jak říká Hendl, hlavním druhem kvalitativních metod je dotazování. To má dvě krajní podoby. Na jedné straně dotazník s pevně danou strukturou a uzavřenými otázkami a na straně druhé volné vyprávění. Něco jako střední cesta mezi těmito dvěma póly je potom polostrukturovaný rozhovor, který je využit právě pro výzkumné šetření této práce. Polostrukturovaný rozhovor se dle Hendla „*vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací*“. (Hendl, 2005, s. 164)

U kvalitativního dotazování by se měl teoretický rámec, kterým disponuje výzkumník, překrývat s možnostmi respondenta. (Tamtéž, s. 166) Kvůli úzké profilaci výzkumného šetření v této práci byl proto zvolen expertní rozhovor. Ten umožňuje zachytit mnohem detailnější informace, obzvláště tacitní (skryté, dosud nevyřčené), čímž je možné propojit souvislosti do komplexního obrazu. (100 metod, 2017) Právě to nabízí příležitost vytvořit syntézu postmoderny a udržitelného rozvoje, pokud tu možnost takového propojení vůbec je. Pokud ne, měl by tuto skutečnost pomoci expertní rozhovor odhalit, což by byl možná o to více výsledek hodný diskuse. Expertní rozhovor se provádí na základě předem připravených otázek. Dotazovaný odborník by měl mít předem k dispozici alespoň okruhy otázek, aby byl schopen poskytnout všechny potřebné údaje. V rozhovoru je však rovněž předpokládána určitá improvizace s tím, jak se rozhovor vyvíjí. Při sestavování vzorku může být použita tzv. mapa zainteresovaných stran. Ta je vhodná zejména proto, aby byl vzorek dostatečně pestrý a do shromážděných dat se ideálně promítly i opoziční pohledy. Každý respondent by měl v mapě zainteresovaných stran reprezentovat určitou skupinu oboru. (Tamtéž) Tento způsob sestavení vzorku byl tedy zvolen i pro tuto práci.

7.3 Postup organizace a průběhu výzkumu

Standardní postup expertního rozhovoru má sedm kroků. Prvním je mapování. Výzkumník si vytipuje odborníky a předá jim okruhy řešitelského výzkumu. Druhý krok úzce navazuje na první a je jím vytipování odborníků s opozičními názory. Třetím krokem je příprava na samotný rozhovor, jako je například získání souhlasu GDPR. Čtvrtý krok je samotná realizace rozhovoru, v jejímž průběhu bychom měli být připraveni také improvizovat a doptávat se na informace. Pátý krok je opět úzce propojen s předchozím a je jím zaznamenávání odpovědí respondenta. Šestý krok dává příležitost získat od respondenta doporučení na další potenciální respondenty (technika *snowball sampling*). Poslední krok

zahrnuje přepis rozhovoru a využití nabytých poznatků. (100 metod, 2017) Postup v této práci by měl odpovídat nastíněné struktuře, pouze třetí krok přípravy na rozhovor bude využit dvakrát. Nejprve bude předcházet prvnímu ve významu *přípravy na výzkum* (tedy prvním krokem bude příprava výzkumu, druhým mapování atd.) a druhá příprava pak bude ve významu *přípravy realizace výzkumu* (tedy bude realizaci předcházet).

Samotný postup expertního rozhovoru bude zahrnut do komplexního plánu posloupnosti harmonogramu kvalitativního výzkumu. Všechny kroky tohoto komplexního plánu jsou pro lepší orientaci seřazeny v následující tabulce:

<p>1. Plánování (formulace výzkumného tématu a základní výzkumné otázky, požadavky na konečný výstup, časový horizont výzkumu)</p> <p>Plánování a formulace výzkumného tématu proběhlo z části již při zadávání této práce. Specifikováno bude začátkem února 2020, kdy budou stanoveny dílčí cíle vzhledem k požadavku na konečný výstup, tedy naplnění hlavního cíle.</p>
<p>2. Příprava na výzkum (příprava otázek, zvážení rizik, výběr vzorku)</p> <p>Příprava na výzkum proběhne v březnu 2020. Budou stanovená možná rizika a zvolen způsob výběru vzorku.</p>
<p>3. Výběr respondentů (mapování, vytipování a kontaktování respondentů)</p> <p>Respondenti budou vytipováni na základě zvoleného způsobu výběru vzorku rovněž v březnu 2020 a následně budou kontaktováni v průběhu dubna 2020.</p>
<p>4. Příprava výzkumu (získání souhlasu s uskutečněním rozhovoru a jeho nahráváním)</p> <p>V rámci kontaktování budou respondenti informováni o průběhu rozhovoru a budou požádáni o souhlas s nahráním rozhovoru. Souhlas s nahráním pak bude získán před každým rozhovorem.</p>
<p>5. Realizace výzkumu – předvýzkum a sběr dat (zachycení dat, nahrání odpovědí)</p> <p>Expertní rozhovory proběhnou v závislosti na možnostech respondentů. Předpokládaný horizont sběru dat je od května do poloviny června. První uskutečněný rozhovor bude zároveň předvýzkumem, kdy bude ověřena funkčnost řazení otázek a jejich význam.</p>

6. Zpracování dat (kategorizace otevřených otázek)

Zpracování dat bude probíhat v návaznosti na sběr dat s tím, jak budou rozhovory realizovány. Pravděpodobně tedy od poloviny května do konce června.

7. Interpretace a analýza (souhrn výsledků výzkumu, vlastní hodnocení)

Koncem června až začátkem července proběhne shrnutí výsledků a reflexe naplnění hlavního cíle.

8. Diseminace (šíření výsledků výzkumu pomocí této práce, poskytnutí zpětné vazby respondentům)

Projevili-li respondenti zájem o výsledky této práce, budou mu poskytnuty po obhajobě diplomové práce, tedy v srpnu 2020.

Tab. 1: Zdroj vlastní

7.4 Rizika zvolené metody

Hlavním rizikem výzkumného šetření této práce je případná neochota respondentů účastnit se rozhovoru, nebo odpovídat na některé otázky. Tomuto riziku nelze kromě záruky anonymity předcházet. Reakcí by bylo operativní upravení otázek, v případě krajní nutnosti by muselo dojít ke změně metodologie výzkumu. Toto riziko ale není na pravděpodobnostní škále nad rizikovou polovinou. Dalšími riziky může být buď nedodržení časového harmonogramu, kterému lze předcházet včasnou detencí neplnění plánu, nebo špatná dedukce, kterou lze minimalizovat průběžnou kontrolou druhými osobami, stejně tak je možné předcházet případnému riziku odklonění se od záměru práce. Specifickými riziky u metody expertního rozhovoru jsou za prvé, výběr respondenta, který bude inkompetentní podat dostatečné odpovědi, za druhé neochota respondenta odpovídat na některé otázky kvůli citlivé firemní politice. (*100 metod*, 2017) Prvnímu riziku lze předcházet zasláním otázek předem, jak umožňuje povaha expertního rozhovoru. Na toto riziko však navazuje další riziko, že respondenti nastudují problematiku předem z různých zdrojů. Neochotě respondentů pak opět nelze předcházet jinak než zárukou anonymity. Poslední je skupina rizik spojená s opatřeními zavedenými v souvislosti s pandemií koronaviru COVID-19. Jedná se o možné překážky realizace expertních rozhovorů vzhledem k interním bezpečnostním opatřením organizací, nepředvídatelnosti vývoje šíření nemoci, nebo případné neochotě respondentů účastnit se

rozhovoru z důvodu obav z přenosu nemoci. Těmto rizikům lze částečně předcházet dodržováním stanovených bezpečnostních opatření.

7.5 Výběr výzkumného vzorku a zajištění anonymity

Pro výběr vzorku byla zvolena metoda mapy zainteresovaných stran. Jedná se o záměrný výběr respondentů tak, aby byl vzorek pestrý (viz. Příloha 3: Transformační tabulka) a aby respondenti byli schopni obsáhnout problematiku vzhledem k profilaci výzkumu. Za tímto účelem jsem vytypovala a oslovila pět odborníků z pěti různých oblastí sociální práce. Jednalo se například o oblasti sociální práce s rodinou, práce se seniory, nebo práce v zařízení sociálně-právní ochrany. Každý z respondentů zastává jinou pozici v hierarchii organizace. Odborníci zároveň působí ve třech různých okresech. Oslovení respondentů zahrnovalo zaslání otázek předem. Cílem tohoto kroku byla selekce odborníků, kteří budou kompetentní odpovědět na otázky. V opačném případě měli respondenti možnost účast na výzkumu odmítnout.

„Zvláštní pozornost je nutné věnovat začátku a konci rozhovoru. Na začátku dotazování je nutné prolomit případné psychické bariéry a zajistit souhlas se záznamem.“ (Hendl, 2005, s. 167) píše Hendl. Všechny respondentky byly před uskutečněním rozhovoru požádány o písemný souhlas s účastí na rozhovoru a jeho nahráním. Byly seznámeny s průběhem rozhovoru a s možností odmítnout odpovědět na otázku a možností odmítnout či přerušit účast. Nahrávky rozhovorů byly posléze anonymizovány v přepisu. Byly vynechány názvy organizací, kde respondenty působí, a údaje, které by mohly vést k jejich případné identifikaci. O respondentkách nejsou vedeny osobní údaje, včetně jména a příjmení.

7.6 Realizace výzkumného šetření vzhledem k mimořádné situaci

V rámci realizace výzkumného šetření bylo postupováno dle harmonogramu do dne 12. 3. 2020, kdy byl Vládou ČR vyhlášen nouzový stav jako prevence proti šíření nákazy COVID-19. Dne 16. 3. 2020 začala celostátní karanténa a současně došlo k zákazu volného pohybu všech osob na území ČR. Nouzový stav pak trval do 17. 5. 2020. (*Informace o koronaviru ...*, 2020) Po dobu tohoto období byla přerušena realizace výzkumu. Došlo tedy k posunu v harmonogramu. Respondenti byli kontaktováni v druhé polovině května a začátkem června. Expertní rozhovory následně probíhaly v druhé polovině června. Během sběru dat musela být brána v potaz bezpečnostní opatření. Bylo proto nutné doplnit výše zmíněná rizika tak, aby odpovídala dané situaci.

Výzkum byl proveden metodou expertního rozhovoru. Celkem bylo uskutečněno pět hloubkových rozhovorů, které byly nahrány na diktafon a poté byly přepsány. Během přepisu byly rozhovory anonymizovány. Přepis byl veden způsobem doslovné transkripce. Hendl uvádí: „*Transkripce se nazývá proces převodu mluveného projevu z interview nebo ze skupinové diskuse do písemné podoby. Jedná se o časově velmi náročnou proceduru. Pro podrobné vyhodnocení je však transkripce podmínkou.*“ (Hendl, 2005, s. 208) Transkripce byla vykonávána vždy těsně po rozhovoru. Dále Hendl uvádí, že u doslovné transkripce je možné přenést text do spisovného jazyka. (Tamtéž) V transkripci rozhovorů pro tuto práci nebyla měněna stylistika, ani větná skladba, došlo pouze k upravení jednotlivých slov do jejich spisovné podoby. Jinak je tomu v následující kapitole, kde byla v citacích decentně upravena i větná skladba.

Během realizace rozhovorů došlo k některým z výše zmíněných rizik. Někteří z oslovovaných respondentů nebyli ochotni zúčastnit se rozhovoru z důvodu specifičnosti tématu. Přesto se však podařilo zajistit dostatečný vzorek pro tuto práci. Nebylo tedy nutné měnit záměr, nebo metodu výzkumu. Pomocí strategie zaslání otázek předem se povedlo zajistit odborný vzorek, tato strategie se však setkala s očekávaným rizikem, tedy že někteří respondenti se informovali o problematice z internetových zdrojů. Díky polostrukturovanému rozhovoru však bylo možné zjistit, jak s problematikou pracují obecně a jaké s ní mají zkušenosti. Respondentům byla zaručena anonymita a byli proto ochotni vést hloubkový rozhovor. Rizika spojená s neochotou odpovídat na otázky proto nebyla naplněna. A překážkou rozhovorům nakonec nebyla ani nová rizika spojená s pandemií koronaviru COVID-19.

Zpracování dat bylo nutné provádět z části současně se sběrem dat, tedy v druhé polovině června, aby mohla být interpretace dat provedena v původním plánovaném termínu, a následně byla počátkem července data komplementována. Při tomto zpracování byl důraz kladen na to, aby zkrácený časový harmonogram nenarušil kvalitu posouzení. Analýza byla uskutečněna v návaznosti na výzkumné otázky a doplněna citacemi z rozhovorů, jak doporučuje Hendl. (Hendl, 2005, s. 223) Pokud by respondentky vyjádřily zájem o výsledky výzkumu, bude jim práce zaslána v rámci posledního kroku, diseminace, v srpnu roku 2020.

8. Analýza rozhovorů

Pro přehlednější analýzu jsou zpracovaná data rozdělena do tří podkapitol. Ty kopírují strukturu rozhovoru, který byl realizován ve třech okruzích věnující se udržitelnému rozvoji, novému manažerismu a Průmyslu 4.0. Seznam všech otázek je přiložen na konci této práce. Dále, jsou v této analýze využity následující zkratky: R1, R2, R3, R4, R5 – respondentky, T – tazatelka (já). Analýza je doplněna konkrétními odpověďmi respondentek. V citacích jsou vynechána výplňková slova, opakuující se slova, hezitační a responzní zvuky. Slovně nevyjádřené obrazy (např. gestikulace) jsou uvedeny kurzívou v hranatých závorkách. Údaj nahrazený hranatými závorkami [...] byl vynechán z důvodu anonymizace.

8.1 Udržitelný rozvoj

První okruh rozhovorů se snažil zjistit, *jaký pohled mají odborníci na význam koncepce udržitelného rozvoje v sociální práci* (viz. Dílčí cíl 1). Za tímto účelem bylo pro tento okruh stanoveno sedm dílčích výzkumných otázek: 1) *Jak rozumíte pojmu „udržitelný rozvoj“?*; 2) *Vnímáte tento pojem jako určitou hodnotu?*; 3) *Jak vnímáte udržitelný rozvoj v sociální práci?*; 4) *Jak se ke koncepci udržitelného rozvoje staví organizace, ve které působíte?*; 5) *Prosazujete tuto koncepci ve své praxi? Pokud ano, jak? Pokud ne, z jakých důvodů?*; 6) *Pokud ano, všímáte si nějakého zlepšení? V čem konkrétně?*; 7) *Domníváte se, že v důsledku koncepce udržitelného rozvoje nastane zlepšení v sociální práci v horizontu 10 let?*

Již odpovědi na první otázku poukázali na to, že zřejmě problematika udržitelného rozvoje sociální oblasti není příliš povědomá. Respondentky převážně zmiňovaly vazbu na environmentální pilíř. Například respondentka, R4 sdělila: *„Udržitelný rozvoj je spíše podle mého názoru „vydeklarován“ jako environmentální a taky ho tak jako vnímám ...“*, další z respondentek, R1 uvedla: *„Já jsem termín udržitelný rozvoj až do dneška do rána vnímala čistě v nějakém ekologickém, environmentálním slova smyslu. Nebo propojení ekonomie a ekologie.“* Přesto však došly ke shodě, že sociální pilíř má na poli udržitelnosti své místo. R1: *„... když o tom přemýšlím teďka, tak je to logické, že do toho spadá vlastně i ta sociální oblast.“* Udržitelný rozvoj podle respondentky R1: *„... má nějakou sociální dimenzi a ta je spojená s tím, že součástí udržitelného rozvoje je vedle jaksi udržitelné ekonomiky, vedle ohledu na životní prostředí, nějaká redukce sociálních nerovností a budování sociálního státu.“* R2 řekla, že pro ni sociální oblast v udržitelném rozvoji znamená, že: *„bychom měli působit i na ty nejchudší lidi, (...) kteří se neumí ve společnosti nějak zařadit.“*

Přímo pro sociální práci respondentky viděly udržitelný rozvoj jako kvalitu práce, pomoc lidem se začleněním do společnosti, udržitelné plánování sociálních služeb, další nahlížely tuto koncepci specifictěji, ve smyslu zajistit lidem zázemí, kvalitu mezilidských vztahů, ukotvený domov, nebo rozvoj terénních služeb. Pro všechny respondentky je s ohledem na subjektivní vnímání tohoto pojmu udržitelný rozvoj hodnotou.

Respondentky ale také reflektovaly udržitelnost v sociální práci kriticky, většinou se vztahovaly k oblasti, v níž působí. Respondentka R2 zmiňovala konkrétní příklad, že v oblasti sociálně-právní ochrany dětí chybí specializované druhy zařízení a stávající zařízení jsou přeplněná. Tento stav prý vnímají v tamních organizacích dlouhodobě a ačkoli „*se na to pořád upozorňuje, (...) stát na to nereaguje.*“ Respondentka R4 hovořila také o velmi konkrétních příkladech ze své praxe: „*Nepopírám teď, že se hodně mluví o podpoře terénních sociálních služeb. Tečka. Nepopírám. Ale zase na druhou stranu slyšíte informace, kolik lidí je čekatelů do domova seniorů. Prostě proč?*“ Respondentky R3 a R5 uváděly obecnější informace. R3: „*Protože již několik let se mluví o víceletém financování sociálních služeb. Vždycky to je jenom na rok, takže každý rok se žádá o dotace a my vlastně nemůžeme dlouhodobě plánovat finančně. (...) Akorát se o tom mluví, ale hodně dlouho se o tom mluví.*“ a R5: „*... když vidím, jak ten politický systém funguje, tak musíme být trošku realisté, a myslím si, (...) že různé tam jsou vedlejší zájmy.*“ Pro respondentku R1 je pak udržitelný rozvoj naprosto nerealistický pojem. „*Já vnímám, že to, co ovlivňuje dnešní společnost, sociální práce, sociální oblast, je prostě neoliberalismus a že jaksi pracovat s nějakou myšlenkou udržitelného rozvoje je v dnešní době utopie.*“

Odpovědi na otázky, jak se ke koncepci udržitelného rozvoje staví organizace, ve kterých respondentky působí, zda osobně prosazují tuto koncepci ve své praxi a zda si na základě toho všímají nějakého zlepšení lze shrnout, protože žádná z respondentek nemá ze své praxe zkušenost s tím, že by se koncepce udržitelného rozvoje prosazovala přímo, na základě jakéhokoli strategického dokumentu či v konkrétních cílech organizace. Respondentky převážně aplikují to, co subjektivně vnímají pod udržitelným rozvojem sociální oblasti (což se do určité míry i může překrývat s koncepcí udržitelného rozvoje co se týče hodnotového základu), nicméně není to na této koncepci založeno. Pouze respondentka R5 uvedla, že se přímo s koncepcí udržitelného rozvoje setkala v rámci sociální práce, avšak pouze v souvislosti s financováním, a to, když po nich takové ukotvení žádal strategický partner. „*... nicméně teď jsme získali strategického partnera, nadaci, a tam je potřeba tyhle věci nějak řešit. Takže se nad tím zamýšlíme právě v rámci té udržitelnosti, (...) jestli to má nějaký význam*“

a právě, jestli to je udržitelné. Takže systém nás k tomu trošku vede, ale spíše ten takový jako tržní ...“.

Poslední otázka se věnovala vizi do budoucna. Stanoven byl horizont deseti let, který odkazuje na hlavní dokument koncepce udržitelného rozvoje pro Českou republiku, tzv. Strategický rámec ČR 2030“. Respondentky byly velmi skeptické vůči možnosti zlepšení situace. R3 uvedla: *„Sociální oblast je vždycky tak jako na chvostu všeho. (...) prostě až co zbyde, tak se dá sociálnímu.“*, R2 zmiňovala, že na toto téma vedly rozhovor s kolegyní: *„... říkaly jsme, že si myslíme, že to je absolutně nemožné do těch deseti let jako zlepšit. Spíš si myslíme, že to je na hodně dlouhou trať.“* Respondentka R1 řekla: *„Já si nemyslím, že ta koncepce je realizovaná v českém státu, takže protože nevěřím tomu, že se něco takového v české společnosti děje, tak nevěřím tomu, že by došlo k nějakému zlepšení.“* A respondentka R4 dokonce vidí zhoršující se tendenci: *„Zhoršování. (...) Protože společnost bohatne a chce bohatnout za každou cenu.“* a dále *„... sociální práce je devastovaná ekonomizací, je devastovaná nějakým úhlem pohledu, výkonovým.“* Pouze respondentka R5 uvedla o něco optimističtější odpověď: *„Když to vezmu pragmaticky, tak nevím no, je to „pade“ na „pade“.“*

Sjednotím-li celý tento okruh, aby bylo dosaženo prvního dílčího cíle, shledala jsem, že udržitelný rozvoj má pro respondentky význam, avšak subjektivně pojatý. Respondentky převážně se samotnou koncepcí nikdy nepracovaly a neznaly dokumenty, které se k udržitelnému rozvoji vztahují. Z tohoto okruhu ovšem vyplynul ještě jiný, významnější závěr. Respondentky nehodnotily sociální oblast, potažmo sociální práci jako udržitelnou. Každá z respondentek poukazovala na výrazné nedostatky v oblasti, v níž sama působí. Kromě toho respondentky neviděly možnost zlepšení, a to ani v horizontu deseti let, k nimž směřuje Strategický rámec ČR 2030, hlavní dokument o udržitelném rozvoji v České republice. Na druhou stranu z rozhovorů explicitně vyplynulo, že každá z respondentek se snaží svou prací maximálně přispívat ke zlepšení. Po vzoru environmentálního pilíře udržitelného rozvoje by se dalo říci, že změna může nastat, pokud „každý začne u sebe“. Pokud toto pravidlo platí i pro sociální práci, je možné, že sociální práce není tak neudržitelná, jak vyplynulo z těchto rozhovorů. A přesto musím konstatovat, že jestli se podařilo zajistit pro tuto práci vypovídající vzorek, což byl důvod záměrného výběru respondentek ze tří okresů a pěti různých oblastí sociální práce technikou mapy zainteresovaných stran, je tento výsledek práce alarmující.

8.2 Nový manažerismus

Na okruh udržitelného rozvoje navazoval okruh nového manažerismu. Byly stanoveny čtyři výzkumné otázky, a sice: 1) *Jak rozumíte pojmu „nový manažerismus“ v sociální práci?*; 2) *Setkal/a jste se s tímto směrem ve své praxi?*; 3) *Pokud ano, jak se projevuje?*; 4) *Domníváte se, že nový manažerismus může podporovat udržitelný rozvoj? Účelem bylo zjistit, jaký je pohled odborníků na vliv nového manažerismu na sociální práci a jeho souvztažnost k udržitelnému rozvoji (viz. Dílčí cíl 2).*

Novému manažerismu respondentky rozuměly ve smyslu snah o dosažení nejvyšší efektivity, tlaku ekonomiky, zavádění manažerských prvků do řízení sociálních služeb, manažerských principů a řízení organizace. Na rozdíl od udržitelného rozvoje nebyl způsob chápání tohoto pojmu tak variabilní. Nejobsáhleji definovala tento pojem respondentka, R1: *„Chápu to jako nějaký nový trend v řízení služeb sociální práce, který je postaven na kontrole manažerů, na nějaké standardizaci poskytování, a i posuzování služeb sociální práce a na snižování kompetencí sociálních pracovníků a převádění odpovědnosti na manažery, nebo úředníky.“*

Následně respondentky odpovídaly na to, zda se setkaly s tímto směrem a jak se případně projevoval. Často bylo v souvislosti s novým manažerismem zmiňováno kvantitativní měření sociální práce. R4: *„... samozřejmě jsme slyšeli několikrát, že co není měřitelné, tak jakoby nebylo, nebo názory takových těch absolutních „prosazovačů“ toho manažerismu nebo měřitelnosti.“*, R5: *„... my s tím máme obrovský problém v té sociální oblasti, abychom u donátorů ukázali ta čísla. Tu vypovídající hodnotu naší práce. Aby oni viděli. „My vás podpoříme, když uvidíme ty výsledky.“. (...) Jim jde o ta čísla. Takže nám řeknou: „Jo, my vám dáme peníze, ale chceme, aby z toho bylo podpořeno co nejvíce dětí.“ Jo, takže my ta čísla musíme nějak se snažit prokazovat, ale je to strašně těžké, no.“*, R1: *„... jsem určité znaky nového manažerismu zažila, když začaly fungovat standardy kvality sociálních služeb, (...) tak tehdy jsem vnímala vliv nového manažerismu na svou práci v tom, že nás šéf nutil uzavírat smlouvu s klientem o poskytování služby v průběhu první schůzky. (...) setkávám se třeba s tím, že vedoucí chtějí po sociálních pracovnících na obci, aby jim kvantitativně vykazovali výsledky třeba s lidmi bez domova a oni samozřejmě nevědí jak.“*

Druhým často zmiňovaným znakem nového manažerismu byla vyšší administrativa. R2: *„... když to dítě přijímá, tak tam je opravdu velká korespondence, protože to se musí odeslat*

na soud, (...) no prostě se to posílá na ty všechny instituce, do škol, k lékařům, jo, odkud to dítě přijde, aby prostě ty instituce věděly, že to dítě je u nás. (...) A když to dítě u nás skončí, tak ta mašinerie opakuje se.“ a respondentka R3 sdílela podobnou zkušenost: „MPSV, krajský úřad, úřady měst, po nás chtějí statistiky, samozřejmě je to jenom o číslech, chtějí po nás počet konzultací, jaké byly (...) ale jako nevypovídá o tom, jestli jsme dobří nebo ne. (...) papírování s tím máme, musíme dělat ty statistiky, čtvrtletní, půlroční a roční a je tam to, co jsem jako zmiňovala. Pak je tam ještě (...) tam po nás chtějí vědět počet mužů, žen, dětí, věkovou strukturu, odkud ti lidé byli. To je zase kvůli dotacím a pak musíme dělat zápisy z konzultací a pak různé závěrečné zprávy, jak čerpáme dotace z těch různých, z MPSV, ...“; „... ještě totiž blbě je to, že každý úřad, nebo každá ta instituce po nás chce jiná data“.

Už z těchto několika vybraných citací lze dedukovat, že nový manažerismus respondentky nehodnotily kladně. Tato tendence se promítla i na odpovědích, zda by mohl nový manažerismus podporovat udržitelný rozvoj. Až na jednu respondentku, která však uvedla, že se s novým manažerismem spíše nesetkala, respondentky ze své praxe reflektovaly, že nový manažerismus udržitelnému rozvoji nepřispívá, nebo jde dokonce proti němu. R4: *„Prostě já ne, já za sebe ne. A pokud se můžu vyjádřit k tomu obecnému, tak tudy cesta nevede.“*, R1: *„Já si myslím, že cílem nového manažerismu je efektivita a úspory a ty nejsou úplně v souladu s tou sociální dimenzí udržitelného rozvoje. Já to tak nevnímám. Já si myslím, že ho nepodporuje, ale že jde proti němu (...) protože není orientován na welfare, na blahobyt lidí.“*

Nový manažerismus se ze všech okruhů ukázal ve zkušenostech expertek jako nejvýraznější. Přesto však lze na základě těchto rozhovorů tvrdit, že nový manažerismus zcela neovládá sociální práci a je pouze jedním z mnoha směrů. Ačkoli se totiž respondentky po většinou s nějakými prvky nového manažerismu setkaly, reflektovaly, že jejich práce se tímto směrem neubírá, nebo dokonce proti novému manažerismu bojují. R1 řekla: *„Na druhou stranu musím říct ale, že s těmi argumenty, které jsme jako „řadáci“ využili, tak náš šéf to slyšel a vlastně to po nás nepožadoval. A pracuju v organizaci, která tímhle způsobem nefunguje. (...) já si myslím, že totiž česká sociální práce mu relativně vzdoruje. My jsme ti „švejci“, takže my to obcházíme.“* a respondentka R3 sdělila podobnou informaci: *„Takže já jim tam jako třeba vyplním půlku tabulky a na druhou půlku napíšu, že prostě nemáme tato data. Takže možná je to někdy „šprajc“ ode mě, že to prostě zjišťovat nebudu, ale nechce se mně jako úplně podřizovat něčemu, co pro mě není důležité, nebo pro naši službu není důležité, jenom proto, že prostě z úřadu to chtějí.“*

Mimo strukturu rozhovoru se pak vyskytl ještě jeden fenomén, který nezávisle na sobě respondentky zmiňovaly. Shodly se na tom, že v sociální práci by ve vedení organizace neměl být ekonom. R4 uvedla: „*Víte, já jsem si vždycky kladla otázku, kdo má být ve funkci vedení organizace poskytující sociální služby. Má to být sociální pracovník, anebo to má být ekonom? Jiné funkce jako ne. S ohledem na tu ekonomizaci, prostě ten ekonom tam má významnou roli. Ale nedokáže pojmout v podstatě tu filosofii té poskytované práce. Takže po mnoha letech jsem došla k názoru, že prostě v řízení organizace musí být odborník, sociální pracovník, a musí mít dobré ekonomy, potažmo třeba právníka v dnešní době.*“, R3: „*Pro mě ideální varianta člověka, který jakoby řídí tu organizaci, tak je se sociálním vzděláním s tím, že si prostě nějaké ekonomické povědomí nějakým způsobem dodělá, nebo něco, ale mělo by tam být fakt to sociální, jako prvotní vzdělání.*“ a R2: „*Ona nevidí do té sociální práce, takže si myslím, že daleko více a prospěšnější je ta sociální pracovnice. (...) Protože ona tyhle projekty (...) vlastně jde to mimo ni. (...) Ta ekonomka vlastně tím, že s těmi dětmi nikdy nepracovala, ona vlastně neví, kde by se to dalo využít, ale ta sociální pracovnice přeji jenom to má (...) lépe zmapované všechno.*“ Respondentky R3, R4 a R5 se pak shodly na tom, že ideální variantou ve vedení by byl sociální pracovník s rozšířeným vzděláním v ekonomice, avšak neviděly jako realistické, že by se takových lidí objevilo v sociální oblasti dost, aby se na základě toho mohlo projevit nějaké zlepšení.

Tento okruh ukázal nový manažerismus pohledem odborníků jako směr, který udržitelnému rozvoji nepodporuje. Je dokonce možné, že za neudržitelným rozvojem sociální práce, který respondentky reflektovaly v prvním okruhu, z části stojí právě nový manažerismus. Objevovaly se totiž odpovědi, které poukazovaly na to, že nový manažerismus jde vyloženě proti udržitelnému rozvoji. Nelze však tvrdit, že by za touto případnou neudržitelností stál zcela. Vliv nového manažerismu na sociální práci totiž z daleka není převládající. Oslovené respondentky hovořily o tom, jak v rámci organizace diskutují o manažerských přístupech a v případě, že začnou tyto přístupy narušovat sociální práci, jsou schopny je do určité míry redukovat.

8.3 Průmysl 4.0

Okruh Průmyslu 4.0 se snažil naplnit třetí dílčí cíl, kterým bylo *na základě expertních rozhovorů provést rozbor problematiky dopadů Průmyslu 4.0 na sociální práci* (viz. Dílčí cíl 3) Staveno bylo šest výzkumných otázek: 1) *Znáte koncept „Průmysl 4.0“?;* 2) *Myslíte si, že tento koncept proniká do sociální práce?;* 3) *Setkal/a jste se Vy osobně s tímto pronikáním? A pokud ano, v jaké podobě?;* 4) *Vidíte v (možném) průniku Průmyslu 4.0 do sociální oblasti nějaká rizika? Případně jaká?;* 5) *Do jaké míry se domníváte, že je sociální práce nahraditelná systémem Průmyslu 4.0?;* 6) *Domníváte se, že Průmysl 4.0 může podporovat udržitelný rozvoj?*

V otázce Průmyslu 4.0 si respondentky nebyly příliš jisté. Některé využily toho, že jim byly otázky zaslány předem, aby zjistili, oč se jedná. Přestože jim však nebyla známá koncepce Průmyslu 4.0 pod tímto názvem, neznamenovalo to, že by se v tématu neorientovaly. Většinou chápaly význam Průmyslu 4.0 v sociální oblasti aplikovaně. Jako digitalizaci, nebo „chytré“ pomůcky (zejména pro pečovatelské služby), případně komunikaci přes sociální sítě. R1: *„Ono to není jenom digitalizace, že jo, ono to zahrnuje i, ne zapojování jenom počítačů, ale nějakých počítačem řízených pomůcek, a to si myslím, že se dostává do sociální práce čím dál víc.“* Jedna z respondentek se setkala s projektem TA ČR na počítačový program, který bude poskytovat poradenství, ovšem neznala podrobnosti projektu. Později jako způsob pronikání Průmyslu 4.0 do sociální práce respondentky zmiňovaly systémy elektronické evidence a informační systémy, konkrétně eEquip, Evix a Orion. Pro příklad uvádím odpověď respondentky R2: *„Jediné co, tak my máme jeden program v práci, na který jsme všichni napojení, (...) je to Evix a s tím tedy pracujeme, protože to máme vyloženě vnitřní systém nastavený, a do toho všichni vstupujeme a všechny informace tam soustřeďujeme. A jak ti ekonomové, tak my sociální pracovnice, pedagogové, prostě úplně všichni.“* Respondentky se dále shodly na tom, že Průmysl 4.0 v této aplikované formě do sociální práce proniká.

Zcela největší část realizovaných rozhovorů se věnovala tomu, zda je sociální práce nahraditelná Průmyslem 4.0 a jaká jsou případně rizika. Imaginace nahrazení sociálních pracovníků „chytrým“ počítačovým programem se u všech setkala s negativním postojem, mnohdy vyvolávala až pobouření. Respondentka R1 uvedla: *„Neumím si představit, že by se to vztahovalo k nějakému širšímu (...), nad rámec sociálního poradenství. Jako v základním sociálním poradenství, tam si tu digitalizaci umím představit. Ale neříkám, že jsem její zastánkyní, poněvadž ten lidský faktor prostě je podstatný, jo.“;* *„Umím si představit kompenzační pomůcky, ale neumím si to představit z hlediska nějaké náhrady citů, vztahu*

apod. To je mi z toho úplně špatně, upřímně řečeno, při té představě, že by se sociální práce tímto způsobem digitalizovala.“, a respondentka R4 reagovala podobně: *„Jako sociální práci nemůžeme nahradit tímto. Tečka. Nelze. Já můžu nahradit jenom ty doplňky. To znamená jako ty technologie, které dopomáhají (...) ale sociální práci nemůžu nahradit.“*. R3 pak sdělila: *„Mně by to přišlo takové jako odosobněné, protože vždycky, když ten člověk sem přijde, tak ano, on přijde se zakázkou: „Heleďte, potřebuju pomoct sepsat návrh na svěřeni dětí do péče.“ A tím, jak o tom mluvíme, tak ale prostě zabrousíme i do nějakých dalších témat, které toho člověka trápí. A takhle, kdyby to jenom vyplivlo ten návrh, tak prostě já už se to nedozvím a jeho to třeba také nenapadne, že by to mohl říct, nebo že by to vlastně potřeboval řešit.“*

Domnívám se, že negativní náhled na možnou implementaci respondentky získaly na základě zkušeností ze dvou sfér. Za prvé ze zkušeností s proměnou sociální práce, kterou zaznamenaly na úradech práce. Respondentka R1 zmiňovala: *„... úřady práce fungují na softwaru. Ty lidi, kteří tam jsou, tak mají minimální prostor pro individuální rozhodování.“* A respondentka R5 se domnívá: *„Sice se to jako dělá na úřadu práce, na státní sociální podpoře, na okresní správě sociálního zabezpečení, ti lidé se nazývají sociálními pracovníky, ale sociální práci nedělají.“* Zajímavé je, že právě na tuto oblast sociální práce také respondentky poukazyvaly jako na eventuálně vhodnou pro rozšíření Průmyslu 4.0. R1: *„... naopak tam by to bylo žádoucí, protože klientky by se třeba vyvarovaly moralizování.“* a respondentka R5 pak zmiňovala negativní zkušenost, kterou jí zprostředkovala rodina, jíž doprovází: *„... musí jezdit do [...], vyřídít dávky, tam přijdou na to, že je zrovna zavřeno, že tam ten jejich pracovník není, nebo že musí stát prostě dlouhou frontu, teď mají malinké děti v přechodce ...“*. Nahrazení systémem by proto podle ní uvítali.

Za druhé respondentky poukazyvaly na zkušenosti se systémy elektronické evidence. Programy, se kterými pracují, jsou dle dvou respondentek nedokonalé. Respondentka R3 k programu sdělila: *„On je jako dobrý, ale stejně tam je prostě další spousta kolonek, které my nepoužíváme, které se nám tam pletou a (...) občas se s tím pereme. (...) A pak vytáhnout z toho ta data, (...) jenom nějaká třeba konkrétní data, která potřebuju, tak to je taky takové zdlouhavé.“* Respondentka R1 k němu zase přistupuje: *„Já dokumentaci vnímám jako něco, co musím udělat, aby mi to krylo záda, ale něco, co mi nepomáhá upřímně řečeno. (...) když tam zadávám činnosti, které jsem klientovi poskytla, tak mi to taky nabízí jenom tu škatulku. Ale já reálně dělám něco jiného. Jenom si to vždycky zařadím pod tu škatulku, a tak to děláme bohužel všichni, protože ten systém je blbě vymyšlený.“* Pouze respondentka R2 hodnotila takový to program ve své praxi jako velmi užitečný: *„A je to důležité hlavně z toho pohledu, že když tam*

ten den předtím nejste, tak nevíte, co se tam dělo a co bylo, jako nějaký problém. Takže to potom řešíme (...). Takže jediné tohle je oblast tedy, která nám pomáhá.“

S tímto negativním pohledem se pojila i široká škála možných rizik, kterých by se respondentky obávaly, pokud by došlo k výraznému průniku Průmyslu 4.0 do sociální práce. Rizikem by podle nich byla redukcující, nesituační a neindividuální posouzení, absence jakéhokoli vztahu, necitlivá posouzení, nemožnost odhalit skryté problémy klientů a radikální přeměna sociální práce, která by se podle nich začala stávat úřednickou činností. R4: *„Neděláte nikdy sociální práci, bych řekla, u člověka, který je takzvaně v normě. Který si umí spoustu věcí najít, umí si zvládnout svoje krize, umí zvládnout prostě svůj osobní život bez problémů. Vy se vždycky dostanete jako sociální pracovník k člověku, kde je nějaký deficit.“*, R3: *„... nemůžete mít nějaký mustr, který těm klientům předáváte, protože (...) byt' přijdou dva lidé, (...) každý řeší úplně to nějak jinak, takže nejde mít jednotný mustr a říct: „Uděláte bod 1 až 10 a vy uděláte taky bod 1 až 10“. To prostě nejde.“*

Jak je z výpovědí patrné, respondentky nebyly nakloněny nahrazováním sociálních pracovníků, nebo určitým částem jejich práce, „inteligentními“ počítačovými systémy, a to obzvláště u oboru, v němž samy působí. Přesto se však našly oblasti, kde by se dle respondentek mohla tato tendence úspěšně realizovat. Dvě respondentky viděly potenciál pro Průmysl 4.0 v rámci sociálně-právního poradenství, a dále na úřadu práce, kde by ho dokonce uvítaly. Respondentka R5 by ocenila „chytrý“ systém, který by se vyznal ve výpočtu dávek a pomohl je generovat: *„... v těch dávkách je toho prostě strašně moc. (...) jestli ten pěstoun má nárok na peněžitou pomoc v mateřství, nebo nemá nárok, tak jde zrovna už na „rodičák“. A zase je to zaměstnavatel, nebo okresní správa, nebo úřad práce. Teď o jaké dávky si má požádat. Jo, je to strašně jako chaotické. Tak v tomhle tom si to dokážu představit.“* Jednu z respondentek, R2 pak napadla alternativa Linky důvěry, která by mohla fungovat například jako aplikace.

Poslední otázkou bylo, zda může Průmysl 4.0 podporovat udržitelný rozvoj sociální práce. Zde je nutné podotknout, že respondentky pracovaly s pojmem sociální práce specifickým způsobem, tzn. že z ní vynechávaly výše zmíněné úřady práce, případně dávkový systém, což podle nich není „pravá“ sociální práce. Dvě respondentky jsou tedy u „pravé“ sociální práce přesvědčené, že její udržitelný rozvoj Průmysl 4.0 podporovat nemůže. Nevnímají ho jako ulehčení sociální práce a spíše u nich převládají obavy z rizika ztráty citlivého přístupu. Další dvě respondentky si myslí, že ho podporovat může, pokud s ním bude zacházeno obezřetně. Tyto respondentky hovořily zejména o „chytrých“ pomůckách, u kterých

vidí možnost implementace do sociální práce. Díky těmto pomůckám by mohlo dojít ke zkvalitnění sociální práce, protože by sociální pracovník mohl mít více času na práci s klienty. Přesto by takové pomůcky neměly být nasazovány plošně, ale pouze u pracovníků nebo klientů, kterým to vyhovuje. Respondentka R4 k tomu dodala: *„Takže sociální práce tímto není nahraditelná. Ono všechno vám může pomáhat, ale nemůže to nahradit. Takže sociální práce se možná posune, jako bych řekla, do vyšší dimenze, ale s použitím tohoto. Toto je jenom nástroj. Vykonáváte vy, jako sociální pracovník.“* Jedna respondentka by pak viděla Průmysl 4.0 jako krok ke zlepšení, pokud by nahrazoval byrokraticky orientované oblasti. Digitální systém by podle ní mohl ušetřit lidi subjektivních pohledů a přispět tak snižování sociálních nerovností, což je jedním z cílů udržitelného rozvoje.

Během rozhovorů jsme uvažovaly i nad vývojem tohoto konceptu do budoucna. Respondentky reflektovaly změnu náhledu na technologie u mladších generací. Respondentka R5 zmiňovala: *„Protože sociální práce je o kontaktu jeden s jedním a o vztazích, že jo, a nevím, jestli bych dokázala mít vztah tady s nějakým robotem. Nicméně, že jo, naše děti, ty mají dnes a denně tady největšího kamaráda [ukazuje na mobilní telefon], tak možná za patnáct let budou mít vztah.“* A respondentka R2 se domnívá, že vývoj Průmyslu 4.0 se bude měnit s tím, jak bude odrůstat generace lidí, kteří již od mala používají smartphony a gadgety. *„... děti jsou v těchto sociálních sítích úplně běžně, tak si myslím, že pro ně by to asi nebyl vůbec žádný problém komunikovat i po této stránce.“*, *„... i teď ty děti se na ten internet obrací, protože kolikrát si nevědí rady a vyhledávají tam to, co jim třeba chybí.“* Přesto si nemyslí, že by bylo možné a vhodné rozšířit komunikaci skrze počítačový systém dál než jako doplněk nebo funkci, která odkáže na vhodného sociálního pracovníka. *„Já si každopádně myslím, že i ten počítač by musel to dítě třeba odkázat na nějakého dalšího odborníka.“*, *„A kolikrát já to vidím, když potřebujeme i někam namotivovat dítě, tak třeba když ho vezmete kolem ramen a řeknete: „Pojď, já ti pomůžu, půjdeme to udělat spolu.“, tak je to o něčem jiném, než když mu to poradí nějaký počítač.“*

Pro respondentky byl pojem Průmysl 4.0 spíše neznámý. Pojem intuitivně dávaly do souvislosti s průmyslovou revolucí a digitalizací společnosti. V průběhu rozhovoru jsem ale u všech respondentek pozorovala jednotnou představu Průmyslu 4.0 v sociální práci jako nějakého inteligentního systému, který by uměl komunikovat a radit klientům. Dále v souvislosti s Průmyslem 4.0 zmiňovaly „chytré“ pomůcky. Je otázkou, do jaké míry lze takové pomůcky řadit jednak do sociální práce a jednak do Průmyslu 4.0. A to obzvláště, pokud by nedošlo k propojování se systémy. Respondentky navíc nepřijímaly kladně představu, že by

měly být tyto pomůcky používány plošně, a to z důvodu potřeby individuálního přístupu ke klientovi. Tento okruh ale především poukázal na dilematické pojetí výzev, které Průmysl 4.0 přináší.

Co se týče dopadů na sociální práci, je třeba je rozdělit na pozitivní a negativní, přičemž negativní v odpovědích převládaly. Respondentky se obávaly toho, že pokud by s klientem komunikoval nějaký inteligentní systém, nedokázal by mít vůči klientovi individuální a situační přístup a jeho posouzení by bylo redukující a necitlivé. Upozorňovaly také na to, že by systém neměl možnost odhalit skryté problémy klientů, protože by reagoval pouze na danou zakázku. Největším problémem by podle nich byla absence jakéhokoli vztahu, čímž by se sociální práce radikálně přeměnila v odosobněnou činnost, a sociální práce by byla činností úřednickou. Inteligentní systém by podle nich mohl fungovat podobně jako nový manažerismus založený na efektivitě. Pravděpodobně nejzásadnějším argumentem byla věta respondentky R1: „*Ale já si myslím, že sociální práce se vždycky nemusí řídit logikou, efektivitou a racionality*“. Tento argument poukazuje na to, že sociální práce je něco více než jen dedukce rady na základě jasně daných informací, že jde mnohdy o problém a k posouzení je potřeba, doslova, lidský přístup. K tomuto argumentu se vázal i fakt, že respondentky nevnímaly práci pouze s čistými daty jako sociální práci. Domnívám se, že skrze vymezování se vůči tomu, aby sociální pracovník nahradil inteligentní systém, by bylo možné najít shodu o tom, co je vlastně sociální práce.

Respondentky zmiňovaly naproti tomu i možnosti využití Průmyslu 4.0 v sociální práci, které by vnímaly kladně. Pokud by tyto pomůcky nebyly používány plošně a sociální pracovník by je měl pouze k ruce, pokud by potřeboval, mohla by se podle respondentek sociální práce zkvalitnit, protože by tyto pomůcky mohly pracovník uspořit čas. Sociální práce by se mohla díky využívání takových pomůcek posunout do vyšší dimenze. Sociální pracovník by tak například nemusel provádět časově náročnou administrativu, kterou by za něj vyřizoval inteligentní systém. Sociální práce by se díky podobnému systému mohla zpřehlednit, pokud by například sloužil jako generátor možných dávek pro klienty. Specifickým případem, kde by některé respondentky viděly potenciál pro implementaci Průmyslu 4.0 byly úřady práce. Tam by mohl systém sloužit k vyvarování se subjektivních pohledů a přispět tak snižování nerovností, ke zkrácení čekací doby, nebo „moralizování“. Jak ale tyto respondentky podotýkaly, činnost prováděná úřady práce pro ně není práce sociální.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo pokusit se o syntézu koncepce udržitelného rozvoje s postmoderní situací a na základě zkušeností v sociální oblasti reflektovat, zda je tato syntéza možná. Za tímto účelem byla práce rozdělena do dvou částí. V první části této práce jsem zpracovala teoretické koncepce, přičemž jsem se snažila zahrnout vícero pohledů na daný fenomén. V druhé části jsem se stejnými koncepcemi zabývala po praktické stránce, za pomoci expertních rozhovorů.

Na základě praktické části jsem odpověděla na tři dílčí cíle. Prvním z nich bylo zjistit, jaký pohled mají odborníci na význam koncepce udržitelného rozvoje v sociální práci. Zjistila jsem, že ke koncepci udržitelného rozvoje chybí v sociální práci poučený přístup neboli že respondentky neměly zkušenost s přímou implementací cílů udržitelného rozvoje do cílů své organizace a neznaly možnosti využití či význam této koncepce pro sociální oblast. Obecně se k problematice udržitelnosti stavěly skepticky. Jmenovaly problémy z oblasti sociální práce a hovořily o neudržitelnosti sociální práce a sociálního pilíře. Pokud je ale neudržitelný sociální pilíř, hroutí se funkčnost koncepce jako takové. Tento poznatek by měl být ověřen ve výzkumu většího rozsahu (mimo jiné by bylo možné podobný výzkum provést i mezi klienty) a pokud by se potvrdil, měla by společnost vynaložit co největší úsilí, aby uvedla tři pilíře do rovnováhy. Těžko si představit, jak se naše societa bude vyvíjet dál, pokud nebude udržitelná.

V poslední kapitole teoretické části jsem zmínila, že by se odborníci v sociální práci měli zabývat novými výzvami, které se ve společnosti objevují a provádět analýzu toho, jaký mohou mít nové iniciativy dopad. Vyhodnocení, zda jsou pro sociální práci přínosné, nebo naopak, by pak mohlo pomoci sociální práci se s nimi úspěšně vypořádat. Vědět, které strategie jsou sociální práci prospěšné a podporovat je, případně včas zachytit ty nežádoucí. U udržitelného rozvoje výzkum ukázal na riziko, že se tak neděje. To je hrozbou nejen pro samotnou sociální práci, ale pro celou společnost.

Druhým dílčím cílem bylo zjistit, jaký je pohled odborníků na vliv nového manažerismu na sociální práci a jeho souvztažnost k udržitelnému rozvoji. Respondentky neviděly nový manažerismus jako strategii podporující udržitelný rozvoj a některé z nich se dokonce domnívaly, že udržitelnému rozvoji naopak škodí. Stejně jako jiné koncepce v postmoderně však nový manažerismus v sociální práci zcela nepřevládá. Ze zkušenosti respondentek je možné nový manažerismus do určité míry v organizaci redukovat tím, že proti praktikám, které prosazuje, vystoupí a bojují s nimi. Nechci tím říct, že nejsou organizace, kde nový

manažerismus nepřevzal nadvládu nad sociální prací, jak bylo zmíněno v teoretické části. Jde mi pouze o to, že jak dokázal tento výzkum, není nový manažerismus jediným směrem, „metavyprávěním“ v sociální práci. A ačkoli bylo v této práci již pracováno s premisou, že postmoderna je reálný popis současného nastavení světa, domnívám se, že tato zmíněná tendence tuto premisu ověřuje.

Třetí dílčí cíl stanovoval na základě expertních rozhovorů provést rozbor problematiky dopadů Průmyslu 4.0 na sociální práci. Možné dopady byly respondentkami vnímány dilematicky. Šlo zejména o to, v jaké míře by se Průmysl 4.0 do sociální práce implementoval. Pokud by se tak dělo způsobem zavádění „chytrých“ pomůcek, přičemž by bylo zvažováno, jak se k takovým pomůckám daný pracovník či klient postaví, pak respondentky víceméně nebyly proti. Je však otázkou, zda takové pomůcky můžeme považovat za aplikaci Průmyslu 4.0, pokud by nedocházelo k dalšímu propojování, např. s centrálním systémem organizace. V sumě získaných dat pak spíše převažovaly obavy z toho, že pokud by byl systém využíván jako nástroj posouzení, nedokázal by být natolik pružný, aby pokryl všechny možnosti řešení, aby se dokázal přizpůsobit individualitě klienta. Respondentky také podotýkaly, že by systém nedokázal klientovi poskytnout pomoc v oblasti citové složky, například soucit a empatii. Sociální práce by se tak radikálně přeměnila v odosobněnou činnost. Klientky připodobňovaly takovou práci k úřednické činnosti. A opět, vztáhneme-li koncept Průmyslu 4.0 k udržitelnému rozvoji, klientky ho jako udržitelný spíše nevnímaly a argumentovaly právě výše zmíněnými riziky. Nevěřily, že by s tak mocným nástrojem bylo nakládáno rozumně.

Během této práce jsem dospěla k určitým vztahovým podobnostem mezi prosazováním udržitelného rozvoje v environmentální oblasti a mezi jeho prosazováním v sociální oblasti. Respondentky si stěžovaly, že sociální oblast je doslova „válcovaná“ ekonomickou oblastí. Touha společnosti po bohatství a konzumu stojí podle jedné respondentky za zhoršující se situací, jak v sociální, tak environmentální oblasti. Tento trend ukazuje na nerovnováhu mezi pilíři, přičemž ať už je na tom hůře environmentální, nebo sociální oblast, na vrcholu je jednoznačně oblast ekonomická. Dalším explicitním zjištěním bylo, že předběžná opatrnost, o které se hovoří v rámci environmentálního snažení, by si jistě zasloužila místo i v oblasti sociální. Vyhnuli bychom se pak zaváděním praktik (např. ze zkoumaného nového manažerismu), které sociální práci poškozují. Nakonec se ukazuje, že stejně jako si environmentální pilíř hájí udržitelný rozvoj způsobem „každý začne u sebe“, je zřejmě toto pravidlo aplikováno i na sociální oblast a sociální práci. Bohužel se dle výzkumu neukazuje jako dostatečné.

Nakonec bych ráda odpověděla na otázku, zda je možná syntéza koncepce udržitelného rozvoje s postmoderní situací. Odpověď je to velmi nelehká a uvědomuji si, že vždy může být zkreslena subjektivním pohledem mým, či subjektivními výpověďmi respondentek. Vzhledem k výzkumu mohu říci, že zatímco koncepcím reprezentujícím postmodernu se v dnešní době daří, udržitelnému rozvoji žet nikoli. Ovšem, budeme-li brát postmodernu doslovně, s tím, že zahrnuje i modernistické koncepty, čehož jsem se dotýkala v teoretické části, pak je i udržitelný rozvoj jedním z postmoderních přístupů a není tedy možné, aby šel proti samotné postmoderně. Postmoderna zahrnuje nekonečné množství různých koncepcí. Vzájemně si mohou být prospěšné, či naopak. Tak je to i s udržitelným rozvojem, kdy jedna koncepce jde ruku v ruce s ním a druhá proti němu. Docházím tak k určité ambivalenci sociální práce, kterou jsem zmiňovala v páté kapitole. Zde musím podotknout to, co jsem napsala již v úvodu a sice, že skutečně trvale udržitelného není nic. Můj výsledek se tedy vztahuje k dané *epoché*, která je vůči dalšímu, nadcházejícímu vývoji (tím může být nástup nové *epoché*, nebo také konec dějin) převážně diskontinuitní. Zůstává otázkou, jestli množství směrů, které udržitelný rozvoj podporují, bude převyšující. Jestli naše společnost přežije pouze s částečnou podporou udržitelného rozvoje. Ale to je otázka, na kterou odpoví až budoucnost.

Seznam použitých zdrojů

BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. Myšlenky (Mladá fronta). ISBN 80-204-0966-1.

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-86429-80-9.

BOAS, Taylor C. a Jordan GANS-MORSE. *Neoliberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan*. Studies in Comparative International Development [online]. 2009, 09(44), 137-161 [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12116-009-9040-5#Sec2>

BUCKINGHAM, Will. *Kniha filozofie*. Praha: Knižní klub, 2013. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-39125.

CEJNAROVÁ, Andrea. *Od 1. průmyslové revoluce ke 4.* [online]. Technický týdeník, 2015 [cit. 2019-11-15]. Dostupné z: https://www.technickytydenik.cz/rubriky/ekonomika-byznys/od-1-prumyslove-revoluce-ke-4_31001.html

ČR 2030 [online]. Ministerstvo životního prostředí, 2017 [cit. 2020-05-12]. Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/strategie/kapitoly/>

ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce: aktuální otázky*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4.

Global Agenda: Světová výzva [online]. 2012 [cit. 2019-08-05]. s. 3. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/soubory/Svetova%20vyzva%20pro%20socialni%20praci%20a%20socialni%20rozvoj.pdf>

Global Competitiveness Index: *Report 2018* [online]. WEF, 2018 [cit. 2019-08-26]. Dostupné z: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/competitiveness-rankings/>

GLUMBÍKOVÁ, Kateřina. *Postavení a cíle sociální práce v důsledku proměn společnosti*. Sociální práce/Sociální práca, 2019, 19(3). [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=1175>

HALL, Stuart a Bram GIEBEN. *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1992. ISBN 0-7456-0960-0.

HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8186-4.

HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie: základní témata a myšlenkové proudy*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-736-7093-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-86861-71-6.

HRUBEC, Marek. *Kritická teorie společnosti: český kontext*. Praha: Filosofia, 2013. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-403-9.

HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a postmoderna*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015. ISBN 978-80-7290-818-9.

CHYTIL, Oldřich. *Důsledky modernizace v sociální práci*. Sociální práce/Sociálna práca, 2007, 7(4), 64-71 [cit. 2019-08-20]. Dostupné z: http://www.socialniprace.cz/soubory/4-2007_praxeasupervizevsp-120116135450.pdf

Informace o koronaviru na jednom místě [online]. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2020 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/cs/univerzita-hradec-kralove/uhk/aktualne/covid-19-informace>

Iniciativa Průmysl 4.0 [online]. Ministerstvo průmyslu a obchodu, 2016 [cit. 2019-11-16]. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/assets/dokumenty/53723/64358/658713/priloha001.pdf>

JANEBOVÁ, Radka, a kol. *Příběhy sociálních pracovníků, kteří nemlčeli – Popis prožívaných dilemat*. Sociální práce/Sociálna práca, 2013, 13(4), 66-83. [cit. 2019-07-21]. Dostupné z: http://www.socialniprace.cz/soubory/cas_voll3_iss4-150407093614.pdf

KAČÍRKOVÁ, Eliška. *Udržitelnost a sociální aspekt konkurenceschopnosti*. ACTA OECONOMICA PRAGENSIA, 2015.

KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2952-0.

KELLER, Jan. *Postmoderní rekviem* [online]. 2009 [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/jan-keller-postmoderni-rekviem-40235563>

KONDRLA, Peter. *Hodnoty a postmoderna*. Bratislava: Iris, 2010. ISBN 978-80-89256-50-1.

LAAN, Geert van der. *Otázky legitimity sociální práce: (pomoc není zboží)*. Boskovice: Albert, 1998. ISBN 80-85834-41-3.

LIPOVETSKY, Gilles. *Paradoxní štěstí: Esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor, 2007. Střed (Prostor). ISBN 978-80-7260-184-4.

Lublaňská deklarace o územní dimenzi udržitelného rozvoje. Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2004, ročník 2003, 13. CEMAT. Dostupné také z: <http://portal.uur.cz/pdf/CEMAT-2003.pdf>

LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem : Postmoderní situace*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. Základní filosofické texty. ISBN 80-700-7047-1.

MALÍK HOLASOVÁ Věra, Libor MUSIL. *Manažerismus*. In MATOUŠEK, Oldřich, a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 246-247. ISBN 978-80-262-0366-7.

MALTHUS, Thomas. *An Essay on the Principle of Population*. London: Printed for J. Johnson, 1798.

MAŘÍK, Vladimír. *Průmysl 4.0: Výzva pro Českou republiku*. Praha: Management Press, 2016. ISBN 978-80-7261-440-0.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.

MEADOWS, Donella H., Dennis L. MEADOWS, Jorgen RANDERS a William W. BEHRENS III. *A Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books, 1972.

MLČÁK, Zdeněk, Alina KUBICOVÁ. *K pojetí klienta v sociální práci: manažerismus nebo humanistický přístup?* In SMUTEK, Martin, Miroslav Kappl. *Proměny klienta služeb sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s. 410-416.

MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie – hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7.

MOLDAN, Bedřich. *Světové summity o životním prostředí* [online]. 2007. [cit. 2019-11-21]. Dostupné z: http://147.213.211.222/sites/default/files/2007_4_173_177_moldan.pdf

MUSIL, Libor. *Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“*. *Sociální práce/Sociální práca*, 2008, 8(2), 60-79 [cit. 2019-07-18]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/soubory/2008-2-130102145614.pdf>

Naše společná budoucnost: Světová komise pro životní prostředí a rozvoj. 1. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-85368-07-2.

NAVRÁTIL, Pavel, Jitka NAVRÁTILOVÁ. *Postmodernita jako prostor pro existenciálně citlivou sociální práci*. *Sociální práce/Sociální práca*, 2008, 8(4), 124-135 [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=2&podsekce=&ukol=1&id=10>

NINGEROVÁ, Zuzana. *Sociální práce je neměřitelná, je neviditelná*. *Sociální práce/Sociální práca*, 2015, 15(1) [cit. 2020-04-17]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=720>

NORDSTRÖM, Kjell A. a Jonas RIDDERSTRÅLE. *Funky Business navždy: jak si užít kapitalismus*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2601-4.

NOVÁČEK, Pavel. *Křižovatky budoucnosti: směřování k udržitelnému rozvoji a globálnímu řízení*. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní. ISBN 80-86103-27-7.

NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9.

OPATRNÝ, Michal, Monika FLÍDROVÁ a Anna SÝKOROVÁ. *Návrat ke klientovi: K současnému hledání smyslu sociální práce*. *Caritas et veritas*, 2015, 15(1), 144-153. [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <http://www.caritasetveritas.cz/index.php?action=openfile&pkey=162>

PATOČKA, Jakub. *Dvacet let Vavrouškova návrhu na reformu OSN* [online]. Sedmá generace, 2012 [cit. 2020-06-21]. Dostupné z: <http://sedmagenerace.cz/dvacet-let-vavrouškova-navrhu-na-reformu-osn/>

PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006. Sociologické aktuality. ISBN 80-86429-63-6.

PILLAI, Vijayan K. a Rashmi GUPTA. *A Paper Developed for the Council on Social Work Education Global Commission*. UTA Libraries: School of Social Work, 2013 [cit. 2019-08-20]. Dostupné z: <https://libraries.uta.edu/search?Bquery=gupta+pillai>

PODIVÍNSKÝ, Tomáš J. a Tomáš EHLER. *Německý fenomén Industrie 4.0* [online]. Czech Trade, 2016 [cit. 2019-11-15]. Dostupné z: <https://www.czechtrade.cz/media/czechtrade-media/monitoring/nemecky-fenomen-industrie-4-0>

Průmysl 4.0 má v Česku své místo [online]. Ministerstvo průmyslu a obchodu, 2016 [cit. 2019-11-16]. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/prumysl/zpracovatelsky-prumysl/prumysl-4-0-ma-v-cesku-sve-misto--176055/>

Robot astronaut Kirobo sets two Guinness World Records titles [online]. Guinness World Records, 2015 [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://www.guinnessworldrecords.com/news/2015/3/robot-astronaut-kirobo-sets-two-guinness-world-records-titles-375259>

RUT, Václav. *Neoliberalismus - governmentality, nebo hegemonie?*. Praha, 2018. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií.

SMUTEK, Martin. *Sociální stát: úvod do studia*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-691-2.

Strategický rámec Česká republika 2030. Úřad vlády České republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj. Praha: Polygrafie Úřadu vlády České republiky, 2017. ISBN 978-80-7440-188-7.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

SVÍČKOVÁ, Kateřina. *Co je za silou neoliberálního myšlení?* Deník Referendum: Kritická ekonomie [online]. 2011 [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/11850-co-je-za-silou-neoliberalniho-mysleni>

ŠTRÁFELDOVÁ Milena. *Trvale udržitelný rozvoj v Česku ohrožuje sociální sféra* [online]. Český rozhlas, 2004 [cit. 2019-08-19]. Dostupné z: <https://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/trvale-udrzitelny-rozvoj-v-cesku-ohrozuje-socialni-sfera>

ŠULC, Jaroslav, Josef STŘEDULA a Jaroslav UNGERMAN. *Digitální ekonomika nemá budoucnost bez odborů a sociálního rozměru*. Praha: Soudy, 2017. ISBN 978-8086846-64-4.

Turing test success marks milestone in computing history [online]. University of Reading, 2014 [cit. 2020-05-13]. Dostupné z: <http://www.reading.ac.uk/news-archive/press-releases/pr583836.html>

Udržitelný rozvoj [online]. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2019 [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/udrzitelny_rozvoj

VEBER, Jaromír. *Digitalizace ekonomiky a společnosti: výhody, rizika, příležitosti*. Praha: Management Press, 2018. ISBN 978-80-7261-554-4.

Vše, co jste si přáli vědět o Průmyslu 4.0, ale báli jste se zeptat [online]. Helios [cit. 2019-11-15]. Dostupné z: <https://blog.helios.eu/cz/clanky/vse-co-jste-si-prali-vedet-o-prumyslu-40-ale-bali-jste-se-ze/>

WACQUANT, Loïc. *Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity*. *Sociological Forum* [online]. 2010, 25(2), 197-220 [cit. 2020-02-16]. DOI: 10.1111/j.1573-7861.2010.01173.x. Dostupné z: http://www.antonioacasella.eu/nume/Wacquant_neolib_2010.pdf

WAISOVÁ, Šárka, Ladislav CABADA a Lenka STRNADOVÁ. *Etika a mezinárodní politika: postmoderní státy jako nositelé kantovské etiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-260-8.

WORLD COMPETITIVENESS DATABASE ADVANTAGES: *List of all criteria* [online]. IMD, 2018 [cit. 2019-08-23]. Dostupné z: <https://worldcompetitiveness.imd.org/>

WORLD COMPETITIVENESS DATABASE ADVANTAGES: *Results* [online]. IMD, 2018 [cit. 2019-08-24]. Dostupné z: <https://worldcompetitiveness.imd.org/rankings/>

100 metod: Expertní rozhovor [online]. FF MU, 2017 [cit. 2020-05-14]. Dostupné z: <https://100metod.cz/post/156757100324/14-expertn%C3%AD-rozhovor>

Přílohy

Příloha 1: Přehled nejvýznamnějších událostí na poli udržitelného rozvoje

Rok	Událost	Popis
1972	<i>Meze růstu</i>	První zpráva Římského klubu o neudržitelném vývoji společnosti
1972	Stockholmské konference	První mezinárodní konference OSN o udržitelném rozvoji
1983	Světová komise pro životní prostředí a rozvoj	Založení komise
1987	<i>Naše společná budoucnost</i>	Stanovena obecně platná definice udržitelného rozvoje
1992	Mezinárodní konference v Rio de Janeiru, tzv. „Summit Země“	<i>Agenda 21</i> (obecný rámcový dokument o udržitelném rozvoji)
1992	<i>Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí</i>	Udržitelný rozvoj definován zákonem v ČR ⁷
1993	Výbor OSN pro udržitelný rozvoj	Ustanovení výboru
1997	Rio+5 (UNGASS), Valné shromáždění OSN	Shledání vývoje od konference v Rio de Janeiru jako zhoršujícího se
1998	Zasedání Rady OECD v Paříži	Udržitelný rozvoj stanoven prioritou členských zemí
2000	Mezinárodní konference v New Yorku, tzv. „Summit tisíciletí“	Udržitelný rozvoj jako nejnaléhavější výzva současné společnosti, stanoveny <i>Rozvojové cíle milénia</i>
2002	Celosvětová konference OSN o udržitelném rozvoji v Johannesburgu	Nutnost zajištění rovnováhy třech základních pilířů udržitelného rozvoje: sociálního, ekonomického a environmentálního
2012	Rio+20, Konference OSN o udržitelnému rozvoji v Rio de Janeiru	Deklarace <i>Budoucnost, kterou chceme</i> ⁸
2015	Summit OSN k udržitelnému rozvoji světa v New Yorku	<i>Agenda udržitelného rozvoje 2030</i>
2017	<i>Strategický rámeček Česká republika 2030</i>	Implementace <i>Agendy 2030</i> na státní úrovni

Tab. 2: Zdroj vlastní (Srov. SKALOVÁ, Blanka. *Udržitelný rozvoj v podmínkách demokracie*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2018. Bakalářská práce)

⁷ Zákon se však orientuje pouze na environmentální pilíř, v širší podobě zatím definován nebyl.

⁸ Tato deklarace se shledala s velkou kritikou společnosti. Odborníci si všimli, že tento dokument ve velké míře kopíruje závěry předchozích konferencí. Název dokumentu tak satiricky přejmenovali na „Budoucnost, kterou nechceme“.

Příloha 2: Otázky expertního rozhovoru

1. Jak rozumíte pojmu „udržitelný rozvoj“?
2. Vnímáte tento pojem jako určitou hodnotu?
3. Jak vnímáte udržitelný rozvoj v sociální práci?
4. Jak se ke koncepci udržitelného rozvoje staví organizace, ve které působíte?
5. Prosazujete tuto koncepci ve své praxi? Pokud ano, jak? Pokud ne, z jakých důvodů?
6. Pokud ano, všímáte si nějakého zlepšení? V čem konkrétně?
7. Domníváte se, že v důsledku koncepce udržitelného rozvoje nastane zlepšení v sociální práci v horizontu 10 let?
8. Jak rozumíte pojmu „nový manažerismus“ v sociální práci?
9. Setkal/a jste se s tímto směrem ve své praxi?
10. Pokud ano, jak se projevuje?
11. Domníváte se, že nový manažerismus může podporovat udržitelný rozvoj?
12. Znáte koncept „Průmysl 4.0“?
13. Myslíte si, že tento koncept proniká do sociální práce?
14. Setkal/a jste se Vy osobně s tímto pronikáním? A pokud ano, v jaké podobě?
15. Vidíte v (možném) průniku Průmyslu 4.0 do sociální oblasti nějaká rizika? Případně jaká?
16. Do jaké míry se domníváte, že je sociální práce nahraditelná systémem Průmyslu 4.0?
17. Domníváte se, že Průmysl 4.0 může podporovat udržitelný rozvoj?

Příloha 3: Transformace dětských cílů do konkrétních otázek

Díleční cíl	Otázky, na které hledá díleční cíl odpovědi	Jak budou odpovědi zjišťovány?	Kdo bude nositelem informací?	Otázky			
<p>1) Zjistit, jaký pohled mají odborníci na význam koncepce udržitelného rozvoje v sociální práci.</p>	<p>Jaký mají odborníci pohled na význam koncepce udržitelného rozvoje v sociální práci?</p>	<p>Expertními rozhovory</p>	<p>Sociální pracovník Vedoucí oddělení v organizační poskytovající sociální služby</p>	<p>Jak rozumíte pojmu „udržitelný rozvoj“? Vnímáte tento pojem jako určitou hodnotou? Jak vnímáte udržitelný rozvoj v sociální práci? Jak se ke koncepci udržitelného rozvoje staví organizace, ve které působíte? Prosasujete tuto koncepci ve své praxi? Pokud ano, jak? Pokud ne, z jakých důvodů? Pokud ano, všimáte si nějakého zlepšení? V čem konkrétně? Domníváte se, že v důsledku koncepce udržitelného rozvoje nastane zlepšení v sociální práci v horizontu 10 let? Jak rozumíte pojmu „nový manažerismus“ v sociální práci? Setkal/a jste se s tímto směrem ve své praxi? Pokud ano, jak se projevuje? Domníváte se, že nový manažerismus může podporovat udržitelný rozvoj? Myslíte si, že tento koncept proniká do sociální práce? Setkal/a jste se Vy osobně s tímto pronikáním? A pokud ano, v jaké podobě? Vidíte v (možném) průniku Průmyslu 4.0 do sociální oblasti nějaká rizika? Případně jaká? Do jaké míry se domníváte, že je sociální práce nahraditelná systémem Průmyslu 4.0? Domníváte se, že Průmysl 4.0 může podporovat udržitelný rozvoj?</p>			
<p>2) Zjistit, jaký je pohled odborníků na vliv nového manažerismu na sociální práci a jeho souvztažnost k udržitelnému rozvoji.</p>	<p>Jaký je pohled odborníků na vliv nového manažerismu na sociální práci a jeho souvztažnost k udržitelnému rozvoji?</p>				<p>Expertními rozhovory</p>	<p>Vedoucí sociálního oddělení v zařízení sociálně-právní ochrany Ředitel organizace poskytující sociální služby Akademický pracovník</p>	<p>Jak rozumíte pojmu „udržitelný rozvoj“? Vnímáte tento pojem jako určitou hodnotou? Jak vnímáte udržitelný rozvoj v sociální práci? Jak se ke koncepci udržitelného rozvoje staví organizace, ve které působíte? Prosasujete tuto koncepci ve své praxi? Pokud ano, jak? Pokud ne, z jakých důvodů? Pokud ano, všimáte si nějakého zlepšení? V čem konkrétně? Domníváte se, že v důsledku koncepce udržitelného rozvoje nastane zlepšení v sociální práci v horizontu 10 let? Jak rozumíte pojmu „nový manažerismus“ v sociální práci? Setkal/a jste se s tímto směrem ve své praxi? Pokud ano, jak se projevuje? Domníváte se, že nový manažerismus může podporovat udržitelný rozvoj? Myslíte si, že tento koncept proniká do sociální práce? Setkal/a jste se Vy osobně s tímto pronikáním? A pokud ano, v jaké podobě? Vidíte v (možném) průniku Průmyslu 4.0 do sociální oblasti nějaká rizika? Případně jaká? Do jaké míry se domníváte, že je sociální práce nahraditelná systémem Průmyslu 4.0? Domníváte se, že Průmysl 4.0 může podporovat udržitelný rozvoj?</p>
<p>3) Provést rozbor problematiky dopadů Průmyslu 4.0 na sociální práci.</p>	<p>Jaké dopady může mít Průmysl 4.0 na sociální oblast?</p>						

Příloha 4: Vzorový úryvek rozhovoru (Okruh nového manažerismu)

Respondent: Sociální pracovnice, sociální práce se seniory

Rozhovor vedla: Blanka Skalová

Datum: 25. 6. 2020

Zkratky:

tazatel: T

respondent/ka: R

nedokončené slovo: *proje-*

pomlka přerušující tok rozhovoru: (...)

hezitační a rezponzní zvuky (*hm, ehm, mhm, em*): (e e)

slovně nevyjádřené obrazy: [*gestikulace*]

vynecháno z důvodu anonymizace: [...]

přerušování rozhovoru: * * *

Text rozhovoru:

R: No, jo, tak je to za něco, jo? Mohlo by to být naplněné, kdyby tam to pojetí bylo trošku jiné.

T: (e e) No tak vlastně tím se úplně dokonale dostaneme k tomu novému manažerismu zase, protože to je o tom pojetí, co jste zmiňovala zase jako u toho udržitelného rozvoje. Tak zase, jestli byste mohla říct, jak tomu rozumíte?

R: A ten nový manažerismus prostě já (...) to je (...) jako mně přijde, že když by zdravě to zase nějak zafungovalo, tak zase jsme u té míry, jo? Já si myslím, že my jsme společnost ode zdi ke zdi. Ale aby to zase nebylo pod tlakem té ekonomiky, jo? A že by to mělo zase spíše podle zkušeností jako příklon k formalismu, jako obecně ten nový manažerismus. Nový, že jo? Bavíme se o tom?

T: Jo, jo, jo, o novém man- (...)

R: Jak dosahovat nejvyšší efektivity. Ale nenacpou se nám do těch funkcí jako mnozí, mnozí, takže to bude takový jakoby moloch, jo, který budou jenom manažeři (...) jo, já jsem manažer manažera a manažer manažera, že se nám z toho vytrácí tak jako trošku logika. Jo, co vlastně chceme tím dosáhnout. Jo, tak chceme dosáhnout jako zlepšení nějaké jako pozice těch lidí, kteří jsou potenciálními příjemci sociální práce z nějakého důvodu. Rozumíme si nebo ještě (...)

T: Jo, já teďka jako přemýšlím, do jaké míry je pro vás teda ten nový manažerismus v sociální práci žádoucí? Protože vy jste říkala, že do určité míry byste viděla, že jako tam má nějaký smysl, ale zajímalo by mě, jak to teda vnímáte?

R: (e e) Myslím si, že bychom se mohli bez něj obejít, protože manažerem (...) Jako bych to řekla? Jak bych to vyjádřila? Dobrý sociální pracovník je sám sobě manažerem.

T: Jo.

R: Nikdo mi nemůže říct: „Hele, pro toho to člověka teďka udělej tohle, tohle.“, když ho neznám. Já musím znát ten jeho život. A já si musím potom zmanagovat sama v sobě to, co tomu člověku prostě dám. Protože tam vidím ten cíl, že se dostane do nějaké role takového relativně (...) že tam napravím něco, tu závislost na něčem tam napravím. A on bude nějak soběstačný, nebo s nějakou lehkou pomocí.

T: Jo, už to chápu, no.

R: To je cíl sociální práce. Takže sociální pracovník sám sobě manažerem. Nevím, kdo jiný by mohl (...) pak jsou tam ty ekonomické tlaky. Já prostě potom už nevím. Potom přijde ekonom a řekne: „Hele, tvoje práce je strašně drahá, tak ji nebudeš dělat. Dáš tam jenom (...) je to člověk inkontinentní, jenom s nějakým jako (...) tak na to se vykašleme na tu část toho lidského bytí a budeme tam jenom měnit pleny, protože to je levné.“ Takže ekonomika převálcuje.

T: Jo, myslíte si, že to tak bude?

R: Jestli (...) Musíme se bránit. Jestli to bude jenom jako s využitím prostě jenom jako nějaké vyspělé techniky, nebo s použitím (...) jako to všechno je možné. Já tam mám jako ty kanály té propustnosti. Ale trvale si budu hájit, že manažerem života toho člověka, když to teda přeženu (...), je každý člověk sám, ale my tam můžeme vstoupit s tou pomocnou rukou a nabídkou. A já si musím říct, co ten člověk potřebuje, nikdo jiný. Znovu to opakuji.

T: Takže vlastně i zase se to vztahuje k tomu, co jste říkala vlastně, ten multi-záběr, že vlastně do sociální práce jako manažerismus ano, ale v podobě, že sociální organizaci nebude „vládnout“ v uvozovkách nějaký ekonom, ale bude to sociální pracovník, který bude schopným manažerem?

R: A bude to umět. Bude umět rozumět, co tomu člověku prostě jako dát. Víte, já jsem si vždycky kladla otázku, kdo má být ve funkci jako vedení organizace poskytující sociální služby. A má to být sociální pracovník, anebo to má být ekonom? Jiné funkce jako ne. S ohledem na tu ekonomizaci, prostě ten ekonom tam má významnou roli. Ale nedokáže pojmout v podstatě tu filosofii té poskytované práce. Takže po mnoha letech jsem došla k názoru, že prostě v řízení organizace musí být odborník, sociální pracovník, a musí mít dobré ekonomy, potažmo třeba jako právníka v dnešní době, jo, mít nasmlouvané, dejme tomu, aby se jakoby nestal nějaký přestup. Školy nám vždycky říkaly, že dobrá sociální práce začíná tam, kdy začínáte vy jako sociální pracovníci být na hraně. Jo? V některých situacích to tak je, protože byste tomu člověku jinak nepomohla. Takže to je někdy jako takový adrenalin.

T: No, to určitě.

R: Jo a mě nejvíc (...) prostě mě jako profesně uráží, když někdo dělá ze sociálního pracovníka úředníka. Anebo vykonavatele zlé moci, viz. paní Zubatá. Já vím, že toto tam musí být. Musí tam být nějaká jako ochrana, jo, o tom žádná. Máme tady nějaké represivní složky, protože to jinak nejde. Jo, pramení ze sociální práce, ze sociální patologie. Jo, to tak jo.

T: Jo, tak na druhou stranu už těch incidentů bylo i taky různých, že prostě fakt je potřeba jako nějaká kontrola.

R: Je, je. Tohle chraň Bůh, že bych chtěla tam do toho dávat nějakou modlu, jako jo. Všechno musíme mít. Ale bavíme se pořád o tom segmentu nějak jako té práce s tím klientem a naplnění nějakých těch vizí, udržitelný vývoj, jo, a v řízení té práce a tak, jo?

T: Jo. A když třeba si vezmeme ten manažerismus z pohledu, co se snaží do té organizace implementovat (...) teď nemyslím samotného manažera, nebo vedení organizace, ale spíše jako ty tržní principy, které aplikuje na sociální práci. Jak to tam vidíte? Jednak třeba jaké ty principy se objevují, jestli s nějakými máte zkušenost, já nevím, kvantitativní měření práce nebo něco takového v sociální práci, nebo nějaké jiné, a potom jak to teda vnímáte, jako jaký na to máte náhled?

R: No, měření sociální práce (e e) Ono je to podle mého názoru skoro neměřitelná hodnota. Tam je hodnota jenom v tom, že já dosáhnu, ale nevím za jak dlouhou dobu, nějakého efektu s tím klientem, anebo ho nedosáhnu. A je to pořád prostě jakoby hodnota práce s člověkem. Jde nám o ty lidi, nebo nám jde o nějaké prostě ekonomické ukazatele? Já jsem k tomu jako taková jako trochu zabrzděná, protože statistiky musí být, musí být nějaké výstupy relevantní s náklady té činnosti, to všechno musí být. Ale já zase říkám to slovo, jako kde je ta míra? A mně přijde, že teďka jako tu vlastní sociální práci válcují tyhle ty aspekty. Jo a jako nevím, jak to mám říct úplně, že bych se vyjádřila k tomu, jak má být měřena sociální práce. Mně to nejde.

T: Nejde. Nejde prostě ji měřit.

R: Mně to nejde. Já můžu mít jakoby (...) můžu sledovat tu efektivitu, jako jo, té práce, anebo ne. Ale musím přiznat, že někdy není efektivní, že prostě s tím člověkem jako nikdo nezahne. Ale provází ho. Tak jsem prostě lidské bytosti.

T: Protože jde o tu cestu, že jo, a nemusí jít nutně o ten cíl, výstup nějaký nebo tak.

R: Ne, vůbec. Jde (...) Přesně jste to řekla, jde o tu cestu. Jo čili, že dobře, tak já budu „x“ času věnovat té problematice a teďka řekne, ano, kdo právě řekl, že ten člověk potřebuje provázet. Je to jeho problém? Budeme se pak zabývat nějakou definicí sociálních diagnóz ve vztahu analogicky k těm zdravotním? Je to tak prostě jakoby na zvažovanou jo, anebo prostě: „Hele, tobě to nejde. Ten život ti nejde. Chceš pomoci?“, „Jo. Já bych chtěl.“, anebo „(e e) Já na vás kašlu, prostě já si budu (...)“, ale stejně prostě ho nějaký způsobem budu jako provázet, jo? Já nevím, nedokážu říct tu měřitelnost. Můžeme si na něco zahrát, jo, že spočítám ten čas, který se mu věnuju, ale je to ten nový náhled na tu práci. Jo? Ten čas, ta cesta, je to kritérium, co ten sociální pracovník má dělat. To je ta hodnota, to je to měření. A nepochybně je takový vějíř velký,

i když možná ne takhle dokola [ukazuje na rekvizitu kola štěstí], že ty výstupy jako budou kvalitní. Že tam přispěje k té kvalitě toho člověka.

T: No, já souhlasím s tím, že měřit sociální práci je buď to příšerně obtížné, anebo nemožné.

R: Degradující. Já bych to nazvala i degradující, protože když někdo chce měřit sociální práci, tak asi neví, co sociální práce obnáší.

T: [...]

R: Takže jako fakticky, charakter sociální práce je hodně odlišný od všech ostatních, jo. I ten doktor má stanovenou (...) jako dejme tomu chirurg, jo. Přejde chirurg: „Fakt, diabetická noha, musíme jí uříznout.“ Jednoduché. Z hlediska prostě toho chirurga, on amputuje končetinu. Končí. A taky proč by měl dělat něco dál, protože on tu svoji práci má v tom, že odborně tu končetinu prostě uřízne, bude pečovat o ránu a možná se postará (...) dávám drastický příklad, ale ze života. A možná se postará o to, že ho přesune na nějakou rehabilitaci a nějakou protetickou pomůcku.

T: Možná mu poskytne i nějakou základní psychologickou (...) nějaký základní psychologický přístup, když bude dobrý.

R: Když bude dobrý doktor.

T: Když bude kvalitní no.

R: Ale předává ho někomu, kdo ho potom bude provázet. Mnoha lety. A bude ho provázet až se v podstatě (...) až on sám řekne: „Já sice nemám nohu, ale mně to nijak nevádí.“ To je úžasný, jo. A to je obrovská práce. Já netvrdím, že jí zmáknou sociální pracovník, ale může k tomu hodně přispět. A ten člověk, když se takhle postaví na tu nohu a řekne: „(e e) Tak co, tak jedem dál.“, začne pracovat, bude uvažovat o rodině, bude mít děti, bude sportovat, to je asi smysl, že jo, té sociální práce. Ale to byl fakticky jenom příklad, jo?

T: (e e) Tak jo, tak teďka by mě zajímalo, vlastně z toho, co jsme říkaly, nějaké to měření, nebo něco, jestli jste se s něčím takovým setkala ve své praxi?

R: No tak my měříme čas. Jo, poskytování služeb, což ten klient potom zaplatí. Takto zní vyhláška, a tak to prostě měříme, protože my máme ty terminály, máme kódy, takže když (...) zase je to práce prostě se seniory. Takže vstoupí do bytu, pípne kód, v podstatě, já nevím, je to cokoli. Třeba pomoc při osobní hygieně, jo? Pípne kód, pípne začátek, pípne konec. Přesně to člověk platí. Ale to jenom prostě takové to hledisko formální. A mezi tím, jak k němu přistoupí, jak s ním bude pracovat.

T: Takže to už pak neměříte a necháváte to jako, dalo by se říci, na nějaké důvěře vůči těm sociálním pracovníkům? Jak budou s tím klientem pracovat?

R: Tohle klient nedělá. Tohle dělá pečovatel. Jo, jako toto. To měření.

T: (e e)

R: Sociální práci neměříme.

T: Jo, jo.

R: Možná jsme byly teďka trošku každá jinde jo. To se jsem se teď bavila o pracovnících přímé péče, to znamená pečovatele. Jo, to měříme.

T: Jo, jo, jo. Jo, tak já jsem to pochopila špatně.

R: Ale když jde sociální pracovník (...) takže u nás role sociálního pracovníka je taková, že on (...) máme tady zájemce o službu, sociální pracovník prostě si s ním domluví schůzku, vyrazí, udělá sociální šetření, udělá individuální plán a mnohé další. V rámci toho poradenství poskytne přece informace o tom, co by šlo, jak by šlo, ve vztahu k ekonomice, ale dost často tam prostě naráží na ty vztahy v rodině, jo, které jsou (...) Takže udržet toho člověka, my nemůžeme v téhle situaci se úplně postavit jenom na jednu stranu, když třeba jsou ve společné domácnosti, tak jenom prostě ho provázet tím, jak on si prožívá ten svůj život. To už je role sociálních pracovníků. Čili že opakované návštěvy v případech, že to je potřeba. Jo?

T: A to teda neměříte nijak jako ...

R: Neměříme.

T: ... ani ten čas, ani (...)

R: (e e) Kolikrát jsme si říkali, že bychom měli. Ale neměříme.

T: Neměříte.

R: Neměříme, protože to je jakoby taková jakoby docela náplň té sociální práce, my to ještě máme tak, že ona v podstatě řídí ten tým ta sociální pracovnice, že ona řídí ty pečovatelky.

T: Aha.

R: Takže o těch klientech jako v podstatě všechno ví a dozví se ještě, jak máme ranní porady, tak tam ti pracovníci přímé péče informují tu svoji sociální pracovníci, která má i funkci jako manažerky, o tom, co se tam událo jako v tom, při té péči. Takže když je tam nějaký problém, tak jako vyráží. Staráme se takzvaně o ty své klienty, které máme ve statistice. Teďka.

T: Jo, přemyslím jak teda (...) jestli ještě něco tam můžete mít z toho nového manažerismu jako implementované do té práce, kterou děláte. Nevím, jestli vás něco napadá z těch tržních principů, co byste takhle mohli aplikovat?

R: (e e)

T: Přijde mi, že vy to tam jako moc nedáváte, že se spíše jako tomu bráníte jako nějakému takovému zavádění.

R: No jako znovu se vracím k tomu, co jsem řekla, že prostě sociální pracovník u nás sám sobě manažerem, že jo. Jo, ale ty principy dosažení větší efektivity (...) no tak ono to je o tom, kolik lidí třeba jako ona zase přidělí té jedné pracovníci přímé péče. Jo, tak když už se budeme bavit o tom efektivním řízení, takže když přiděluje teda a řekne: „Hele, tady je tohle a tady je tohle, tady děláš tohle, tohle, tohle (...)“, tak musí zase vědět, musí znát toho klienta. Když tam uděláte úkon pomoci tomu člověku, tak musíte ho znát, protože u někoho to trvá deset minut, u někoho to trvat může hodinu. Takže zase (...)

T: Takže všechno je to na tom individuálním posouzení.

R: Přesně. A to musí ta sociální pracovnice vědět. Čili, že je ten manažerismus i ve vztahu k jakoby efektivního výkonu toho týmu se odráží i od toho člověka.

T: Jo.

R: Jo, nejde to jinak.

T: No, já jsem chtěla říct, že i jako to jde jinak, ale není to efektivní. Ty zkušenosti, co jsem třeba slyšela od jinud, tak jako jsou různé no. Jsou situace, kdy se to snaží nějak měřit a prostě se to snaží za každou cenu nějak naplnit nějakou tu kvantifikaci, ale zatím jsem asi nenašla příklad, kde by to bylo úspěšné.

R: Myslím si, že to jsou marné pokusy a taky jako samozřejmě jsme slyšeli několikrát, že co není měřitelné, tak prostě jakoby nabylo, nebo jo, takové názory, takových těch absolutních „prosazovačů“ toho manažerismu nebo měřitelnosti. Prostě já ne, já za sebe ne. A pokud se můžu vyjádřit k tomu obecnému, takže tudy cesta nevede.

T: No tak by se dalo říct, že to souvisí i teda s tou poslední otázkou tady toho okruhu, jestli může ten nový manažerismus může podporovat ten udržitelný rozvoj, že jo.

R: (e e)

T: Jo, protože to jste teď vlastně řekla, že ne.

R: Nemyslím si.

T: Dobře.

R: Myslím si, že to je brzda.

T: Jo.

R: Ale ne absolutně. Něco tam musí být. Vždycky prostě jako od každého (...)

T: No, protože mně šlo o (...)

R: Staré české přísloví: Všeho moc škodí.

T: Jo, souhlasím.

R: A zase jsme u toho jo, kde bude ta moudrost lidská, že řekne tohle tady budeme používat, ale jenom v této části. Ostatní musí být jinak. A zejména u té sociální práce tohle rozdělení míry, má strašný význam. Ve všech ostatních oborech ten manažerismus asi je na ten výkon, že jo. A v poslední fázi můžeme říct: Fajn, máme člověka jako nástroj výroby. A tam jako se mi to velmi nelíbí, proto jsem sociální pracovnice, jo. Takže já vnímám toho člověka velmi intenzivně, jeho potřeby, jeho prožívání, jeho představy, jako cokoli, jeho vztahy. Můžu říct, že to, že to takhle jako silně vnímám, někdy to jako může být i brzdou. Ale teď je otázka, jestli to je dobře, nebo špatně. Jo, v tom, že nasekáte jako víc takových těch kauz (...)

T: Jo, takhle.

R: Jo, že některá potřebuje více času, některá méně, tak jako jak to chceme změřit? Když já to převedu jako do nějaké situace provázení, já nevím, ale to spíš [...]

T: Tak přemýšlím, jestli mě tady k tomu ještě něco napadne, ale už jsme asi vyčerpali všechno (...)

R: Pardon, já si to vezmu.

* * *

R: V této podobě (...) jako říkám, já to zopakuji znovu, v této podobě, jak je definován a deklarován a pro jiné obory, tak do sociální práce podle mého nepatří. V té ryzí podobě, jo. Výstupy, efektivita (...) co je efektivita v sociální práci? My jsme si to říkaly, to bych zopakovala.

T: Tak jo, tak teda přejdeme k tomu poslednímu okruhu ...